

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İNSAN HAKLARININ KUŞAK HAKLARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ
ŞANLIURFA İLİ ÖRNEĞİ**

**Muhammed Serhat AYDOĞDU
KAMU YÖNETİMİ**

**ŞANLIURFA
2026**

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İNSAN HAKLARININ KUŞAK HAKLARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ
ŞANLIURFA İLİ ÖRNEĞİ**

**Muhammed Serhat AYDOĞDU
KAMU YÖNETİMİ**

DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk BİLBAY

**ŞANLIURFA
2026**

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, insan haklarının tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünü kuşak hakları bağlamında ele alarak, Şanlıurfa ili özelinde gerçekleştirdiğim saha araştırmasıyla bireylerin hak algılarını, kentsel haklar ve toplumsal huzur çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. 21. yüzyılın getirdiği yeni dinamikler ışığında, insan haklarının yerel düzeydeki yansımalarını incelemek, demokratik katılım ve toplumsal adalet adına atılmış mütevazı bir adım niteliğindedir.

Yüksek lisans eğitimime başladığım ilk günden itibaren, Kamu Yönetimi disiplinine dair ufkumu açan, tecrübesiyle akademik disiplini rehber edinen, bu zorlu tez sürecinde ve saha araştırmamın her aşamasında sakinliği ve yol gösterici önerileriyle yoluma ışık tutan kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk BİLBAY'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Akademik gelişimimde emeği olan, bilgi ve birikimlerinden istifade ettiğim Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün değerli hocalarına ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'ndaki tüm akademik kadroya teşekkür ederim. Saha araştırmam süresince Şanlıurfa'da bana yardımcı olan ve anket çalışmamda katılarak bu araştırmanın temelini oluşturan tüm katılımcılara şükranlarımı sunarım.

Hayatımın her aşamasında beni maddi ve manevi olarak destekleyen, bugünlere gelmem için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan ve her kararında arkamda duran sevgili annem Zeliha AYDOĞDU'ya ve babam Mehmet Nuri AYDOĞDU'ya; bu süreçte ebediyete irtihal eden, aziz hatırasını ve duasını daima kalbimde taşıyacağım kıymetli dedem Ahmet AYDOĞDU'ya; varlıklarından daima güç aldığım büyük ablam Seda AYDOĞDU KESİK ve eniştem Mehmet Sami KESİK'e; akademik başarılarıyla bana örnek olan küçük ablam Nida AYDOĞDU ÖZDOĞAN ve eniştem Hüseyin Taner ÖZDOĞAN'a; desteklerini her an hissettiğim abim Muhammed Ali AYDOĞDU ve yengem Büşra AYDOĞDU'ya ve hayatımıza eşsiz bir neşe katan canım yeğenlerim Hatice Eslem KESİK ile Muhammed Ablas KESİK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Eğitimim ve iş hayatımda yaşadığım güçlüklerde yanımda olan, beni motive edip umutlandıran tüm değerli dostlarıma ve çalışma arkadaşlarıma teşekkür borçluyum.

ONAY

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÇİZELGELER DİZİNİ	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
KISALTMALAR	vii
SİMGELER.....	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. Kavramsal, Kuramsal Çerçeve ve Tarihsel Çerçeve	3
1.1.1. İnsan Hakları: Kavramsal Çerçeve, Kuramsal Yaklaşımlar ve Tarihsel Gelişim.....	12
1.1.1.1. Dünyada insan haklarının gelişimi	12
1.1.1.2. Türkiye’de İnsan Hakları Gelişimi	15
1.2. İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Kurumsal Yapılanma	17
1.2.1. Dünyada Kurumsal Yapılanma.....	18
1.2.2. Türkiye’de Kurumsal Yapılanma.....	21
1.3. Alan Araştırması	24
1.3.1. Şanlıurfa’nın Genel Özellikleri ve Araştırma Evreni.....	24
1.3.2. Çalışma alanının özellikleri ve seçilme gerekçesi.....	26
1.3.3. Araştırma Evreni, Örneklem ve Veri Toplama Süreci.....	28
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	30
3. GEREÇ ve YÖNTEM	34
4. BULGULAR	37
5. TARTIŞMA.....	88
6. SONUÇLAR	92
7. ÖNERİLER	94
KAYNAKLAR.....	98
ÖZ GEÇMİŞ	108

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İNSAN HAKLARININ KUŞAK HAKLARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ ŞANLIURFA İLİ ÖRNEĞİ

Muhammed Serhat AYDOĞDU

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk BİLBAY

Yıl: 2026, Sayfa: 108

İnsan hakları evrilmiş ve 21. yüzyılda kuşak hakları çerçevesinde daha geniş bir perspektifte incelenmeye başlanmıştır. Bu araştırmanın problemi, insan haklarının birinci (siyasal ve medeni), ikinci (ekonomik, sosyal, kültürel) ve üçüncü kuşak (kolektif/dayanışma) haklar bağlamında geçirdiği dönüşümün kent yaşamındaki vatandaşlar tarafından nasıl algılandığını ve bu algının idari mekanizmalara duyulan güvenle ilişkisini ortaya koymaktır. Çalışmada nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma evrenini Şanlıurfa ilinin merkez ilçeleri olan Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü'de ikamet eden bireyler oluşturmuş; Veriler, tabakalandırılmış kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan 481 katılımcıdan elde edilmiştir. Veri toplama aracı olarak; "devletin sağlaması gereken haklar", "ayrımcılığa uğramama", "çevre ve şiddetten korunma" ile "çalışma hayatı ve sendikal haklar" olmak üzere dört alt boyuttan oluşan "Kuşak Hakları Bağlamında İnsan Hakları Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin istatistiksel çözümlemesinde betimsel analizlerin yanı sıra t-testi, ANOVA ve Kruskal-Wallis testleri uygulanmıştır. Araştırma sonucunda şu temel bulgulara ulaşılmıştır: İlk olarak, katılımcıların insan haklarına ilişkin teorik bilgileri yüksek olmasına rağmen, ihlal durumunda yetkili makamlara başvuru eğilimlerinin düşük kaldığı ve kurumsal denetim mekanizmalarına karşı pragmatik bir "rasyonel kayıtsızlık" geliştirildiği saptanmıştır. İkinci olarak; yaş, eğitim ve gelir düzeyi gibi değişkenlerin hak algısında anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülerek sorunun sınıfsal değil sistemsel olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, örneklemin %84,4 oranında lisans ve lisansüstü mezunu bireylerden oluşması nedeniyle bulgular Şanlıurfa genel nüfusunu değil, yüksek eğitilmiş ve modern kent yaşamına entegre olmuş kesimin algı ve tutumlarını temsil etmektedir. Buna karşılık meslek ve cinsiyet değişkenlerinde anlamlı farklılıklar bulunmuş; iş güvencesine sahip kamu personelinin özel sektör çalışanlarına göre, erkeklerin ise kadınlara göre hak algılarının ve idari sisteme inançlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Üçüncü olarak, toplumda en çok ihlale uğrayan alanın "kadın hakları" olduğu ve gelecek nesillerin haklarının korunmasına yönelik alınan önlemlerin yetersiz bulunarak üçüncü kuşak dayanışma haklarına yönelik toplumsal bir gelecek kaygısı taşındığı belirlenmiştir.

Ulaşılan temel sonuç, kentsel ölçekte insan hakları ihlallerine karşı kurumsal güvenin zedelendiği ve hak arama kültürünün eylemsizliğe dönüştüğüdür. Bu araştırma, insan hakları literatüründeki soyut kuramsal tartışmaları taşra ölçeğindeki saha verileriyle test ederek; yerel düzeyde katılımcı kentsel yönetişimin, şeffaf idari süreçlerin ve hak temelli politikaların geliştirilmesine yönelik katkı sunmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Kuşak Hakları, İnsan Hakları, Şanlıurfa

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

ANALYZING HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF GENERATIONS OF HUMAN RIGHTS: THE CASE OF ŞANLIURFA PROVINCE

Muhammed Serhat AYDOĞDU

**HARRAN UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL
PUBLIC ADMINISTRATION**

Thesis Advisor: Asst. Prof. Ömer Faruk BİLBAY

Year: 2026, Page: 108

Human rights have evolved and begun to be examined within a broader perspective under the framework of generational rights in the 21st century. The problem of this research is to reveal how the transformation experienced by human rights within the context of first-generation (civil and political), second-generation (economic, social, and cultural), and third-generation (collective/solidarity) rights is perceived by citizens living in urban environments, and its relationship with trust in administrative mechanisms. The relational survey model, one of the quantitative research designs, was employed in the study. The target population comprised individuals residing in Haliliye, Eyyübiye, and Karaköprü, the central districts of Şanlıurfa province; data were gathered from 481 participants accessed via stratified convenience sampling. As a data collection instrument, the "Human Rights Scale in the Context of Generational Rights"—consisting of four sub-dimensions: "rights that the state must provide," "non-discrimination," "protection of the environment and protection from violence," and "working life and trade union rights"—was utilized. In the statistical analysis of the data, t-tests, ANOVA, and Kruskal-Wallis tests were applied alongside descriptive statistics.

As a result of the research, the following primary findings were reached: First, although the participants' theoretical knowledge regarding human rights was high, their inclination to apply to authorized authorities in case of violations remained low, and a pragmatic "rational apathy" toward institutional oversight mechanisms was developed. Second, variables such as age, education, and income level were found not to create a significant difference in the perception of rights, leading to the conclusion that the issue is systemic rather than class-based. However, since 84.4% of the sample consisted of individuals with undergraduate and graduate degrees, the findings represent the perceptions and attitudes of highly educated individuals integrated into modern urban life, rather than the general population of Şanlıurfa. Conversely, significant differences were found in terms of occupation and gender variables; public personnel with job security were found to have higher rights perceptions and trust in the administrative system compared to private sector employees, as were men compared to women. Third, "women's rights" was identified as the area most frequently violated in society, and measures taken to protect the rights of future generations were deemed insufficient, revealing a collective anxiety for the future regarding third-generation solidarity rights.

The primary conclusion reached is that trust in institutions against human rights violations at the urban scale has been damaged, and the culture of seeking rights has turned into inaction. By testing abstract theoretical discussions in the human rights literature with field data at the provincial scale, this research provides

a contribution toward the development of participatory urban governance, transparent administrative processes, and rights-based policies at the local level.

KEYWORDS: Generations of Human Rights, Human Rights, Sanliurfa

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 4.1.	Ölçeğin Alt Boyutları ve Kuşak Hakları Teorisiyle Kavramsal Uyumu	38
Çizelge 4.2.	Ölçek Madde-Toplam İstatistikleri ve Güvenirlilik Analizi	40
Çizelge 4.3.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutlarına ait istatistikler	41
Çizelge 4.4.	İnsan Hakları Ölçeği Normallik Dağılımı ve Levene Testi Sonuçları	42
Çizelge 4.5.	Katılımcıların demografik özellikleri	43
Çizelge 4.6.	Araştırma Örnekleme ile Şanlıurfa Genel Nüfus Yapısının (TÜİK) Karşılaştırmalı Profili	44
Çizelge 4.7.	Katılımcıların insan haklarına dair bilgi ve görüşlerine ait betimsel istatistikler	45
Çizelge 4.8.	Katılımcıların insan haklarına karşı tutum ve davranışlarına ait betimsel istatistikler	46
Çizelge 4.9.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile cinsiyet arasındaki farklılığın analizi	47
Çizelge 4.10.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile medeni durum arasındaki farklılığın analizi	48
Çizelge 4.11.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile yaş grupları arasındaki farklılığın analizi	49
Çizelge 4.12.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile eğitim durumu arasındaki farklılığın analizi	51
Çizelge 4.13.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile aylık gelir arasındaki farklılığın analizi	52
Çizelge 4.14.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile ikamet edilen ilçe arasındaki farklılığın analizi	53
Çizelge 4.15.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile hanede yaşayan kişi sayısı arasındaki farklılığın analizi	54
Çizelge 4.16.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile oturulan ev türü arasındaki farklılığın analizi	56
Çizelge 4.17.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile ev mülkiyeti arasındaki farklılığın analizi	56
Çizelge 4.18.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile meslek arasındaki farklılığın analizi	58
Çizelge 4.19.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile insan hakları konusunda eğitim katılma durumu arasındaki farklılığın analizi	59
Çizelge 4.20.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile insan hakları konusunda bilgi düzeyi arasındaki farklılığın analizi	60
Çizelge 4.21.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile kuşak hakları konusunda bilgi düzeyi arasındaki farklılığın analizi	61
Çizelge 4.22.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile yaşanan şehirde insan haklarına verilen önem düzeyi arasındaki farklılığın analizi . . .	62
Çizelge 4.23.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile insan hakları ihlaline maruz kalma durumu düzeyi arasındaki farklılığın analizi . . .	64
Çizelge 4.24.	İnsan hakkı ihlali yakınlarıma yapıldığında tepki analizi.	66

Çizelge 4.25.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile gelecek nesillerin haklarını korumaya yönelik önlemlerin yeterlilik algısı arasındaki farklılığın analizi.	69
Çizelge 4.26.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile gelecek nesillerin haklarını korumaya yönelik önlemlerin yeterlilik algısı arasındaki farklılığın analizi.	71
Çizelge 4.27.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile insan hakları kurumlarının sorun çözme etkinliğine yönelik algı arasındaki farklılığın analizi.	73
Çizelge 4.28.	İnsan hakkı ihlali bana karşı yapıldığında tepki analizi.	75
Çizelge 4.29.	İnsan hakkı ihlali yakınlarıma yapıldığında tepki analizi.	76
Çizelge 4.30.	İnsan hakkı ihlali iş arkadaşlarıma yapıldığında tepki analizi.	77
Çizelge 4.31.	İnsan hakkı ihlali komşularıma yapıldığında tepki analizi.	78
Çizelge 4.32.	İnsan hakkı ihlali tanık olduğum birine yapıldığında tepki analizi.	79
Çizelge 4.33.	İnsan hakkı ihlali diğer seçenek analizi.	80
Çizelge 4.34.	İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile insan hakları ihlalleriyle mücadelede bireysel sorumluluğun önemine yönelik algı arasındaki farklılığın analizi.	81
Çizelge 4.35.	n hakları ölçeği ve alt boyutları ile insan hakları farkındalığını artırmada eğitimin zorunlu olmasına yönelik görüşler arasındaki farklılığın analizi.	83

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1.	Temel Hak ve Özgürlükler	5
Şekil 1.2.	Sosyal, Ekonomik Haklar ve Ödevler	6
Şekil 1.3.	Siyasi Haklar ve Ödevler	9
Şekil 1.4.	Kuşak Hakları	11

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABAD	Avrupa Birliği Adalet Divanı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BM	Birleşmiş Milletler
ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
G8	Gelişmiş Sekizli Grup
ISP	İnternet Servis Sağlayıcıları
MSHS	Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
NWICO	The New World Information and Communication Order
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development / Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİB	Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı
TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
URL	Uniform Resource Locator
WWW	World Wide Web
FSEK	5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu

SİMGELER

α	Alpha
Ss	Standart sapma
%	yüzde
SPSS	Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi (Statistical Package for the Social Sciences)
<i>p</i>	Anlamlılık Değeri
ANO-	Analysis of Variance
VA	
İİBF	İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

1. GİRİŞ

İnsan hakları, bireylerin yalnızca doğuştan sahip oldukları hak ve özgürlükler bütünü değil; toplumların gelişmişlik düzeyini, demokratik yapısını ve kamu yönetiminin niteliğini belirleyen temel unsurlardandır. Tarihsel süreçte var olan bu hak anlayışı, özellikle 18. yüzyıldan itibaren siyasal düşünce ve hukuki sistemlerde daha belirgin bir şekilde yer almaya başlamıştır. Fransız Devrimi'nin bireysel özgürlük vurgusu hakların ilk kuşağını oluştururken; sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan ekonomik eşitsizlikler, sosyal devlet anlayışı ve emek odaklı talepler ikinci kuşak hakların doğmasını sağlamıştır. 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise çevre, barış, gelişme ve dayanışma gibi kolektif nitelikli hakların gündeme gelmesi, konunun kapsamının genişlemesine neden olmuştur. Zaman içinde geçirilen bu yapısal dönüşüm, literatürde "kuşak hakları" (birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar) kavramsallaştırması ile açıklanmaktadır.

Günümüzde bu haklar yalnızca birey-devlet ilişkisi üzerinden okunmamakta; toplum, çevre, kent yaşamı ve göç gibi dinamiklerle birlikte ele alınmaktadır. Özellikle hızlı nüfus artışı ve göç dalgalarıyla büyüyen kentlerde, kamusal hizmetlere erişim zorlukları ve mekânsal ayrışma gibi sorunlar, bireylerin demokratik yönetime ve temel haklara ilişkin algılarını doğrudan etkilemektedir. İşte bu araştırmanın temel problemi, insan haklarının kuşak hakları bağlamındaki pratik yansımalarının kent ölçeğinde nasıl algılandığını ve idari kurumlara duyulan güvenle ilişkisini tespit etmektir. Bu bağlamda araştırma sahası olarak Şanlıurfa'nın seçilmesinin temel nedeni; kentin Türkiye ortalamasından ayrılan en yüksek genç nüfus oranına, yoğun iç ve dış göç dinamiklerine ve sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından belirgin kısıtlara sahip olmasıdır. Kentsel eşitsizliklerin ve demografik baskının bu denli belirgin olduğu bir taşra metropolünde, vatandaşların klasik haklardan kolektif haklara uzanan yelpazedeki tutumlarını doğrudan "Kuşak Hakları Ölçeği" vasıtasıyla ölçmek, bu çalışmanın ana çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Literatür incelendiğinde, insan hakları çalışmalarının büyük oranda makro ölçekli kuramsal tartışmalara (örneğin hakların tarihsel evrimi) veya Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) gibi merkezi idari mekanizmaların yasal mevzuat analizlerine yoğunlaştığı görülmektedir. Ulusal akademik veri tabanlarında yapılan taramalarda, kamu

yönetimi ve insan hakları kesişiminde çok sayıda kavramsal ve nitel makale/tez bulunmasına karşın; kurumların korumakla yükümlü olduğu bu hak gruplarının taşradaki vatandaşlar nezdindeki algısal karşılığını doğrudan ölçen nicel saha araştırmaları yok denecek kadar azdır. Literatürde yer alan sınırlı sayıdaki ampirik çalışma ise genellikle batı illeriyle sınırlı kalmış veya sadece üniversite öğrencileri gibi dar ve homojen örneklem grupları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Şanlıurfa'nın Haliliye, Karaköprü ve Eyyübiye gibi sosyo-ekonomik uçurumlar barındıran ilçelerindeki vatandaşların, klasik haklardan kolektif haklara uzanan yelpazedeki tutumlarını "Kuşak Hakları Ölçeği" vasıtasıyla ölçen özgün bir kentsel saha çalışması mevcut yazında erişilebilen literatür kapsamında rastlanmamıştır.

Bu araştırmanın özgün değeri; insan hakları literatüründeki soyut kavramsal tartışmaları ve ağırlıklı olarak hukuki/merkezi metinlere dayanan analizleri, göç ve demografik baskı altındaki bir taşra metropolünün sokaklarındaki gerçek vatandaş algısıyla test ederek ampirik bir zemine oturtmasıdır. Literatürde yer alan sınırlı sayıdaki ampirik çalışma genellikle batı illeriyle veya üniversite öğrencileri gibi dar örneklemlemlerle sınırlı kalmışken; bu çalışma, "hakların ihlal edildiği" yönündeki teorik iddiaları Şanlıurfa'nın sosyo-ekonomik açıdan farklılaşan üç merkez ilçesinde (Haliliye, Karaköprü, Eyyübiye) doğrudan 481 kişilik geniş bir katılımcı verisiyle ölçmektedir. Çalışma, kentsel hizmetlere erişim kısıtları ve kurumsal güven eksikliği ile hak ihlali algısı arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, karar alıcılara (yerel yönetimler ve kamu politikası yapıcılarına) sadece hukuki bir eleştiri değil; kentsel eşitsizlikleri giderecek, veriye dayalı, katılımcı ve hak temelli bir kentsel yönetim modeli kurabilmeleri için somut bir politika aracı sunmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmada, nicel araştırma desenlerinden kesitsel ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma evrenini Şanlıurfa'nın merkez ilçelerinde ikamet eden 18 yaş ve üzeri bireyler oluşturmuş; veriler tabakalandırılmış kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan 481 katılımcıdan, "Kuşak Hakları Bağlamında İnsan Hakları Ölçeği" ve sosyo-demografik anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Saha araştırmasından elde edilen verilerin istatistiksel analizleri SPSS 29.0 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde frekans, yüzde ve ortalama gibi tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra; sosyo-demografik değişkenler ile hak algıları arasındaki farklılıkları ve ilişkileri

sınamak amacıyla Bağımsız Örneklemeler t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H testleri gibi parametrik ve non-parametrik analizler uygulanmıştır.

Çalışmanın temel amacı, bireylerin birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklara ilişkin algısal yansımalarını ortaya koymak ve demografik gruplar arası farklılaşma düzeyini belirlemektir. Bu bağlamda araştırmanın temel soruları şu şekilde belirlenmiştir:

- S1: Katılımcıların kuşak haklarına yönelik genel tutum düzeyi nedir?
- S2: Katılımcıların insan haklarına yönelik tutumları sosyo-demografik ve mesleki değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?
- S3: Bireylerin ihlal deneyimi ve idari mekanizmaların etkinliğine ilişkin algıları kuşak hakları tutumlarıyla nasıl ilişkilidir?

Belirlenen amaç ve kapsam doğrultusunda hazırlanan tez yedi ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesi çizilmiş, ikinci bölümde literatürdeki önceki çalışmalar değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi ve veri toplama süreci açıklanmış, dördüncü bölümde saha araştırmasından elde edilen istatistiksel bulgular sunulmuştur. Çalışma; bulguların literatür eşliğinde tartışıldığı beşinci, ulaşılan sonuçların özetlendiği altıncı ve kamu yönetimi karar alıcılarına yönelik politika önerilerini içeren yedinci bölüm ile tamamlanmaktadır.

1.1. Kavramsal, Kuramsal Çerçeve ve Tarihsel Çerçeve

Toplum hayatında ve hukuk sisteminde merkezi bir yere sahip olan "hak" kavramı, taşıdığı çok katmanlı anlam dünyası nedeniyle disiplinler arası bir inceleme konusudur. Kavramın kökeni incelendiğinde, farklı dillerdeki pratiklerin hukuki bir yetkinin ötesinde ahlaki birer değer taşıdığı görülür. Örneğin Almancada hem "hak" hem de "hukuk" kavramları tek bir kelimeyle, Recht terimiyle karşılanır; bu durum doktrinde kavram kargaşasını önlemek adına hukuku ifade etmek için "objektif hukuk" (objektives Recht), hakkı ifade etmek için ise sadece Recht ya da "sübjektif hak" nitelemelerinin kullanımını gerekli kılmıştır. Hukuk disiplininin ve normatif alanın çıkış noktasını teşkil eden bu ayrım, nesnel kurallar bütünü ile bireye tanınan yetkilerin sınırlarını çizmektedir. Benzer bir durum

Fransızcadaki droit kelimesinde de gözlemlenirken, İngilizcede ise hak kavramı için Right, hukuk kavramı için ise Law şeklinde iki ayrı terim tercih edilmiştir.

Modern liberal devlet teorisinin ve kamu yönetimi ilkelerinin öncülerinden John Locke, hukukun (Law) temel varlık sebebinin bireyin doğuştan gelen haklarını (Right) korumak olduğunu belirtir (Locke, 2012, s. 45). Locke’a göre siyasal iktidarın ve hukukun meşruiyeti; bireyin yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi devredilemez haklarını güvence altına alabildiği ölçüde mevcuttur.

Terimsel düzeydeki bu ayrışma, pozitif hukukun kurumsal sınırlarını belirlerken, Türk hukuk devriminin normatif kodlarında da izler bırakmıştır. Nitekim Türk hukuk diline bakıldığında, Kıta Avrupası’ndan yapılan tercüme pratiklerinin bir tezahürü olarak ”objektif hukuk” ve ”sübjektif hak” tamlamaları öğretiyeye yerleşmiştir. Ancak Türkçede ”hak” ve ”hukuk” kelimelerinin bağımsız mevcudiyeti, bazı hukukçular tarafından bu sıfatların kullanımının gereksiz birer lafız tekrarı olarak nitelendirilmesine yol açmıştır.

Hakların bu evrensel ve hukuk kurallarının üzerinde yer alan doğasını vurgulayan hukuk ve siyaset teorisini Ronald Dworkin, hakları ”devletin genel politikalara dayalı hedeflerine karşı bireyin elindeki kozlar (trumps)” olarak tanımlar (Dworkin, 2007, s. 15). Dworkin’e göre bireysel haklar, toplumsal fayda uğruna bile olsa devlet tarafından ihlal edilemeyecek sınırları ifade etmektedir. Evrensel düzlemde ise hak; zaman ve mekân etmenlerinden bağımsız olarak ulus, etnisite, cinsiyet, din veya sosyal sınıf ayrımı gözetilmeksizin insanın sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu değerler bütünü olarak kabul edilmektedir.

Kavramsal dildeki bu çeşitlilik, hukuk düzenlerinde hakların yapısal özelliklerine göre ikili bir tasnife tabi tutulmasını gerekli kılmaktadır. Normatif hukuk teorisinin kurucusu Hans Kelsen’e göre kamu hakları, aslında devletin hukuki iradesinin birey üzerinden somutlaşmasından ibarettir; Kelsen, devlet ile hukuku özdeşleştirerek kamu haklarının pozitif bir normatif hiyerarşi içinde anlam kazandığını savunur. Bu doğrultuda haklar; birey ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen ”Kamu Hakları” ile bireyler arası eşit ilişkileri düzenleyen ”Özel Haklar” olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır (Kelsen, 2021, s. 112). Özel haklar ise kendi içinde, mülkiyet hakkı gibi toplumdaki herkese karşı ileri

sürülebilir "Mutlak Haklar" ve sadece hukuki sözleşmenin taraflarına karşı ileri sürülebilir "Nispi Haklar" şeklinde sınıflandırılarak pozitif hukukun temelini oluşturmaktadır.

Hukukun tarihsel süreçte geçirdiği dönüşüm ve özgürlük alanının sınırlandırılması sorunu, hukuk felsefesinde subjektif hak kavramının temellendirilmesi noktasında bir teorik tartışmayı beraberinde getirmiştir. Friedrich Carl von Savigny, özel hukuk alanını iradenin egemen olduğu bir hürriyet alanı olarak kurgularken, bu yaklaşım hakkı bireyin rasyonel yetkinliğine bağlı bir "ahlaki iktidar" olarak gören Hugo Grotius ve Samuel von Pufendorf gibi doğal hukuk geleneğiyle birleşmektedir. Siyasi otoritenin sınırlarını çizen bu yaklaşım, devlet müdahalelerinden arındırılmış özerk bir koruma alanı yaratmayı hedeflemektedir. Doktrinde "koruyucu haklar" veya "negatif statü hakları" olarak da adlandırılan ve bireyi devletin keyfi müdahalelerine karşı koruyan bu hak kategorisi, Türk anayasal sisteminde de geniş bir kataloğa sahiptir (Bkz. Şekil 1.1).

TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER (KAMU HAKLARI)
KİŞİ HAKLARI VE ÖDEVLERİ (NEGATİF STATÜ)
Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı
Zorla çalıştırma yasağı
Kişil hürriyeti ve güvenliği
Özel hayatın gizliliği ve korunması
Özel hayatın gizliliği
Konut dokunulmazlığı
Haberleşme hürriyeti
Yerleşme ve seyahat hürriyeti
Din ve vicdan hürriyeti
Düşünce ve kanaat hürriyeti
Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti
Bilim ve sanat hürriyeti
Basın ve yayma ile ilgili hükümler
Basın hürriyeti
Sürekli ve süresiz yayın hakkı
Basın araçlarının korunması
Kamu tüzel kişilerinin elindeki araçlardan yararlanma hakkı
Düzeltilme ve cevap hakkı
Toplantı hak ve hürriyetleri
Dernek kurma hürriyeti
Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı
Mülkiyet hakkı
Hakların korunması ile ilgili hükümler
Hak arama hürriyeti
Kanuni hâkim güvencesi
Suç ve cezalara ilişkin esaslar
İspat hakkı
Temel hak ve hürriyetlerin korunması

Şekil 1.1. Temel Hak ve Özgürlükler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ancak Tarihsel Hukuk Okulu'nun bu soyut irade merkezli yapısı, sonraki dönemde hukukun toplumsal ve pratik doğasına odaklanan Rudolf von Jhering tarafından sert bir

eleştiriye tabi tutulmuştur. Hukuku durağan bir irade alanı değil, toplumsal ihtiyaçların dinamik bir ürünü olarak gören Jhering, Savigny’den tevarüs edilen bu soyut yaklaşıma karşı Menfaat Teorisi’ni ileri sürerek hakkı ”hukuken korunan menfaat” olarak yeniden tanımlamıştır. Nitekim hukuk felsefesinde hak kavramı bu iki kutup üzerinden şekillenmiştir; irade teorisi hakkı bireye tanınmış hukuki bir egemenlik alanı olarak değerlendirirken, menfaat teorisi ise hakkın özünü hukuk düzeni tarafından korunan somut çıkarların oluşturduğunu savunmaktadır.

Akıl ve irade odaklı bu hak çizgisi ile toplumsal faydayı öne çıkaran sosyolojik yaklaşım arasındaki çatışma, modern özel hukuk doktrininin en temel metodolojik ayrışmalarından birini oluşturarak hakların pozitif hukuk metinlerinde somut menfaat korumalarına dönüştürülmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Jhering’in menfaat teorisiyle paralellik gösteren ve devletin bireye somut hizmetler (edimler) sunmasını zorunlu kılan bu haklar, pozitif hukukta ”sosyal ve ekonomik haklar” (pozitif statü hakları) başlığı altında kurumsallaşmıştır (Bkz. Şekil 1.2).

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER (POZİTİF STATÜ)	ÇALIŞMA VE SÖZLEŞME HÜRRİYETİ	SAĞLIK, ÇEVRE VE KONUT
Ailenin korunması ve çocuk hakları	Çalışma hakkı ve ödevi	Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması
Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi	Çalışma şartları ve dinlenme hakkı	Konut hakları
Kamu yararına	Sendika kurma hakkı	
Kıyılardan yararlanma	Sendikal faaliyet	
Toprak mülkiyeti	Toplu iş sözleşmesi	
Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması	Grev hakkı ve lokavt	Gençliğin korunması
Kamulaştırma	Ücrette adalet sağlanması	Sporun geliştirilmesi ve tahkim
Devletleştirme ve özelleştirme		

SOSYAL GÜVENLİK HAKLARI	TARİH, KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASI	DEVLETİN İKTİSADİ VE SOSYAL ÖDEVLERİNİN SINIRLARI
Sosyal güvenlik hakkı	Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması	Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları
Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler	Sanatın ve sanatçının korunması	
Yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları		

Şekil 1.2. Sosyal, Ekonomik Haklar ve Ödevler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İnsanın kendi sınırlarını aşarak varlığın özünü kavraması, etik bir uyanışın yanı sıra hak bilincinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Hukuk felsefesinde hak bilincinin kökenini insanın içsel ve akli doğasına dayandıran Giorgio Del Vecchio, bireyin kendi öznel sınırlarını aşarak diğer öznel varlığını ve eşitliğini tanımasını sağlayan bir adalet duygusunun insanda doğuştan mevcut olduğunu savunur. Benzer şekilde İzveren, hak bilincinin salt dışsal kurallarla dayatılan yapay bir normlar bütünü olmadığını, aksine insanın ruhsal gelişiminde ve varoluşsal zemininde kök salan temel bir gereksinim olduğunu ileri sürmektedir. Bahsi geçen bu içsel dinamikler, rasyonel ve ahlaki birer özne olan insanların taşıdığı ve diğer canlılardan ayrışmasını sağlayan "insan değeri" olgusuyla örtüşmektedir.

Ancak Arthur Schopenhauer, bu hak bilincinin gelişiminde farklı bir yaklaşım sergileyerek "haksızlık" (Unrecht) kavramına kuramsal bir öncelik atfeder. Schopenhauer'a göre "hak" kavramı, kurucu bir başlangıç noktası değildir; aksine, yaşama isteğinin başkalarının alanına tevacüz etmesiyle somutlaşan "haksızlık" ediminin mantıksal bir reddidir. Başka bir ifadeyle, insan bilincinde öncelikli olarak beliren durum bencil yönelimlerle ortaya çıkan haksızlıktır; hak ise bu haksızlığın sınırlandırılması sürecinde inşa edilen ikincil bir olgudur.

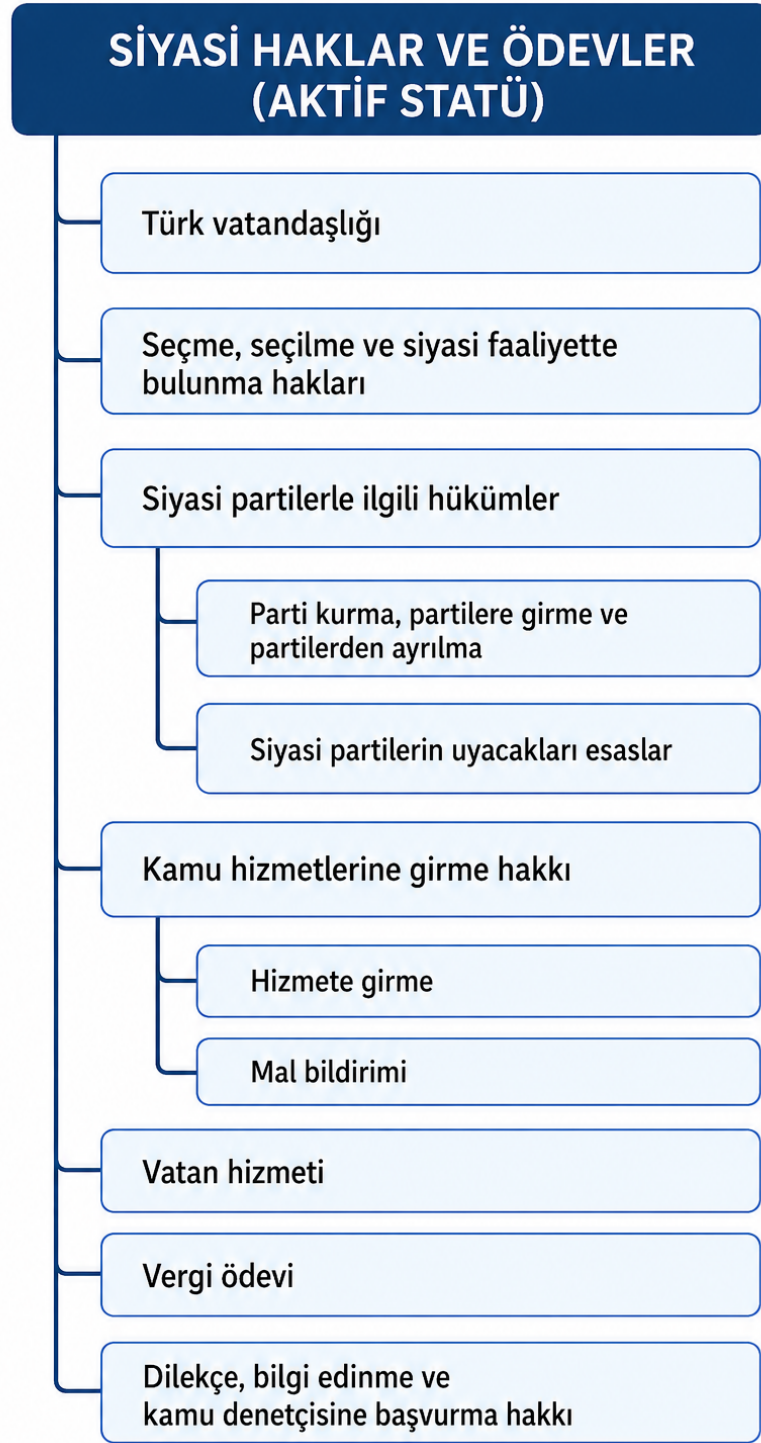
Schopenhauer'ın haksızlığa ve insan doğasındaki bencil yönelime atfettiği bu kuramsal öncelik, Thomas Hobbes'un yaklaşımıyla paralellik göstermektedir. Hobbes'a göre de insan doğası gereği bencil ve çatışmaya meyillidir; bu haksızlık ve güvensizlik ortamını aşma arzusu, bireyleri bir toplumsal sözleşme aracılığıyla devleti (Leviathan) kurmaya ve kurumsal bir hak/hukuk bilinci geliştirmeye yönelten temel motivasyondur. Del Vecchio ve İzveren'in insanın özüne yerleştirdiği içgüdüsel hak bilinci, Schopenhauercı sistemde dünyadaki haksızlık ve acının fark edilmesi ve bu isteklerin merhamet kanalıyla aşılması sayesinde bir anlam kazanabilmektedir.

Nitekim çağdaş siyaset felsefesi ve kamu yönetimi kuramlarında adaletin kurumsal çerçevesini çizen John Rawls da hak bilincinin bencil eğilimlerden arınarak inşa edilebileceğini savunur. Rawls'a göre bireyler, ancak kendi toplumsal çıkarlarını ve konumlarını bilmedikleri bir "bilinmezlik perdesi" (veil of ignorance) arkasında rasyonel kararlar aldıklarında, ötekinin hakkını gözetken ve haksızlıkları azaltmayı amaçlayan evrensel bir

adalet bilincine ulaşabilirler.

İnsanın felsefi düzlemdeki bu hak arama ve mukavemet bilinci, Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in de belirttiği üzere, mevcut olan adil olmayan düzenlerin insanı tarafından eleştirilerek yerini ideal olan yeni nizamlara bırakması süreci olarak yorumlanmaktadır. Nitekim ilk toplumsal sınıflarla birlikte ortaya çıkan kölelik kurumu da kendi diyalektiği içinde köleliğe karşı bir direniş üretmiş ve zamanla bu köleci yapı yerini kölesiz topluma bırakmıştır. Hak arama eksenindeki bu tarihsel devinim, devletin otoritesine karşı bireyi koruyan evrensel normların gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Hak ve ödev arasındaki karşılıklılık ilkesi, bireyin evrensel haklara sahip olmasının aynı zamanda diğer bireylerin haklarına saygı gösterme ödevini doğurduğunu ve bununla bağlantılı olarak toplumsal uzlaşının bu denge üzerine kurulduğunu savunur. İnsan haklarının bölünmezliği ve bütünlüğü ilkesi gereğince teorik olarak haklar arasında mutlak bir hiyerarşi kurulamasa da pratik alanda hakların kullanımı ödev bilincini ve karşılıklı sınırlamaları beraberinde getirmektedir. Nitekim modern kamu yönetimi ve vatandaşlık hukukunun felsefi temellerini atan Locke'a göre, bireyin sahip olduğunun doğal haklar, aynı zamanda diğerlerinin bu haklarına zarar vermeme ödevini de mutlak surette içerir. Kamu yönetiminde yönetsel etik ve vatandaşlık sorumluluğu üzerine çalışan Cooper da benzer şekilde, demokratik bir yönetimde kamusal hakların ancak vatandaşların ödev bilinciyle dengelendiğinde sürdürülebilir bir toplumsal uzlaşi üretebileceğini vurgular. Bireyin hem siyasal mekanizmaya katılım araçlarını hem de vatandaşı olduğu devlete karşı sorumluluklarını içeren "aktif statü hakları", hak ve ödev dengesinin pozitif normatif alandaki en somut yansımasıdır (Bkz. Şekil 1.3).

Şekil 1.3. Siyasi Haklar ve Ödevler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Buna karşılık, durağan örf ve adetler yapıları gereği geleneksel bir nitelik taşıdıkla-

rından; bilimin, teknolojinin ve zamanın ruhunun getirdiği dönüşümlere ayak uydurmakta yetersiz kalabilmektedir.

Evrensel insan haklarının özünü oluşturan insan onuru ve yaşayan hukuk anlayışı, hakların kapsamının genişlemesini ve çağın koşullarına göre yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Kamu yönetimi disiplininin kurucu babası kabul edilen Profesör Wilson, yönetim düzeneklerinin ve hukukun durağan kalamayacağını, zamanın ve toplumun ihtiyaçlarına göre sürekli olarak yeniden yorumlanması ve geliştirilmesi gerektiğini ileri sürer. Benzer bir yaklaşımla Weber de rasyonel-yasal otoritenin gücünü, değişen toplumsal dinamiklere ayak uydurabilen dinamik ve rasyonel hukuk normlarından aldığını belirtmektedir. Geleneksel yapıların bu evrensel ve dinamik hak gelişimine kaynaklık etmekte yetersiz kalması, hak ve özgürlüklerin korunmasında mevcut normların ötesine geçilmesini zorunlu kılmıştır.

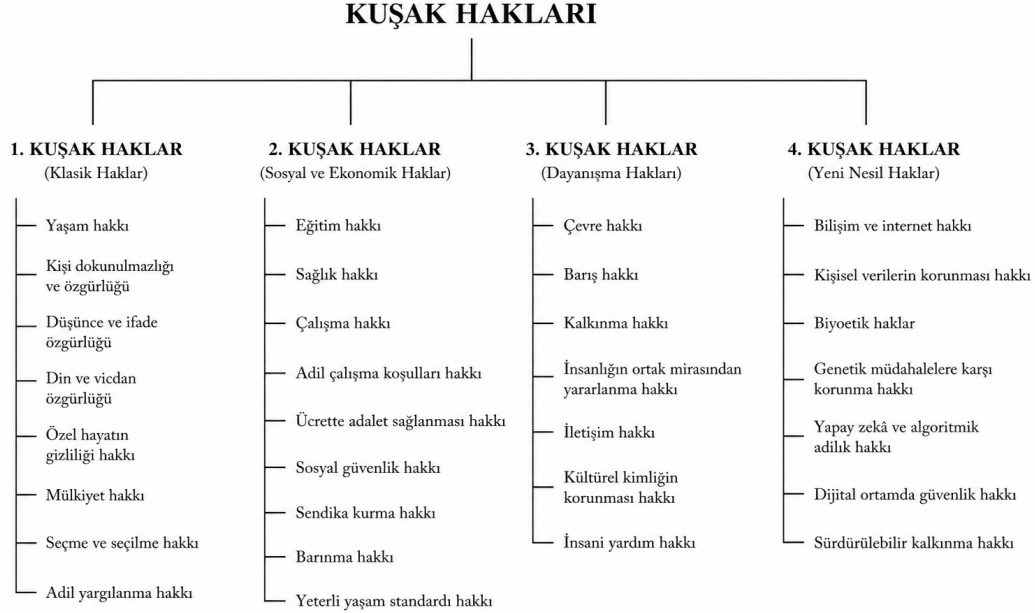
Kamu yönetimi disiplini perspektifinden insan hakları, yalnızca anayasal veya uluslararası metinlerde yer alan soyut hukuki güvenceler bütünü değil; idarenin eylem ve işlemlerinin meşruiyetini sağlayan, kamu hizmetlerinin kalitesini ve kapsayıcılığını belirleyen temel bir yönetim paradigmasıdır. Geleneksel kamu yönetimi anlayışında vatandaş, idarenin sunduğu hizmetleri pasif bir biçimde alan "tebaa" konumundayken; hak temelli (rights-based) modern kamu yönetimi anlayışında vatandaş, idari süreçleri denetleyen, hesap soran ve yönetime aktif katılan bir "hak öznesi"ne dönüşmüştür.

Bu bağlamda kuşak hakları teorisi, devletin kamu yönetimi aygıtının geçirdiği tarihsel dönüşümün de bir özetidir. Birinci kuşak haklar (medeni ve siyasal haklar) idarenin keyfi müdahalelerini sınırlandırarak "hukuka bağlı idare" ilkesini tesis etmiş; ikinci kuşak haklar (sosyal ve ekonomik haklar) kamu bürokrasisine eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi hizmetleri sunma yükümlülüğü getirerek "sosyal devlet" ve "kamu hizmeti" kavramlarını var etmiştir. Günümüzde ön plana çıkan üçüncü kuşak haklar (çevre, kentlilik, dayanışma) ise doğrudan doğruya yerel yönetimlerin, sürdürülebilir kentleşmenin ve "katılımcı yönetim" (participatory governance) modellerinin faaliyet alanını oluşturmaktadır. Dolayısıyla insan hakları ihlalleri; sadece mahkemelerde çözülecek adli uyuşmazlıklar değil, idari kapasite eksikliğinden, bürokratik yabancılaşmadan ve kamu

politikalarının başarısızlığından kaynaklanan yönetsel krizler olarak değerlendirilmelidir.

Bu durum, ulusal ve uluslararası düzlemde insan haklarının yazılı metinlerle teminat altına alındığı, mahkemelerin dinamik yorum yöntemleriyle ve *effet utile* (yararlı etki) ilkeleriyle koruma sağladığı modern anayasacılık odaklı süreci tetiklemiştir. Nitekim çağdaş hukuk sistemlerinde ikinci kuşak hakların koruyucu bir şemsiyesi olarak beliren bu normatif süreç, devletin sosyal ve yönlendirici rolünü de zorunlu kılmaktadır. Özellikle çalışma hayatı bağlamında insan onuru ve yaşama hakkının asgari düzeyde gerçekleştirilebilmesi, doğrudan doğruya iş sağlığı ve güvenliği hukukunun düzenlediği kuralların etkinliğiyle ilişkilidir.

Bu anayasallaşma süreciyle birlikte felsefi derinlik kazanan pozitivist kurama göre, bir hakkın soyut iddiaların ötesinde hukuken varlık kazanabilmesi, ancak devletin egemen hukuk düzeni tarafından açıkça tanınması ve yazılı normlara bağlanmasıyla mümkün görünmektedir. Tarihsel süreçte yazılı normlara bağlanarak pozitif nitelik kazanan tüm bu haklar, gelişim dinamiklerine ve koruma alanlarına göre literatürde "kuşak hakları" tasnifiyle ele alınmaktadır. Klasik haklardan dijital çağın getirdiği yeni nesil haklara uzanan bu geniş yelpaze, tezin de kuramsal temelini oluşturmaktadır (Bkz. Şekil 1.4).

Şekil 1.4. Kuşak Hakları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.1.1. İnsan Hakları: Kavramsal Çerçeve, Kuramsal Yaklaşımlar ve Tarihsel Gelişim

İnsan haklarının kuramsal temellerini ve tarihsel evrimini ortaya koymayı amaçlayan bu başlık altında; önce küresel düzeydeki kurumsallaşma süreci, ardından ise Türkiye’deki tarihsel ve hukuki gelişim aşamaları incelenmiştir.

1.1.1.1. Dünyada insan haklarının gelişimi

İnsan haklarının tarihsel gelişimi, insanın sırf insan olması nedeniyle doğuştan sahip olduğu, devletin ve diğer bireylerin dokunamayacağı hakların kurumsallaşma mücadelesine dayanır. Bu sürecin ilk adımları Antik Mezopotamya’da atılmıştır. Ur-Nammu Kanunları, cezalandırmaktan ziyade mağdurun zararını karşılamaya odaklanan onarıcı adalet anlayışıyla hukuki yazının ilk örnekleri arasında yer alır. Ardından gelen Eşnunna ve Lipit-İştar kanunları toplumsal yapıyı belirli kurallara bağlarken aynı zamanda sınıfsal ayrışmanın da ilk izlerini barındırmıştır. Bu birikimin daha mutlakiyetçi bir yapıya büründüğü Hammurabi Kanunları ise suç ile ceza arasında mekanik bir denge kurmayı amaçlayan Lex Talionis (Kısasa Kısas) ilkesini hukukun merkezine yerleştirmiştir. Erken döneme ait bu kodifikasyon hareketleri, modern eşitlik ilkesinden uzak olsalar da keyfi cezalandırmayı sınırlandırma gayretleri yönüyle hukuk tarihinin önemli evreleridir (Reisoğlu, 2001, s. 4).

İnsanlık tarihi, temelde insan hak ve özgürlükleri uğruna gerçekleştirilen ve bu hakların tanınmasında lokomotif işlevi gören mücadelelerin tarihidir (Hekimoğlu, 2003, s. 75). Tarihsel süreçte köleci Roma düzenine karşı Spartaküs’ün başlattığı isyandan feodal ve kapitalist sistemlerdeki serf ile işçilerin direnişlerine kadar sömürünün adı ve şekli değişmiş olsa da insanca yaşama adına verilen mücadeleler tarihsel gelişimde önemli bir itici güç olmuştur (Özcan, 1988, s. 75-76). Bu mücadeleler, insan haklarını yalnızca belirli bir pozitif hukuk kalıbına veya kurumsal güvencelere indirgeyen şekilci yaklaşımları aşan tarihsel bir işlev görmüştür (Kabaoğlu, 1997, s. 76).

İnsan haklarının klasik ve modern kabulünün merkezinde yer alan doğal hukuk felsefesi, bu hakların devlet öncesi ve devlet üstü karakterine, dolayısıyla özünde birer doğal hak olduğuna vurgu yapar (Sur, 1993, s. 77-78). Nitekim John Locke’un rasyonel hukuk felsefesinde temellendirildiği üzere insanlar, siyasal toplumu kurarken temel hak ve özgürlüklerini devretmemişler; bu süreç bireyin otorite karşısındaki konumunu belirleme

arayışına (Tanilli, 1981, s. 78) ve kamu hukukunun erken dönem rasyonalizasyonuna (Akın, 1990, s. 78-79) zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla devlet, kendi pozitif hukukunda açıkça düzenlenmiş olup olmadığına bakılmaksızın, bireye kendisince bağışlanmamış olan bu çok boyutlu insan kişiliğini geliştiren doğal haklara uymak ve saygı göstermekle yükümlü kılınmıştır (Gözübüyük, 2000, s. 77-79).

Hak arayışının teolojik zemininde ise dinlerin getirdiği ahlaki sorumluluklar yapısal bir dönüşüm yaratmıştır. On Emir (Dekalog) mülkiyet ve yaşam hakkının dini koruma kalkanını inşa ederken (Çalış, 2017, s. 45), Hristiyanlığın “Sevgi Yasası” (Agape) hukuku insan onuru etrafında yeniden yorumlamıştır (Aral, 2011, s. 112). İslam hukuku bağlamında ise Medine Vesikası; farklı inanç gruplarının bir arada yaşama zeminini kurallara bağlaması yönüyle, literatürdeki bazı çalışmalar tarafından çok topluluklu siyasal düzenin ve karşılıklı hak/sorumluluk dengesinin erken yazılı örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Hamidullah, 1995, s. 103; Kelebek, 2000, s. 335). Teolojik alandaki bu kurumsallaşma arayışı, Veda Hutbesi’nin kabile taassubunu reddeden yaklaşımıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Tarihsel bağlamı içinde değerlendirildiğinde Veda Hutbesi; can güvenliği, temel eşitlik fikri ve kadınların toplumsal konumunun iyileştirilmesine yönelik getirdiği ilkelerle, modern insan hakları rejiminin bugünkü normatif kavramlarıyla birebir özdeşleştirilemese de hak düşüncesinin evrensel gelişiminde önemli bir tarihsel iz ve aşama olarak karşımıza çıkmaktadır (Karaman, 1987, s. 142).

Antik Dönem’den Orta Çağ’a uzanan süreçte siyaset teorisinin dönüşümü, doğanın rasyonel düzeni ile insan yapımı kurumların yapaylığı arasındaki gerilim üzerinden şekillenmiştir. Antik Yunan’da Sofistlerin *physis* (doğa) ve *nomos* (gelenek/yasa) arasında kurduğu karşıtlık, kurumların mutlak değil, insan uzlaşısının bir ürünü olduğu fikrini doğurmuştur. Bu anlayış, Stoacıların her insanı eşit kılan ve evreni yöneten Evrensel Akıl (Logos) felsefesiyle birleşerek Greko-Romen dünyasının entelektüel zeminini hazırlamıştır. Carlyle (1913/2022), erken kilise babalarının dini birer figür olmalarının yanı sıra aslında bu Greko-Romen akademilerinde yetişmiş eğitilmiş bireyler olduklarını ve antik dönemin bu felsefi kalıplarını Hristiyan düşüncesine uyarladıklarını belirtmektedir. Bu öğretisi, Yeni Ahit’te Aziz Pavlus’un itaat vurgusuyla birleşerek Büyük St. Gregory tarafından hükümdarın

otoritesine tahvil edilmiş; St. Ambrose ve Sevilalı St. Isidore gibi figürler ise otoritenin adalet sınırları içinde kalması gerektiğini savunmuştur (Carlyle, 1913/2022, ss. 318–320).

St. Augustinus'un tanrısal düzen tasarımı, yerini 13. yüzyılda Aristotelesçi külliyatın yeniden keşfiyle rasyonel bir çizgiye bırakmıştır. Aquinumlu Thomas, kilise babalarının devlet hakkındaki yapay mekanizma algısını reddederek toplumu Doğal Yasa (Lex Naturalis) ile uyumlu organik bir kurum olarak tanımlamıştır (Carlyle, 1913/2022, s. 325). Bu felsefi adaptasyon, İngiltere sahnesinde 1215 tarihli Magna Carta Libertatum ile pratik bir gelişmeye uğramıştır. Fermanın 39. maddesinde yer alan yasal yargılama şartı keyfi tutuklamaların önüne geçilmesinde rol oynarken (Doğan, 2013, s. 53-55), iktidarın hukuki metinlerle sınırlandırılması anayasal devlet modelinin ilk nüvelerinden birini oluşturmuştur (İlal, 2011, s. 210). Sanioğlu (2008), soylulara yönelik ayrıcalıklar barındırmasına rağmen bu belgenin adil yargılanma ilkeleriyle gelecekteki mücadelelere rehber teşkil ettiğini savunmaktadır. İngiliz anayasal geleneği, rasyonalist ve seküler aydınlanmanın zemininde Petition of Right (1628), Habeas Corpus Act (1679) ve Bill of Rights (1689) ile gelişerek hakların kapsamını genişletmiştir (Doğan, 2013, s. 59-63).

Ancak asıl evrensel kırılma, John Locke'un devlet otoritesinin lütuf olmadığını, bireyin doğa durumundan getirdiği devredilemez hakları korumakla yükümlü olduğunu savunan teorisinden beslenen 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile gerçekleşmiştir (Çağiran, 2017, s. 8; Locke, 1988). Jean-Jacques Rousseau ve Montesquieu gibi Aydınlanma düşünürlerinin kuramlarından beslenen bu bildirge, rasyonel bireyi tarih sahnesinin kurucu öznesi kılmıştır (Ağaoğulları, 2018, s. 242). Fakat bu politik özgürleşme insani özgürleşmeyi tek başına sağlamaya yetmemiş ve insan haklarını mülkiyet eksenli medeni-siyasi alana yönlendiren liberal bir burjuva söylemi üretmiştir (Beetham, 2014, s. 141; Marx, 1997, s. 17).

20.yüzyılın başlarında sivil toplumun etkisiyle toplanan Lahey Barış Konferansları (1899 ve 1907) insancıl hukuk alanında ilk adımları atmış (Normand & Zaidi, 2008, s. 40), ancak Milletler Cemiyeti kurucu misakında “insan hakları” terimine yer vermemiştir (Burgers, 1992, s. 449; Ishay, 2008, s. 188; Kıran, 2008, s. 21). Bu tarihsel gelişmeler ve Holokost süreci, 10 Aralık 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel

Bildirgesi'nin (İHEB) ilanını beraberinde getirmiştir (Morsink, 1999, s. 4). İHEB'in ilkeleri, 1966 yılında kabul edilen Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi sayesinde bağlayıcı hukuki metinlere dönüşerek küresel rejimin temelini oluşturmuştur (Weissbrodt & Vega, 2007, s. 17). Bu doğrultuda uluslararası sözleşmeler ile güvence altına alınan hak kategorileri, bireyi sadece soyut bir özne olarak değil; çalışma yaşamının risklerine karşı fiziksel ve psikolojik olarak korunması gereken somut bir varlık olarak da ele almaktadır (Terzioğlu & Aksungur, 2019, s. 3). Bölgesel düzeyde ise bu süreç Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile desteklenmiştir (Simpson, 2001, s. 193). Günümüzde bu modern rejim, insan haklarının mutlak olduğunu savunan “evrenselci” yaklaşım ile hak iddialarının her toplumun kendi özgün kültürel değerleri çerçevesinde ele alınması gerektiğini ileri süren “kültürel görecelik” kuramı arasındaki felsefi tartışmanın merkezinde yer almaktadır (Herskovits, 1947; James, 2007, s. 124; Maritain, 1944, s. 60).

1.1.1.2. Türkiye’de İnsan Hakları Gelişimi

Osmanlı egemenlik anlayışında padişahın yetkilerinin ilk kez resmi bir metinle sınırlandırılması, anayasal düzene geçişin ve insan hakları gelişiminin önemli bir aşaması kabul edilen 1808 tarihli Sened-i İttifak ile başlamıştır (Pamir, 2004, s. 62-63). Eski Türk devlet geleneği ile İslam hukuku sentezine dayanan merkeziyetçi yapı, taşrada güç kazanan ayanların etkisiyle sarsılmış ve II. Mahmut bu belgeyi onaylamak durumunda kalmıştır (Özçelik, 1959, s. 6; Tanör, 1992, s. 29). Sened-i İttifak; vergilendirmede adaletin sağlanması ve soruşturma yapılmadan idam cezası verilmemesi gibi hükümleriyle tebaanın haklarını güvence altına alarak Hukuk Devleti ilkesine giden yolda bir adımı oluşturmuş (Feridun, 1962, s. 3), padişahın yetkilerini sınırlandıran yapısıyla Türk anayasal gelişmelerinin başlangıcı sayılmıştır (Tanör, 2014, s. 21).

Sened-i İttifak’ın araladığı bu yasal çatlaktan sızan tebaa hakları, padişahın gücünün üzerinde bir hukukun üstünlüğü ilkesini ve din farkı gözetmeksizin tüm Osmanlı unsurlarının eşitliğini ilan eden 1839 tarihli Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ile yeni bir evreye geçmiştir. Fermanın getirdiği can, mal ve namus masumiyeti güvenceleri tebaaya can güvenliği hakkını tanıırken (Gözübüyük & Kili, 1982, s. 27), bu süreç Osmanlı

mutlakiyetini meşruti bir zemine taşıyan 1876 Kanun-i Esasi ile ilk kurumsal anayasal metnine kavuşmuştur (Kubalı, 1960, s. 46). Ancak ilk Türk anayasasının padişaha tanıdığı geniş veto ve sürgün yetkileri ile II. Meşrutiyet Dönemi'nin (1908) getirdiği hürriyet ortamına rağmen yaşanan istikrarsızlıklar, hakların kalıcı bir güvenceye kavuşmasını dönemsel olarak sınırlandırmıştır.

Cumhuriyet dönemi anayasacılığı ise egemenliğin kaynağını dönüştüren askeri ve siyasi gelişmelerin ürünüdür. 1921 Anayasası (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu), olağanüstü savaş atmosferinde kurumsal bir yargı erkine veya kişi hürriyetleri kataloğuna yer vermeyen, doğrudan “kolektif halk egemenliği” üzerine kurulu bir çerçeve metindir (Çelebi, 2021, s. 75). Egemenliği millete devrederek yeni devletin meşruiyetini kuran bu yapının ardından (Kayıran & Metintaş, 2017, s. 22), 1924 Anayasası yürürlüğe girmiş ve liberalizmin klasik koruyucu yaklaşımıyla birinci kuşak hakları “Türklerin Hukuku Ammesi” başlığıyla anayasallaştırmıştır (Gözler, 2018, s. 24; Çelebi, 2021). Ancak 1924 düzeni, yasama organının işlemlerini denetleyecek üst bir yargısal mekanizmayı (anayasa yargısını) barındırmadığından kanun koyucunun takdir alanını geniş tutmuş ve temel hakların korunmasında yargısal denetim noksanlığının doğurduğu bazı aksaklıkları beraberinde getirmiştir (Anayurt, 2003, s. 3).

Türk anayasa hukukunun gelişim çizgisinde özgürlükçü karakteriyle öne çıkan 1961 Anayasası, getirdiği kuşak hakları uyumu ve kurumsal güvenceler bakımından yapısal bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir (Parla, 1991, s. 23). Bu dönemde, yasama ve yürütme faaliyetlerinin anayasal sınırlar içinde kalmasını sağlamak üzere Türk hukuk tarihinde ilk kez Anayasa Mahkemesi (AYM) kurulmuştur (Gözler, 2000, ss. 81-82; Teziç, 1986, s. 23). 1961 metninin getirdiği “sosyal devlet” ilkesi; sendika kurma ile grev hakları vasıtasıyla vatandaşlara geniş bir hukuki koruma alanı sağlamıştır (Tanör, 2016, s. 390; Eren, 2013, s. 67). Ancak bu özgürlükçü iklim, 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası istikrarsızlaşmış ve yürütmeye KHK çıkarma yetkisi verilerek memur sendika hakları kaldırılmıştır (Feyzioğlu, 1981, s. 129).

Bu süreç, 1980 askeri müdahalesinin ardından yürürlüğe giren ve felsefi olarak güvenlik odaklı bir mantığa dayanan 1982 Anayasası ile farklı bir yöne evrilmiştir (Parla,

1991, s. 23). 1982 düzeni, temel hak ve özgürlüklerin korunmasından ziyade devletin bekasını ve kamu düzenini merkeze alarak genel sınırlama rejimlerini kurumsallaştırmış ve hak arama kanallarını daraltan bir yapı sergilemiştir (Tanör, 1994, s. 9; Yokuş, 2020, s. 26). Bu durum, devlet aygıtının kendi varlığına yönelik bir tehdit algıladığında *raison d'état* (devlet akli) mantığıyla hareket ederek insan haklarını ikinci plana itebileceğini gösteren örnekler arasında yer almaktadır (Şaylan, 2003, s. 49).

Türkiye’de insan haklarının kurumsallaşma süreci, özellikle 2000’li yıllardan itibaren Avrupa Birliği (AB) uyum politikalarının ve uluslararası normların etkisiyle dinamik bir dönüşüm evresine girmiştir. AB Katılım Ortaklığı Belgesi’ndeki taahhütler ve Birleşmiş Milletler Paris İlkeleri’ne uyum sağlama gayesi, idari yapıda bazı reformları beraberinde getirmiştir (Oğuşgil, 2015, s. 178). Bu doğrultuda ilk olarak 2012 yılında Türkiye İnsan Hakları Kurumu (TİHK) kurulmuş; ardından 2016 yılında yürürlüğe giren kanunla bu yapı daha kapsayıcı bir çehreye kavuşturulmuştur (Odyakmaz, Keskin ve Deniz, 2016, s. 727). Yeni yasal düzenlemeyle tüzel kişilik kazanan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), selefi TİHK’in aksine temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması hususunda doğrudan kararlar alabilen bağımsız bir idari otoriteye dönüştürülmüştür (Düğmeci, 2019, s. 237).

İdari ve mali özerkliğe sahip olan TİHEK; kamu idarelerinin yanı sıra özel hukuk kişilerinin yürüttüğü faaliyetlerde de ayrımcılık yasağının ihlal edilmesini engellemek adına idari yaptırım uygulama gücüyle donatılmıştır (Kalabalık, 2017, s. 345). Kurumun karar organı olan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu, aldığı idari yaptırım kararlarında Kabahatler Kanunu ve İdari Yargılama Usulü Kanunu çerçevesinde yargısal denetime tabi tutulmuştur (Dinçkol, 2021, s. 211-212).

1.2. İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Kurumsal Yapılanma

İnsan haklarının teorik düzeydeki normatif kazanımlarının pratik alanda etkin bir korumaya dönüştürülmesi hem küresel ölçekte hem de ulusal düzeyde bağımsız, denetleyici ve yaptırım gücüne sahip kurumsal mekanizmaların varlığını gerekli kılmaktadır.

1.2.1. Dünyada Kurumsal Yapılanma

Küresel düzeyde insan haklarının kurumsal koruma mekanizmalarının temel yasal dayanağını Birleşmiş Milletler (BM) Şartı oluşturur; bu kurumsal yapı asli ve tali organlar vasıtasıyla yürütülmektedir (Kızılsümer Özer, 2016, s. 206-208). Bu yapılanmanın odak noktasında, 2006 yılında kurulan ve BM Genel Kurulu'na bağlı bir tali organ olarak faaliyet gösteren İnsan Hakları Konseyi yer almaktadır (Kızılsümer Özer, 2016, s. 221). Konsey, selefi olan İnsan Hakları Komisyonu'na yöneltilen “politize olma” eleştirilerini azaltmak amacıyla, üye devletlerin hak durumlarını teknik ve eşitlikçi bir temelde inceleyen Evrensel Periyodik Gözden Geçirme Mekanizması'nı (EPGGM/UPR) geliştirmiştir (Freeman, 2013, s. 253). EPGGM, devletlerin egemenlik hakları tartışmalarını esneterek akran denetimi (peer review) yöntemiyle üye devletlerin insan hakları uygulamalarını incelemektedir (Kızılsümer Özer, 2016, s. 207).

Bu denetim faaliyetlerinin küresel düzeyde eşgüdümünü sağlamak ve hükümetlerle doğrudan iş birliği kurarak teknik yardım sunmak amacıyla 1993 Viyana Dünya Konferansı sonrasında İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) kurulmuştur (Chesterman vd., 2016, s. 479). Yapılanmanın yargısal boyutunda ise ağır hak ihlallerinden doğan şahsi cezai sorumlulukları denetleyen ve cezasızlıkla mücadele eden bir mekanizma olarak Roma Statüsü ile kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) bulunmaktadır (Connors ve Schmidt, 2014, s. 393). BM organları normatif kodifikasyonu tamamlamış olsa da kurumsal yapıların hükümetler arası doğasından kaynaklanan politize olma riskleri, küresel koruma sisteminin etkinliği önündeki temel yapısal engeller arasında varlığını sürdürmektedir (Buerghenthal, 2006, s. 790).

Bölgesel koruma mekanizmalarının tarihsel gelişiminde önemli bir örnek kabul edilen Avrupa Konseyi sistemi, 1950 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile bireyleri uluslararası hukukun öznesi haline getirerek devletlerin iç işlemlerini ulusüstü bir yargı denetimine tabi kılmıştır (Bozkurt, 2006, s. 147; Gemalmaz, 1997, s. 258; Ünal, 2001, s. 26). Bu sistemin yargı organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), getirdiği denetim mekanizmasıyla diğer uluslararası belgelerden ayrılmakta; bireysel başvuru yollarıyla Sözleşme'ye taraf devletlerin yükümlülüklerine uyup uymadığını

karara bağlamaktadır (Döner, 2003, s. 89; Gözübüyük ve Gölcüklü, 2007, s. 124). AİHS'nin 46. maddesi uyarınca taraf devletler mahkemenin kesinleşmiş kararlarına uymakla yükümlü olsalar da bu kararların ulusal düzeydeki etkisi bildirici niteliktedir (Yıldırım, 2000, s. 297). Doğrudan bir infaz kabiliyeti bulunmayan bu kararlar karşısında; ihlali kanun veya anayasa değişikliği ya da yargılamanın yenilenmesi yoluyla tamir etme yöntemi davalı devletin kendi takdirine bırakılmıştır (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2007, s. 124).

Avrupa coğrafyasındaki bir diğer entegrasyon gücü olan Avrupa Birliği (AB) ise özellikle 1993 Kopenhag Kriterleri ile demokrasi, hukukun üstünlüğü ve azınlıkların korunması gibi siyasi şartları üyelik için zorunlu kılarak insan hakları zeminini pekiştirmiştir (İçel, 2000'den aktaran Çatal, 2018, s. 90-91). AB, 2000 yılında Nice Zirvesi'nde ilan edilen ve Birlik üyesi ülkeler için bağlayıcı bir karakter taşıyan AB Temel Haklar Şartı ile onur, eşitlik ve adalet gibi kavramları güvence altına alırken, bu durum AİHM içtihatları ile Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) arasındaki hukuki etkileşimi de etkilemiştir (Çatal, 2018, s. 90). Bu kurumsal yapıyı desteklemek üzere 1 Mart 2007'de faaliyete geçen AB Temel Haklar Ajansı (FRA); ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve antisemitizmle mücadele başta olmak üzere üye devletlere insan hakları politikaları alanında danışmanlık yapmakta, ancak ajansın doğrudan hukuki bir yaptırım yetkisi bulunmamaktadır (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2018, aktaran Çatal, 2018, s. 91).

Avrupa dışındaki diğer bölgesel sistemler incelendiğinde ise 1948 yılında Bogotá'da kurulan Amerikan Devletler Örgütü (OAS), bünyesinde barındırdığı Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu (1959) ve Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi (1979) vasıtasıyla bölgesel korumayı şekillendirmiştir (Uslan & Güner, 2014, s. 310). Afrika kıtasında ise 1981 yılında Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı kabul edilmiş ve halefi olan Afrika Birliği (AU) bünyesinde Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur (İpek, 2012, s. 114; Dirco.gov.za, 2018, aktaran Çatal, 2018, s. 93). Son olarak, Arap Devletleri Birliği de bir kurumsallaşma sürecinin ardından Arap İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış ve bu sözleşmenin 2008'de yürürlüğe girmesiyle birlikte insan haklarının korunmasında kendi bölgesel normatif çerçevesini çizmiştir (Gemalmaz, 1997, s. 286).

Soğuk Savaş'ın sona ermesini takiben uluslararası kurumsal çabaların hız kazanma-

sıyla ortaya çıkan Ulusal İnsan Hakları Kurumları (UIHK), “küresel düşün, yerel hareket et” ilkesi çerçevesinde, yürütmeden gelebilecek etkilere karşı hukuki ve siyasi güvencelerle donatılmış aktörler olarak şekillenmiştir (Lafourcade, 2016, s. 917-918). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Aralık 1993 tarihinde onaylanan Paris İlkeleri ise bu kurumsal yapıların statüsü, gücü ve işleyiş yöntemlerine dair asgari uluslararası standartları belirlemektedir (BM Genel Kurulu Kararı 48/134). Bu ilkelerin varlık sebebi; geniş bir insan hakları yetkisinin (mandate) tanımlanması, idari ve mali bağımsızlığın yasal güvenceler altına alınması, üst düzey karar organlarında sivil toplumun katılımını sağlayan çoğulculuğun (pluralism) tesisi ve amaca uygun yeterli altyapı ile bütçe imkanlarının sunulmasıdır (BM Genel Kurulu Kararı 48/134). Kurumların etkinlik kazanması, hükümetlerin idari vesayetinden bağımsız bütçe yapılarına sahip olmalarına bağlı görünmektedir (Açık, 2011, s. 130).

Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel İttifakı (GANHRI) bünyesinde faaliyet gösteren Akreditasyon Alt Komitesi (SCA) ise yayımladığı raporlar ve “Genel Gözlemler” kılavuzluğu vasıtasıyla Paris İlkeleri’ni somutlaştırarak uluslararası düzlemde tek tip bir hukuki politikanın yerleşmesine katkı sağlamaktadır (Bilgi, 2024, s. 126, 130). Akreditasyon sürecinde kurumlar, Paris İlkeleri’ne tam uyumu ifade eden “A” statüsü ile kısmi uyumu yansıtan “B” statüsü arasında derecelendirilmekte ve bu statüler beş yıllık periyodik denetimlerle güncel tutulmaktadır (Bilgi, 2024, s. 133-134). Bilhassa 2000’li yıllardan sonra bölgesel ve uluslararası mekanizmaların tavsiyeleriyle desteklenen bu akreditasyon süreçleri, ulusal kurumların daha işlevsel hale getirilmesini amaçlar (Oğuşgil, 2015, s. 179; Commissaire aux droits de l’homme du Conseil de l’Europe, 2019, s. 61-62 ve Langtry & Lyer, 2021, s. 41-47).

Küresel yapılanmanın ulaştığı son aşama, ulusal kurumların yetki alanının devlet merkezli klasik egemenlik anlayışından sıyrılarak özel sektörün hak ihlallerini de denetleyecek şekilde genişlemesini gerekli kılmaktadır (Alston, 2005, s. 30; Tarman, 2022, s. 1184-1185). Bu yapısal dönüşümün temelini oluşturan Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri (UNGP), devletlerin koruma ödevini, şirketlerin ise insan haklarına saygı gösterme ve etkin telafi mekanizmaları sağlama yükümlülüğünü küresel bir norm haline getirmiştir (BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği [OHCHR], 2011, s. 4-6; Ruggie, 2008, s.

3-5).

Çok uluslu şirketlerin tedarik zincirlerinde ve alt yüklenicilerinde somutlaşan bu “durum tespit yükümlülüğü” (due diligence), kurumsal raporlama esnekliğini azaltarak yasal bir özen yükümlülüğü inşa etmektedir (Tarman, 2022, s. 1189-1190). OECD Çok Uluslu İşletmeler için Rehber İlkeler ve ILO Üçlü Bildirgesi gibi çok taraflı çıktılarla da desteklenen bu süreç, yumuşak hukuk (soft law) metnlerinin belirli yasal yaptırımlara dönüştüğünü göstermektedir (ILO, 2017, s. 2-4; OECD, 2011, s. 15-18; Yıldırım, 2014, s. 6-7). Ulusal kurumların yetki sınırlarının, sınır ötesi özel sektör faaliyetlerini ve değer zinciri uyum süreçlerini kapsayacak biçimde genişlemesi, kurumsal hesap verebilirlikte yeni bir hukuki evreye işaret etmektedir (Tarman, 2022, s. 1191-1192).

1.2.2. Türkiye’de Kurumsal Yapılanma

Türkiye’deki yargısal koruma ağı, bireylerin hukuki güvenliklerinin sağlanması ve hak ihlallerinin önlenmesinde önemli bir role sahiptir; bu ağın stratejik giriş kapılarından birini adil yargılanma hakkı oluşturur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) 6. maddesi ile 1982 Anayasası’nın 36. maddesinde “hak arama özgürlüğü” başlığı altında teminat altına alınan adil yargılanma hakkı, bireylerin bağımsız ve tarafsız mahkemeler önünde, dürüst ve hakkaniyete uygun bir şekilde yargılanmasını zorunlu kılar (Metiner, 2024, s. 171-172; Kahya, 2024, s. 223).

Namun Türk yargı sisteminde karşılaşılan temel yapısal sorunlardan biri, uyuşmazlıkların makul bir süre içinde çözüme kavuşturulamaması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan uzun yargılama süreleridir. Yargılamaların uzun sürmesi adalete olan toplumsal güveni etkilemenin yanı sıra adil yargılanma hakkının temel alt unsurlarından biri olan “makul sürede yargılanma” ilkesinin ihlal edilmesine yol açabilmektedir. Bu durum, koruma tedbirlerinin bir cezalandırma aracına dönüşmesi riskine neden olarak kişilerin hürriyet ve güvenlik haklarını da etkilemektedir (Metiner, 2024, s. 176, 179).

Türk hukuk sisteminde adil yargılanma hakkı bağlamında yaşanan bu makul süre tıkanıklığını aşmak ve makul süre ihlallerinin önüne geçmek amacıyla 2010 anayasa değişikliği ile ihdas edilen ve 2012 yılında uygulamaya giren Anayasa Mahkemesi’ne (AYM) Bireysel Başvuru Yolu, yargı sisteminde yapısal değişiklikler yaratmıştır. Bu mekanizmanın

hayata geçirilmesiyle birlikte AYM, toplumsal baskıyla verilebilecek kararlara karşı yargısal bir denetim görevi görmeye başlamış; insan onurunu ve hak eksenli koruma anlayışını yargı sisteminin merkezine yerleştirmiştir (Yazar, 2024, s. 104-105; Kahya, 2024, s. 231). Bireysel başvuru yolu, Türkiye'deki yargısal koruma ağını uluslararası insan hakları standartlarına yaklaştırarak hem normatif düzeyde hem de pratik uygulamada hak ihlallerini denetleyen ve dönüştüren anayasal faktörlerden biri dönüşmüştür (Özdemir, 2024, s. 301, 307).

Çağdaş demokrasinin gelişim süreçlerinde yargısal yolların artan iş hacmi karşısında yavaşlaması, alternatif arayışları beraberinde getirmiştir (Efe ve Demirci, 2013, s. 50). Parlamento içi denetim organı olarak yapılandırılan TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, yasama organı adına insan hakları ihlallerini yerinde inceleme, raporlama ve idari mekanizmaları denetleme yetkisiyle donatılmıştır (Akad, 2011, s. 85). Komisyonun bu parlamenter gözetim işlevi, anayasal statüye sahip Kamu Denetçiliği Kurumu'nun (Ombudsmanlık) idarenin her türlü eylem ve işlemlerini hakkaniyet yönünden denetleme, araştırma ve idareye önerilerde bulunma göreviyle tamamlanmaktadır (Efe ve Demirci, 2013, s. 59-60).

Bu resmi denetim ağının toplumsal alandaki izdüşümünü ise hak ekosisteminin sivil dinamikleri oluşturmaktadır (Sezen, 2001, s. 74). Türkiye'deki sivil hak arama kültürünün yerleşmesinde rol oynayan İnsan Hakları Derneği (İHD) ve İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (Mazlum-Der), genel amaçlı hak savunuculuğu yaparak kurumsal ihlalleri izlemekte; şeffaflık ile hukukun üstünlüğü ilkelerinin toplumsal denetimini üstlenmektedir (Çayır, 2014, s. 112). Sivil toplumun belirli alanlara odaklanan koruyucu katmanında ise tematik ağlar öne çıkmaktadır. Örneğin Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı toplumsal cinsiyet temelli şiddetle mücadelede kamusal politikalara yön verirken; Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPoD) ise dezavantajlı grupların hak arama kültürünü geliştirerek katılımcı demokrasi sürecine katkı sağlamaktadır (Keyman ve İçduygu, 2003, s. 224; Süler, 2010, s. 165).

6701 sayılı Kanun kapsamında kurulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), idari ve mali özerkliğe sahip, düzenleyici ve denetleyici bir ulusal idari organ olarak işlev görmektedir (Ulusoy, 2021, aktaran Ülker, 2024, s. 535). Kurumun temel misyonu;

hukukun genel bir ilkesi ve temel bir hak olan eşitlik ilkesinin güvence altına alınması, ayrımcılıkla mücadele edilmesi ve insan haklarının korunup geliştirilmesidir (Koç Başar, 2023, aktaran Ülker, 2024, s. 519). 1982 Anayasası’nda belirlenen genel ilkeler çerçevesinde şekillenen bu kurumsal mekanizma, kamu hizmeti sunan tüm kurum ve kuruluşlar ile özel hukuk gerçek ve tüzel kişilerini denetleme yetkisine sahiptir (Ülker, 2024, s. 533-534).

Kurum, yalnızca şekli eşitliği değil, aralarında fiili eşitsizlik olan dezavantajlı gruplara yönelik makul ve orantılı tedbirler alınmasını öngören maddi eşitlik anlayışını benimser (Eren, 2022, aktaran Ülker, 2024, s. 521). Bu bakış açısıyla doğrudan ve dolaylı ayrımcılık, taciz, varsayılan temele dayalı ayrımcılık ve işyerinde yıldırma (mobbing) gibi spesifik ihlal türleri müstakil birer yaptırım sebebi sayılmıştır (Karan, 2022, aktaran Ülker, 2024, s. 527, 530).

Ayrımcılıkla mücadele görevinin yanı sıra kurumun stratejik yetki alanlarından birini, Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Sözleşme’nin Seçimlik Protokolü (OPCAT) hükümleri uyarınca üstlendiği “Ulusal Önleme Mekanizması” (UÖM) rolü oluşturur (Ülker, 2024, s. 556-557). Bu uluslararası yükümlülük kapsamında TİHEK; ceza infaz kurumları, geri gönderme merkezleri ve nezarethaneler gibi özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin alıkonulduğu merkezleri denetleme, kötü muameleyi önleyici raporlar hazırlama konusunda yetkilendirilmiştir (TİHEK, 2023, aktaran Ülker, 2024). Kurum, yargı mercilerinden farklı olarak uyuşmazlıkları kesin karara bağlamaz; ihlal tespiti halinde idari para cezası uygulama, tarafları uzlaştırma veya tavsiye kararları alma yetkilerini kullanarak idari fonksiyon kapsamında insan hakları standartlarını işletmektedir (Anayasa Mahkemesi [AYM], 2020, aktaran Ülker, 2024, s. 536).

TİHEK’in mevcut kurumsal yapılanması, idari ve mali özerklik iddialarının yanı sıra yürütme organıyla kurulan organik bağlar ve bu bağların doğurduğu yapısal sorunlar nedeniyle Paris Prensipleri ekseninde eleştirilere maruz kalmaktadır. Kurumun yasa koyucu tarafından anayasal bir güvenceye kavuşturulmaması ve yürütmenin bir unsuru olan Adalet Bakanlığı ya da Cumhurbaşkanlığı tarafından görevlendirilen bir bakanlıkla ilişkilendirilmesi, yasal ve kurumsal bağımsızlığına yönelik tartışmaları beraberinde getirmektedir (Albayrak, 2020, s. 141; Eren, 2016, s. 84). Bu konudaki değişimlerden biri 703

sayılı KHK ile gerçekleşmiştir; bu düzenlemeyle birlikte Kurul üyelerinin çoğulcu (plüralist) bir sivil katılım yerine Cumhurbaşkanı tarafından atanması esası getirilmiş, böylece sivil toplum kuruluşlarının, sendikaların ve yüksek yargı organlarının karar mekanizmasındaki rolü farklı bir boyut kazanmıştır (Albayrak, 2020, s. 140; Aydın, 2022, s. 192). Kurumun kurumsal özerklik statüsü, yürütmenin kontrol mekanizmaları karşısında etkilenmeye açık bir yapı sergileyebilmektedir (Güneş, 2018, s. 167).

Söz konusu süreç yalnızca üye seçim usulüyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda üyelerin görev süresindeki yasal belirsizlikler ve Kurum başkanının görev güvencesi gibi eksikliklerle Paris Prensiplerinin ruhuna aykırı bulunması yönüyle eleştirilmiştir (Kayaalp, 2019, ss. 83-84). Bu durum, küresel UİHK ağırları nezdinde yüksek saygınlık düzeyi anlamına gelen “A statüsü” ile akredite olabilmenin temel şartı olan bağımsızlık, çoğulculuk, yönetsel ve mali özerklik kriterlerinin (Didinmez, 2020, ss. 54-55; Oğuşgil, 2015, ss. 177-178), Kurumun mevcut hukuki yapısı nedeniyle tam olarak karşılanamaması sonucunu doğurabilmektedir.

Ek olarak, taşra teşkilatlanmasının bulunmaması nedeniyle erişilebilirlik sınırlarının daralması ve yurt içi ya da yurt dışı büro açma yetkisinin bile Cumhurbaşkanlığı kararına bağlanması (Düğmeci, 2018, s. 227; Kayaalp, 2019, s. 82) idari ve mali özerkliğin uygulamadaki etkinliğini tartışmalı hale getirmektedir. TİHEK, evrensel insan hakları normlarının ve Paris Prensiplerinin öngördüğü bağımsız, çoğulcu ve denetleyici bir üst mekanizma olmak yerine; uluslararası yükümlülüklerin şekli olarak yerine getirilmesini amaçlayan, idarenin vesayeti altında ve yürütmenin siyasi tutumlarına göre inisiyatif geliştiren bir yapıya dönüşme riski taşımaktadır (Açık, 2011, s. 175; Aydın, 2022, ss. 176-177, 225-226).

1.3. Alan Araştırması

Şanlıurfa'nın sahip olduğu bu çok boyutlu yapı, makro demografik verilerin yerel düzeydeki hak algısına yansımalarını mikro ölçekte analiz etmeyi amaçlayan bu alan araştırmasının temel gerekçesini oluşturmuştur.

1.3.1. Şanlıurfa'nın Genel Özellikleri ve Araştırma Evreni

Mezopotamya'nın kuzeyinde, kültür ve medeniyetin yayıldığı bereketli hilal üzerinde

yer alan Şanlıurfa; tarih boyunca ulaşım, ticaret, inanç ve siyaset merkezlerinden biri olmuş yerleşim yerlerinin başında gelir (Akoğlan Kozak, Güçlü Nergis ve Toker, 2023, s. 183; Yeşil, 2016, s. 1012). Kentin uygarlık tarihindeki rolü, insanlığın avcı-toplayıcı yaşam biçiminden yerleşik hayata ve organize inanç ritüellerine geçiş sürecini etkileyen Göbeklitepe buluntularıyla somutlaşmaktadır (Kurt, 2017, s. 1111). Arkeoloji dünyasında “tarihin sıfır noktası” olarak nitelendirilen bu miras alanı, yarı göçer toplulukların tarımı keşfetme ve kalabalık gruplar halinde bir arada yaşama motivasyonunu tetikleyen, bilinen en eski kült yapılar topluluklarından biridir (Özalp, 2016, s. 62). Bu köklü inanç mirası; İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve bölgede varlığını sürdüren Ezidilik gibi inançların kesişim kümesinde yer alarak kente “peygamberler şehri” unvanını kazandırmış ve dini değerlerin toplumsal mekâna yansımaya zemin hazırlamıştır (Barakazı, 2019, s. 1316). Şanlıurfa’nın bu tarihsel derinliği, sosyolojik bağlamda çok kültürlü ve çok dilli bir toplumsal dokunun mekânsal yansımaları ortaya koymaktadır (Keskin ve Güneş, 2025, s. 47). Asurlar, Babiller, Kommagene gibi medeniyetlerden günümüze taşınan bu miras; kentte yüzyıllarca bir arada yaşayan Türkmen, Kürt, Arap, Ermeni, Süryani ve Yahudi toplulukların kültürel senteziyle harmanlanmıştır (Durmaz, 2014: aktaran Keskin ve Güneş, 2025, s. 51). Bu çok sesli yapı; kentin tarikat geleneklerinden ve coğrafi konumundan beslenen müzik makamlarında, gastronomi kültüründeki çeşitlilikte, mimari dokuyu şekillendiren sokak ve kabaltı sistemlerinde izlenebilmektedir (Keskin ve Güneş, 2025, s. 47, 50). Günümüzde bir yanda feodal hiyerarşilerin ve geleneksel yaşam pratiklerinin izlerini taşıyan, diğer yanda ise modernleşmenin ve turizmin dinamiklerini barındıran Şanlıurfa; afetlerin ve toplumsal değişimlerin gölgesinde dahi kendi kimliğini koruyan ve yeniden üreten kolektif bir hafıza mekanı olarak değerlendirilmektedir (İrcan ve Duman, 2024, s. 462). Şanlıurfa ili, makro-demografik göstergeler ile sosyo-ekonomik gelişmişlik parametreleri ekseninde incelendiğinde, Türkiye genelinden farklılaşan yapısal sorunlara sahiptir. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre, ülke genel nüfusunun 86 milyon 92 bin 168 kişiye ulaştığı ve yıllık nüfus artış hızının binde 5 olduğu dönemde, kentin kendine has nüfus ve yaş dinamiği dikkat çekmektedir (TÜİK, 2025). Şanlıurfa, 21,8’lik ortalama yaş değeri ile Türkiye’nin en genç nüfuslu ili olma özelliğini belirgin bir biçimde sürdürmektedir (TÜİK, 2025). Bu demografik büyümenin temel kaynağı toplam doğurganlık hızıdır. Türkiye

genelinde bu hız kadın başına 1,42 çocuk ile nüfusun yenilenme seviyesi olan 2,10'un altında kalırken, Şanlıurfa kadın başına 3,15 çocuk oranıyla toplam doğurganlık hızının en yüksek olduğu il konumundadır (TÜİK, 2025). Kent, toplam doğurganlık hızının 3 çocuk ve üzerinde kaldığı tek il olarak öne çıkmaktadır (TÜİK, 2025). Bu yüksek doğurganlık yapısı, kentsel hanelerin %68,2'sinde 0-17 yaş grubunda en az bir çocuk bulunması sonucunu doğurmakta; hanehalkı düzeyinde üretim sürecine katılamayan bağımlı çocuk nüfus oranını artırarak çalışan nüfus üzerindeki ekonomik baskıyı derinleştirmektedir (TÜİK, 2025). Bu doğrultuda, Türkiye genelinde çocuk bağımlılık oranı %29,7 seviyesine gerilemişken, kentin toplam nüfusu içindeki çocuk nüfus oranı %43,3 ile en yüksek orana sahiptir (TÜİK, 2025). Nüfus baskısı ve kaynak yetersizliği, işgücü piyasasında istihdam olanaklarının kısıtlı kalmasıyla birleştiğinde; alt ve düşük gelir gruplarının eğitim ve sağlık gibi temel kamusal hizmetlere erişimini zorlaştırabilmektedir. Eğitim alanında kentin, 25 yaş ve üzeri nüfusta alınan ortalama eğitim süresi bakımından Ankara (10,9 yıl) gibi merkezlerin aksine, Ağrı'dan sonra en düşük ikinci il (7,7 yıl) konumunda bulunması sosyo-ekonomik sorunları kalıcı hale getiren etkenlerden biri olarak görülmektedir (TÜİK, 2025). Ortaya çıkan bu yapısal faktörler; genel yoksulluk riskinin %20,6 seviyesinde seyrettiği düzlemde, kentin kaba evlenme hızında binde 7,50 ile üst sıralarda yer alması ve akraba evliliği oranında %16,9 ile ilk sırada yer alması gibi geleneksel aile ve toplumsal yapı dinamikleriyle birleşerek düşük gelir gruplarının yaşam standartlarını olumsuz etkileyebilmektedir (TÜİK, 2025).

1.3.2. Çalışma alanının özellikleri ve seçilme gerekçesi

Saha çalışmasının ana mekânsal odağını oluşturan Şanlıurfa ilinin üç merkez ilçesi (Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü), kentin genelinde gözlemlenen sosyo-ekonomik ve demografik farklılıkları mikro ölçekte yansıtan heterojen yapılara sahiptir. Şanlıurfa; yüksek doğurganlık hızı, hızlı nüfus artışı ve yüksek yaş bağımlılık oranları gibi yapısal göstergelerle Türkiye ortalamasından ayrılmaktadır. Bu genel sosyo-ekonomik tablonun ilçe düzeyindeki yansımaları incelendiğinde; Haliliye ilçesi kentin ticari ve geleneksel merkez dokusunu bünyesinde barındırırken, Karaköprü ilçesi planlı genişleme alanları, yüksek kentleşme hızı ve orta-üst gelir grubunun yoğunlaştığı bir yerleşim profili sunmaktadır. Buna karşılık Eyyübiye ilçesi ise kentin SEGE-2017 çalışmasında Türkiye genelinde 73. sırada yer

almasına neden olan yetersiz ekonomik yapı, yüksek işsizlik ve düşük kişi başına GSYH (2019 yılı itibarıyla 3.075 \$) gibi gelişmişlik kısıtlarının; yüksek nüfus yoğunluğu, yoğun iç ve dış göçmen nüfus fazlalığı ve düşük gelir profiliyle belirgin şekilde kümелendiği bölge olarak öne çıkmaktadır. Kentin toplam net göç hızının negatif seyretmesinde ve 2020 yılında 47.194 kişilik dış göç hareketiyle net göç hızının binde -4,5 olarak gerçekleşmesinde bu üç ilçenin barındırdığı sosyo-ekonomik faktörler belirleyici bir rol oynamıştır. Söz konusu üç merkez ilçenin eş anlı olarak araştırma kapsamına dahil edilmesi, sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri ile nüfus hareketleri arasındaki ilişkileri karşılaştırmalı bir zeminde analiz etme imkânı sunmuştur. Alan yazın incelendiğinde, göç ve insan hakları konularındaki literatürün büyük oranda makro ölçekli kuramsal yaklaşımlara, yasal mevzuat analizlerine veya genel hukuki çerçeve çalışmalarına yoğunlaştığı görülür. Göç olgusunun ardında yatan sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik alt öğelerin bulunmasına; yerel düzeyde işgücü arz ve talebini, istihdam sorunlarını şekillendirmesine rağmen, mikro düzeyde vatandaşların hak algılarını saha araştırmalarıyla ölçen çalışmaların sınırlı olduğu saptanmıştır. Özellikle Şanlıurfa özelinde yerleşik nüfus ile göç dinamiklerinin hak temelli tutumlarını “hakları ölçeği” (klasik haklardan kolektif haklara uzanan eksen) vasıtasıyla doğrudan vatandaşın perspektifinden ölçen bir çalışmaya rastlanmamış olması, literatürde önemli bir boşluğa işaret etmiştir. Bu doğrultuda bu çalışma, kentin eğitim, sağlık, kişi başına gelir ve dış ticaret potansiyeli gibi alanlarda son sıralarda yer almasının bireysel ve toplumsal hak algıları üzerindeki yansımalarını ortaya koyarak özgün bir nitelik kazanmıştır. Bu saha araştırması; Şanlıurfa’nın az gelişmiş bölgeler kategorisinde yer almasından doğan fırsat eşitsizliklerini, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim kısıtlarını, toplumsal dengesizlikleri yerel düzeyde analiz ederek önemli bir işlev üstlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, bölgeler arası gelişmişlik farklarının bireylerin yaşam kalitesi ve hak algısı üzerindeki olumsuz etkilerini görünür kılmıştır. Bu yönüyle hem Haliliye, Karaköprü ve Eyyübiye ilçe belediyeleri ile Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi gibi yerel yönetim organlarına hem de ulusal düzeydeki makro kalkınma politikalarına veriye dayalı bir kaynak sunmuştur. Çalışma; kentsel alanlarda istihdam, kamusal hizmetlerin adil dağıtımı ve fiziki ya da sosyal altyapı yetersizliklerinin giderilmesi gibi kentsel politika alanlarında, dengeli ve hak temelli bir iç göç yönetiminin kurulabilmesi amacıyla karar vericilere öneriler sunan bir yol haritası niteliği taşımıştır.

1.3.3. Araştırma Evreni, Örneklem ve Veri Toplama Süreci

Çalışmanın teorik altyapısı ilgili literatür taranarak kitap, makale, dergi ve tez gibi akademik eserlerin incelenmesiyle hazırlanmıştır. Alan araştırması bölümünde ise nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın uygulama alanı Şanlıurfa'nın merkez ilçeleri olarak belirlenmiştir. Araştırma sahasının kentsel alan olması nedeniyle, çalışmanın evrenini “Şanlıurfa ilinin üç merkez ilçesinde (Eyyübiye, Haliliye, Karaköprü) ikamet eden 18 yaş ve üzerindeki bireyler” oluşturmuştur. TÜİK tarafından yayımlanan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2025 yılı aralık ayı verilerine göre, Şanlıurfa il genelinde 2.265.800 kişi ikamet etmektedir. Kentin merkezini oluşturan üç ilçede toplam 1.122.522 kişi yaşamaktadır; bu nüfusun ilçelere göre dağılımı Eyyübiye için 414.516, Haliliye için 395.975 ve Karaköprü için 312.031 şeklindedir (TÜİK, 2025). Aynı dönem verilerine göre Şanlıurfa il genelinde yaşayan 18 yaş ve üzeri birey sayısı 1.266.721 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2025). TÜİK verilerinde doğrudan ilçe bazlı 18 yaş ve üzeri net nüfusa ulaşılamadığından, il genelindeki yetişkinlik oranı (%55,9) dikkate alınarak ilçelerdeki yaş grubu dağılımları hesaplanmıştır. Yapılan bu hesaplamayla, araştırmanın asıl evrenini oluşturan üç merkez ilçesindeki 18 yaş ve üzeri nüfusun yaklaşık 627.490 kişi olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2025). Evrenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığından, veriler örneklem seçimi yoluyla toplanmıştır. Örneklemdeki temel amaç, elde edilen bulguları hedef kitleye genelleştirebilmektir (Anderson, 1990, s. 196). Araştırmada %95 güven düzeyinde ve %5 hata payı kabul edilerek anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde, tam rastgelelik sağlanamadığı ve kentsel alanlardaki ulaşılabilirlik faktörü öne çıktığı için tabakalandırılmış kolayda örneklem tekniği tercih edilmiştir. Literatürde örneklem sayısının tespitinde; 100.000'in üzerindeki nüfuslar için 382, bir milyonun üzerindeki nüfuslar için ise 384 katılımcı alt sınır olarak kabul edilmektedir (Anderson, 1990, s. 202). Bu doğrultuda, Şanlıurfa'nın merkez ilçelerinde ulaşılması gereken asgari örneklem büyüklüğü 384 birey olarak belirlenmiştir. Veri toplama sürecinde yaşanabilecek olası eksiklikler ya da geçersiz anketler göz önüne alınarak bu sayı %10 artırılmış ve hedef örneklem 425 olarak tespit edilmiştir. Anketlerin öncelikle yüz yüze uygulanması esas alınmış, ihtiyaç duyulması üzerine çevrimiçi anket formlarından da

yararlanılmıştır. Anket soruları oluşturulurken, yapılan literatür taramasıyla konuyla ilgili önceki çalışmalar incelenmiş ve uzman görüşlerine başvurularak soru formu son haline getirilmiştir. Anket formu üç ana bölümden oluşmaktadır:

- Birinci bölümde, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almıştır.
- İkinci bölümde, bireylerin insan hakları konusundaki genel bilgi düzeylerini ölçen sorulara yer verilmiştir.
- Üçüncü bölümde ise Durul, Er ve Solmaz (2022) tarafından geliştirilen ve bireylerin insan haklarına yönelik tutumlarını ölçmeyi amaçlayan “Kuşak Hakları Bağlamında İnsan Hakları Ölçeği” kapsamındaki ifadeler yer almıştır.

Saha araştırmasından elde edilen verilerin istatistiksel analizleri SPSS 29.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerin (frekans, yüzde, ortalama, standart sapma) yanı sıra, sosyo-demografik değişkenler ile hak algıları arasındaki farklılıkları sınamak amacıyla parametrik (Bağımsız Örneklemeler t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi- ANOVA) ve parametrik olmayan (Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis H) testler uygulanmıştır. Ölçeğin yapısal uygunluğu ise yeni bir faktör analizi yapılmaksızın, özgün çalışmadaki 4 faktörlü yapıya sadık kalınarak iç tutarlılık (Cronbach's Alpha) ve madde-toplam korelasyonu analizleriyle teyit edilmiştir.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

İnsan hakları ve özellikle kuşak hakları üzerine üretilen mevcut yazın incelendiğinde, çalışmaların büyük oranda makro kuramsal çerçeveler ile merkezi hukuki mevzuat analizi arasında sıkıştığı görülmektedir. Alanın teorik ve ampirik birikimini sadece kronolojik birer özet olarak sunmak yerine; kavramsal tartışmalar, Türkiye’deki kurumsal yapı ve kent odaklı uygulama eksikliği üzerinden tematik bir okumaya tabi tutmak, bu tezin inşa edildiği zemini anlamak açısından elzem olmuştur.

Kavramsal gelişim ve tarihsel kırılmalar: Literatürün ilk ağırlık merkezini, insan haklarının evrensel normatif güce ulaşırken geçirdiği felsefi ve siyasal dönüşümleri ele alan tarihsel çalışmalar oluşturur. Bu doğrultuda Hekimoğlu (2003), hakların bugünkü modern statüsüne ulaşmasının tek bir döneme indirgenemeyeceğini, aksine yüzyıllara yayılan siyasal kırılmaların birikimli bir sonucu olduğunu savunur. Yazarın tarihsel ve betimsel yaklaşımı, hakların evrensel doğasını anlamak adına güçlü bir zemin sunsa da kavramın yerel yönetimler ve kentsel dönüşüm boyutunu bütünüyle tartışma dışında bırakmıştır. Tarihsel süreci salt hukuki belgeler üzerinden okumayı reddeden Çalık (2017) ise meseleye daha sosyo-politik bir vizyonla yaklaşır. İnsan hakları metinlerinin arka planındaki sınıf mücadelelerine, ekonomik krizlere ve ideolojik dönüşümlere odaklanan yazar, hak arayışlarının toplumsal itici güçlerini deşifre eder. Ancak Çalık’ın bu kuramsal başarısı, çalışmanın teorik düzeyde kalması ve yerel bazda vatandaş tutumlarını ölçmeye yönelik bir saha verisi sunmaması nedeniyle sınırlanmaktadır. Bu tarihsel tartışmayı teolojik ve çok kültürlü sözleşmeler boyutuna taşıyarak daha erken bir döneme çeken Kelebek (2000), İslam hukuk felsefesi üzerinden Medine Vesikası’na odaklanır. Vesikanın, farklı dini ve etnik yapıların bir arada yaşama kurallarını belirleyen ilk yazılı anayasal sözleşmelerden biri olduğunu saptayan yazar; toplumsal huzur, güvenlik ve sosyal uyum arasındaki bağı tarihsel bir örnek ile ortaya koyar. Ne var ki Kelebek’in analizi, doğası gereği modern çağın getirdiği ikinci ve üçüncü kuşak (sosyal, ekonomik ve kolektif) haklar tasnifine uzanamamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, saha araştırmamızdaki toplumsal huzur ve yerel uyum değişkenlerinin yorumlanmasında ancak tarihsel bir yardımcı kaynak olarak işlev görebilir.

Kuşak hakları teorisi ve hakların çatışması: İnsan haklarının niteliksel dönüşümünü

anlamada en temel analitik araç, şüphesiz “kuşak hakları teorisi”dir. Sur (1993), bu teorik genişlemeyi ele alırken hakların klasik bireysel özgürlüklerden (birinci kuşak) sosyal devlet edimlerine (ikinci kuşak), oradan da çevre, barış ve dayanışma gibi kolektif haklara (üçüncü kuşak) doğru evrildiğini savunur. Küreselleşmenin bu süreci hızlandırdığını belirten Sur’un çalışması, bu tezin teorik sınırlarını çizmek açısından doğrudan referans noktası olsa da bütünüyle kuramsal kalması ve bu üç kuşağın yerel halk nezdindeki algısal karşılığını ölçecek ampirik bir yöntem geliştirmemesi açısından eksiktir. Hakların bu şekilde çeşitlenmesi, pratik alanda yeni bir sorunu, yani “hakların çatışması” sorunsalını beraberinde getirmiştir. Şenel (2023), tam da bu noktaya odaklanarak özellikle birinci kuşak bireysel haklar ile üçüncü kuşak kolektif hakların pratik yaşamda nasıl karşı karşıya gelebildiğini (örneğin; mülkiyet hakkı ile çevre veya kent hakkı çatışması) tartışır. Çözüm noktasında “kamu yararı” ve “orantılılık” ilkelerini öne çıkaran Şenel, Şanlıurfa sahasında vatandaşların farklı hak gruplarına verdikleri öncelikleri ve haklar arası denge algılarını analiz ederken kullandığımız kuramsal çerçevenin kurulmasına doğrudan omuz vermiştir.

Türkiye’deki mevzuat ve kurumsal koruma ağının sınırları: Türkiye’deki insan hakları koruma mekanizmaları ve idari denetim organları, literatürde genellikle katı birer hukuki inceleme konusu olarak yer bulmuştur. Aydın (2022), Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nu (TİHEK) mevzuat analizi ve derinlemesine mülakatlarla incelemiştir. TİHEK’in geniş yetkilerine rağmen mali ve idari özerklik standartları açısından uluslararası kriterlerin gerisinde kaldığını saptayan yazar, çalışmanın kurumsal arka planı için güncel veriler sunar. Fakat Aydın’ın çalışması tamamen merkezi ve idari yapıya kilitlendiği için, bu kurumların korumakla yükümlü olduğu hakların taşradaki yansımalarına ve vatandaş düzeyindeki karşılığın değinmez. Benzer bir kulvarda ilerleyen Düğmeci (2019), TİHEK’in özellikle ikinci kuşak haklar kapsamında yer alan çalışma hayatındaki ayrımcılık iddialarını denetlemedeki yaptırım gücünü analiz eder. Hukuki dokümantasyon ve yargı kararları üzerinden proaktif bir rol tanımlayan yazarın analiz sınırları da salt yasal mevzuat ve merkezi işleyişle çizilmiştir; kentsel tabanlı bir saha verisinden uzaktır. Özdemir (2024) ise meseleye 2017 anayasa değişiklikleri sonrası değişen hükümet sistemi üzerinden bakar. Yürütme erkinin hukuk devleti ilkesiyle sınırlandırılması ve hakların anayasal güvence sorunlarını inceleyen yazar, makro düzeyde güçlü bir anayasal tartışma yürütür. Ne var ki bu makro

analizde mikro düzeydeki yerel kentsel hakları ve toplumsal huzur dinamiklerini kapsamı dışında bırakmıştır.

Kentsel haklar eksen ve taşra ölçeği: İnsan haklarının kent yaşamı, kentsel hizmetlere erişim ve toplumsal huzur ile bağını kuran ampirik çalışmalar literatürde oldukça yeni ve sınırlı bir yer kaplamaktadır. Kurumsal mekanizmaların yerel düzeydeki izdüşümüne odaklanan Oğuşgil (2015), merkezi düzeydeki hak arama yollarının taşrada ve yerel yönetim birimlerinde yeterince tanınmadığını, bunun da yerel ihlallerin takibini zorlaştırdığını saptamıştır. Oğuşgil'in taşra ve yerel halk nezdindeki bu görünürlük tespiti, elinizdeki tezin saha araştırması gerekçesini doğrudan doğrulamıştır. Fakat bu çalışma da kuşak hakları temelinde derinlemesine bir veri sunmadığı gibi, Şanlıurfa gibi özgün demografik yapıları ajandasına almamıştır.

Literatürün sentezi ve tezin özgün iddiası: İnsan hakları ve yerel yönetimler kesişiminde mevcut yazın değerlendirildiğinde, çalışmaların belirli odak noktalarında yoğunlaşırken kentsel-yerel ölçekte görece bir boşluk barındırdığı görülmektedir. Bu eksikliği somutlaştırabilmek amacıyla çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken sistematik bir literatür taraması yürütülmüştür. Tarama süreci; YÖK Ulusal Tez Merkezi, DergiPark, Google Akademik ve Web of Science veri tabanları üzerinden 2000-2026 yılları arasını kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Aramalarda Türkçe literatür için “kuşak hakları”, “kent hakkı”, “yerel yönetimler” ve “vatandaş algısı”; İngilizce literatür için ise “generational rights”, “right to the city”, “urban sociology” ve “local government” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Bu süreçte salt uluslararası hukuk metinlerini inceleyen dogmatik çalışmalar araştırma evreninin dışında bırakılmış; yöntem ve örneklem sunan, kamu yönetimi ve kentleşme pratiğine dokunan çalışmalara öncelik verilmiştir.

Elde edilen çalışmalar yöntem, örneklem ve temel bulgular açısından karşılaştırmalı bir okumaya tabi tutulduğunda, alanın metodolojik sınırları daha net ortaya çıkmıştır. Örneğin Aydın (2022) ve Düğmeci (2019) gibi araştırmalar, nitel mülakatlar ve doküman analizi yöntemleriyle merkezi kurumların (TİHEK) hukuki sınırlarına odaklanmış ve idari denetim mekanizmalarının uluslararası standartların gerisinde kaldığını saptamıştır. Diğer yanda Hekimoğlu (2003) ve Sur (1993), insan haklarının gelişimini tarihsel ve makro-kuramsal

bir düzlemde tartışırken ampirik bir saha verisi sunmamıştır. Yerel düzeye inen Oğuşgil (2015) gibi çalışmalar ise taşradaki hak arama yollarını betimlemekle yetinmiş, kuşak hakları temelinde nicel bir tutum ölçümü gerçekleştirmemiştir. Özetle; literatürde kurumları inceleyen nitel araştırmalar ile makro teoriyi tartışan kavramsal çalışmalar güçlü bir birikim yaratsa da, vatandaşın bu hak gruplarına ne düzeyde anlam yüklediğini nicel veri toplama teknikleriyle ölçen saha araştırmalarının oldukça sınırlı kaldığı görülmüştür.

Bu kavramsal, metodolojik ve bölgesel boşluklardan yola çıkan bu çalışmanın literatüre katkısı üç somut düzeyde tanımlanmıştır:

Yerel ampirik katkı: İnsan hakları genelgeçer bir kavram olarak ulusal düzeyde tartışılrsa da bu hakların fiili olarak deneyimlendiği yer kenttir. Yoğun göç dalgaları, genç nüfus yapısı ve hızlı kentleşme dinamikleriyle kendine has bir sosyoloji sunan Şanlıurfa'nın Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü ilçelerinde yürütülen saha çalışması, bu teorik iddiaları sahanın gerçekliğiyle test etmiştir. Kentsel gelişim düzeyleri birbirinden farklı olan bu üç ilçeden elde edilen veriler, taşra ölçeğindeki vatandaş algısını görünür kılarak literatürdeki bölgesel boşluğu doldurmuştur.

Kamu yönetimi ve kurumsal güven katkısı: Kuşak haklarının (özellikle ikinci kuşak sosyal haklar ve üçüncü kuşak kent/çevre hakları) kamu hizmetlerinin sunumuyla doğrudan bir bağı vardır. Bu çalışma, hakların adil dağıtımı ile yerel yönetimlere duyulan kurumsal güven ve toplumsal huzur arasındaki ilişkiyi deşifre etmiştir. Elde edilen bulgular, yerel yönetim karar alıcıları için salt hukuki değil, veriye dayalı bir kamu politikası yapım aracı sunmayı hedeflemiştir.

Kuşak hakları ölçeğinin farklı bir örneklemde sınanması: Literatürde genellikle üniversite öğrencileri veya batı illerindeki kısıtlı gruplar üzerinde uygulanan kavramsal tutum ölçekleri, bu tez kapsamında Şanlıurfa gibi özgün inançsal, tarihsel ve demografik kökenlere sahip geniş bir taşra evreninde yeniden sınanmıştır. Birinci ve üçüncü kuşak hakların pratikte nasıl çatıştığına ve vatandaşın hangi hak grubuna (örneğin bireysel özgürlük mü, kamusal güvenlik/düzen mi) öncelik verdiğine dair elde edilen ampirik sonuçlar, ölçeğin geçerliliğini ve sosyolojik tepkilerini farklı bir örneklem bağlamında test ederek alana metodolojik bir zenginlik katmıştır.

3. GEREÇ ve YÖNTEM

Araştırmanın amacı ve modeli: Bu araştırmanın temel amacı, Şanlıurfa ilinin merkez ilçelerinde (Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü) yaşayan 18 yaş ve üzeri bireylerin kuşak hakları bağlamındaki insan hakları algı ve tutumlarını sosyo-demografik değişkenler üzerinden ampirik olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, katılımcıların mevcut tutumlarını betimlemeyi amaçlayan nicel araştırma deseninde tasarlanmıştır. Bu çerçevede, bağımsız değişkenler (sosyo-demografik özellikler) ile bağımlı değişken (kuşak haklarına yönelik tutumlar) arasındaki birlikte değişimi (korelasyonu) inceleyen ilişkiyel tarama modeli benimsenmiştir. İlişkiyel tarama modeli değişkenler arasındaki ilişki düzeyini ortaya koysa da mutlak bir nedensellik (sebe-sonuç) ilişkisi göstermemektedir.

Araştırmanın bağımsız değişkenlerini katılımcıların; cinsiyeti, medeni durumu, yaşı, eğitim durumu, mesleği, aylık geliri, ikamet ettiği ilçe, hanede yaşayan kişi sayısı, oturulan ev türü, ev mülkiyeti durumu ve insan hakları eğitim/bilgi düzeyleri oluşturmuştur. Bağımlı değişkeni ise "Kuşak Hakları Bağlamında İnsan Hakları Ölçeği"nden elde edilen toplam puanlar ile alt boyut puanlarıdır.

Araştırmanın hedef evrenini, Şanlıurfa ilinin üç merkez ilçesinde (Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü) ikamet eden 18 yaş ve üzerindeki yetişkin nüfus oluşturmuştur. Araştırmaya dâhil edilme ölçütü olarak bireylerin bu üç ilçeden birinde fiilen ikamet etmesi ve 18 yaşını doldurmuş olması şartı aranmıştır. TÜİK 2025 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre, Şanlıurfa'nın bu üç merkez ilçesindeki toplam nüfus 1.122.522'dir. Bu nüfusun ilçelere göre dağılımı Eyyübiye için 414.516, Haliliye için 395.975 ve Karaköprü için 312.031 şeklindedir. TÜİK veri tabanında doğrudan ilçe bazlı 18 yaş ve üzeri net nüfusa ulaşılamadığı için, il genelindeki yetişkinlik oranı (toplam 2.265.800 nüfus üzerinden hesaplanan yaklaşık %55,9'luk yetişkin payı) ilçelerin toplam nüfusuna oranlanmış ve üç merkez ilçedeki hedef yetişkin evreninin (18 yaş ve üzeri) yaklaşık 627.490 kişi olduğu saptanmıştır.

Evrenin tamamına ulaşmanın zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle mümkün olmaması sebebiyle örneklem seçimi yoluna gidilmiştir. Örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında Anderson (1990) formülü esas alınmış ve %95 güven düzeyinde, %5 hata payı altında asgari

ulaşılması gereken kişi sayısı 384 olarak belirlenmiştir. Veri toplama sürecinde eksik ve hatalı formlar elendikten sonra araştırma 481 geçerli katılımcı ile tamamlanmıştır. Örneklem sürecinde ilçelerin demografik ağırlıklarına tam ulaşamamış olup; Karaköprü (%39,3) görece yüksek, Haliliye (%26,8) ve Eyyübiye (%33,9) ise evrendeki ağırlıklarına kıyasla daha farklı oranlarda temsil edilmiştir. Tam rastgelelik sağlanamadığı ve kentsel alanlardaki ulaşılabilirlik faktörü öne çıktığı için araştırmada "tabakalandırılmış kolayda örnekleme" yöntemi kullanılmıştır. İlçe bazlı analizlerde örneklem ağırlıklandırması yapılmamış olması araştırmanın sınırlılıklarından biri olarak kabul edilmiştir.

Veri toplama araçları: Araştırmada veriler, üç bölümden oluşan yapılandırılmış bir anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Birinci bölümde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, eğitim vb.), ikinci bölümde ise insan haklarına dair farkındalık, eğitim ve ihlal deneyimlerini ölçen sorular yer almıştır.

Üçüncü bölümde bireylerin hak kategorilerine yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla Durul, Er ve Solmaz (2022) tarafından geliştirilen "Kuşak Hakları Bağlamında İnsan Hakları Ölçeği" kullanılmıştır. 5'li Likert tipinde derecelendirilen bu ölçek, birinci kuşak (medeni ve siyasi), ikinci kuşak (sosyal ve ekonomik) ve üçüncü kuşak (kolektif, çevre ve dayanışma) hakları temsil eden 40 maddeden oluşmaktadır. Araştırmadan elde edilen analizler sonucunda ölçek 4 alt boyutta (Faktör A: Devletin sağlaması gereken haklar, Faktör B: Ayrımcılığa uğramama, Faktör C: Çevre ve şiddetten korunma, Faktör D: Çalışma hayatı ve sendikal haklar) değerlendirilmiştir. Ölçeğin Şanlıurfa örnekleminde hesaplanan genel Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,985 olarak bulunmuş olup, alt boyutlar için bu değer 0,913 ile 0,968 arasında değişerek yüksek bir güvenilirlik seviyesine işaret etmiştir.

Veri toplama süreci: Saha araştırması 26.05.2025-26.08.2025 tarihleri arasında Şanlıurfa'nın Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler, büyük oranda kent merkezlerindeki kamusal alanlarda (meydanlar, parklar, alışveriş alanları) yüz yüze anket uygulamasıyla toplanmıştır. Ulaşılamayan farklı demografik grupları dâhil edebilmek adına, çevrimiçi anket formu da destekleyici bir yöntem olarak kullanılmıştır. Mükerrer katılımı önlemek amacıyla çevrimiçi anketlerde aynı IP adresinden yalnızca bir kez giriş yapılmasına izin verilmiştir. Araştırma öncesinde katılımcılara çalışmanın akademik

amacı aktarılmış, gönüllülük esası ve gizlilik ilkesi doğrultusunda onamları alınmıştır. Elde edilen ham veriler incelendiğinde eksik veya sistematik hatalı yanıt içeren formlar ayıklanmış ve nihai olarak 481 adet form analize dâhil edililmiştir.

Verilerin analizi: Saha araştırmasından elde edilen veriler SPSS 29.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlere başlamadan önce İnsan Hakları Ölçeği genel toplam puanı ve alt boyutlarının normal dağılıma uygunluğu Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) katsayıları ile incelenmiş; elde edilen değerlerin literatürde kabul gören ± 1.5 referans aralığında yer alması (Tabachnick ve Fidell, 2013) nedeniyle verilerin genel olarak normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Bu doğrultuda, iki bağımsız grubun karşılaştırılmasında Bağımsız Örneklemeler t-Testi (Independent Sample t-Test), ikiden fazla grubun karşılaştırılmasında ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Ancak genel dağılım normal olmasına rağmen; kategorik alt gruplar arasında aşırı eleman sayısı dengesizliği bulunan (örn. meslek değişkenindeki çalışmayanlar ile özel sektör çalışanları arasındaki sayısal fark), alt grup gözlem sayısının parametrik varsayım sınırı olan 30'un altına düştüğü veya değişkenin doğrudan sıralı/kategorik bir algı maddesi olduğu durumlarda (örn. en çok ihlal edilen haklar, kurumsal etkinlik algısı) parametrik test varsayımları ihlal edildiğinden non-parametrik alternatifler tercih edilmiştir. Bu tür durumlarda iki grup için Mann-Whitney U Testi, ikiden fazla grup için ise Kruskal-Wallis H Testi kullanılmış, anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak esas alınmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde, Şanlıurfa ilinin merkez ilçelerinde (Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü) ikamet eden 481 katılımcıdan elde edilen araştırma verilerine uygulanan istatistiksel analizlerin sonuçlarına yer verilmiştir. Bulgular sırasıyla; veri toplama aracının geçerlik ve güvenirlik kanıtları, istatistiksel varsayım kontrolleri, örneklemin temsil gücü, insan haklarına dair betimsel algılar, demografik değişkenlere ve ihlal/kurumsal algı durumlarına göre farklılaşma analizleri başlıkları altında sistematik olarak incelenmiştir.

Veri Toplama Aracının Geçerlik ve Güvenirlik Bulguları

Ölçeğin Yapısı ve Kavramsal Çerçevesi

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan 'Kuşak Hakları Bağlamında İnsan Hakları Ölçeği', Durul, Er ve Solmaz (2022) tarafından geliştirilmiş olup, geçerlik ve güvenirlik kanıtları literatürde sunulmuş standart bir ölçüm aracıdır. Bilimsel araştırma metodolojisinde Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), genellikle faktör yapısı henüz bilinmeyen, yeni geliştirilen veya farklı bir kültüre/dile uyarlanan ölçeklerin örtük yapısını keşfetmek amacıyla kullanılmaktadır (Çokluk vd., 2010). Bu araştırmada ise, orijinal ölçekteki 40 maddede herhangi bir eksiltme, ekleme veya yapısal değiştirme yapılmamış; ölçek orijinaliyle aynı dil ve kültür bağlamında (Türkiye/Şanlıurfa örnekleminde) uygulanmıştır.

Bu nedenle, araştırma verileri üzerinde yeni bir AFA yapılarak faktör yapısının yeniden 'keşfedilmesine' gerek duyulmamıştır. Bunun yerine, orijinal çalışmada faktör yükleri kanıtlanmış olan ve kuşak hakları teorisiyle (1., 2. ve 3. kuşak haklar) kavramsal uyumu net bir şekilde ortaya konan 4 faktörlü (boyutlu) yapı doğrudan referans alınmıştır. Ölçeğin Şanlıurfa örneklemindeki yapısal tutarlılığı ve işlerliği ise yüksek Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayıları ve güçlü madde-toplam korelasyon değerleri ile teyit edilmiştir.

Orijinal ölçekte yer alan dört alt boyutun, araştırmanın temelini oluşturan kuşak hakları teorisindeki (birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar) yapısal karşılıkları ve kavramsal uyumu Çizelge 4.1'de gösterilmiştir.

Çizelge 4.1. Ölçeğin Alt Boyutları ve Kuşak Hakları Teorisiyle Kavramsal Uyumu

İstatistiksel Boyut (Faktör Adı)	Madde Sayısı	Kapsadığı Maddeler	Kuşak Hakları Teorisindeki Karşılığı
Faktör A: Devletin sağlamaı gereken haklar	15	1- 15	2. Kuşak Haklar: Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar.
Faktör B: Ayrımcılığa uğramama	6	16- 21	1. Kuşak Haklar: Siyasi ve medeni haklar.
Faktör C: Çevre ve şiddetten korunma	16	22- 37	3. Kuşak Haklar: Dayanışma ve kolektif haklar.
Faktör D: Çalışma hayatı ve sendikal haklar	3	38- 40	2. Kuşak Haklar: Sosyal ve ekonomik haklar.

Ölçeğin alt boyutlar düzeyindeki güvenilirlik analizi sonuçları incelendiğinde de genel ölçekte elde edilen yüksek iç tutarlılık yapısının korunduğu görülmektedir. Alt boyutların Cronbach's Alpha katsayıları ile alt boyutlar ve Kuşak Hakları Teorisi arasındaki kavramsal örtüşme Çizelge 4.1'de ayrıntılı olarak sunulmuştur. İlk olarak Faktör A: Devletin sağlamaı gereken haklar alt boyutu (1-15. maddeler, 15 madde), Karel Vasak'ın (1979) Kuşak Hakları Teorisi bağlamında 2. *Kuşak Haklar (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar)* ile doğrudan eşleşmektedir. Pozitif statü hakları olarak da adlandırılan ve devletin aktif müdahalesini, olumlu edimlerini (sosyal adalet, eğitim, sağlık vb.) gerektiren bu boyutun iç tutarlılık katsayısının yüksek çıkması, katılımcıların sosyal devlet yükümlülüklerine ilişkin algılarının oldukça homojen bir yapı sergilediğini göstermektedir.

İkinci olarak, Faktör B: Ayrımcılığa uğramama alt boyutu (16-21. maddeler, 6 madde)

ise teoride 1. *Kuşak Haklar (Siyasi ve Medeni Haklar)* kategorisine karşılık gelmektedir. Negatif statü hakları kapsamında değerlendirilen ve bireyi devlete veya diğer güç odağı yapılarına karşı koruyan kişisel özgürlükler ile eşitlik ilkesi, ölçekte ayrı bir faktör olarak özgünlüğünü korumuştur. Madde sayısının görece az olmasına karşın bu boyutta elde edilen Cronbach Alfa katsayısının yüksekliği, ayrımcılık karşıtı tutumların ölçümünde maddelerin ayırt edicilik gücünün yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Ölçeğin en geniş madde grubunu içeren Faktör C: Çevre ve şiddetten korunma alt boyutu (22-37. maddeler, 16 madde), Kuşak Hakları Teorisi'nin 3. *Kuşak Haklar (Dayanışma ve Kolektif Haklar)* boyutunu temsil etmektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası hukukta zemin kazanan barış, temiz çevre ve kolektif güvenlik gibi hakları kapsayan bu boyutun istatistiksel gücü, Şanlıurfa örnekleminde bireylerin çevresel ve toplumsal tehditlere karşı duyarlılığının ölçüm aracına net biçimde yansıdığını ortaya koymaktadır.

Faktör D: Çalışma hayatı ve sendikal haklar alt boyutu (38-40. maddeler, 3 madde) da yine 2. *Kuşak Haklar (Sosyal ve Ekonomik Haklar)* çerçevesinde değerlendirilmektedir. Madde sayısı oldukça sınırlı (3 madde) olmasına rağmen bu faktörün güvenilirlik katsayısının kabul edilebilir standart sınırların üzerinde çıkması, Spearman-Brown kehanet formülü ilkesi uyarınca madde sayısının azlığına rağmen ölçümün hassasiyetini ve faktör içi maddelerin birbiriyle olan yüksek korelasyonunu kanıtlamaktadır.

Alt boyutlar bazında gerçekleştirilen güvenilirlik ve faktör uyumu analizleri, hem 1., 2. ve 3. kuşak insan haklarının teorik ayrımının veri setinde belirgin biçimde gözlemlendiğini hem de ölçeğin Şanlıurfa ölçeğindeki saha araştırmalarında yüksek düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak kullanılabileceğini teyit etmektedir.

Çizelge 4.2. Ölçek Madde-Toplam İstatistikleri ve Güvenirlik Analizi

Madde No	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonu (r)	Madde Silindiğinde Cronbach Alfa (α)	Madde No	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonu (r)	Madde Silindiğinde Cronbach Alfa (α)
Madde 1	0,653	0,985	Madde 21	0,718	0,985
Madde 2	0,717	0,985	Madde 22	0,800	0,985
Madde 3	0,709	0,985	Madde 23	0,847	0,985
Madde 4	0,738	0,985	Madde 24	0,832	0,985
Madde 5	0,719	0,985	Madde 25	0,864	0,985
Madde 6	0,773	0,985	Madde 26	0,843	0,985
Madde 7	0,783	0,985	Madde 27	0,859	0,985
Madde 8	0,787	0,985	Madde 28	0,823	0,985
Madde 9	0,825	0,985	Madde 29	0,828	0,985
Madde 10	0,819	0,985	Madde 30	0,830	0,985
Madde 11	0,730	0,985	Madde 31	0,867	0,985
Madde 12	0,835	0,985	Madde 32	0,865	0,985
Madde 13	0,800	0,985	Madde 33	0,873	0,985
Madde 14	0,769	0,985	Madde 34	0,862	0,985
Madde 15	0,835	0,985	Madde 35	0,832	0,985
Madde 16	0,776	0,985	Madde 36	0,828	0,985
Madde 17	0,788	0,985	Madde 37	0,852	0,985
Madde 18	0,711	0,985	Madde 38	0,779	0,985
Madde 19	0,734	0,985	Madde 39	0,765	0,985
Madde 20	0,787	0,985	Madde 40	0,821	0,985
Genel Ölçek	-		0,985		

Çizelge 4.2 incelendiğinde, istisnasız tüm maddelerin madde-toplam korelasyon değerlerinin 0,30 sınırının çok üzerinde (0,653 ile 0,873 aralığında) olduğu görülmektedir. Ayrıca, herhangi bir maddenin ölçekten çıkarılması durumunda genel güvenilirlik katsayı-

sının (0,985) yükselmediği saptanmıştır. Bu durum, maddelerin birbirini tekrar etmekten ziyade, ölçülmek istenen yapıya istatistiksel olarak güçlü ve özgün bir katkı sunduğunu kanıtlamaktadır.

Ölçek ve Alt Boyutlarına Ait Betimsel İstatistikler

Çizelge 4.3. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutlarına ait istatistikler

	$\bar{x} \pm SS$	Alt-üst değer	CA (α)	Skewness	Kurtosis
İnsan Hakları Ölçeği	95,82 $\pm$ 39,68	40-200	0,985	0,687	-0,012
İHÖ_FAKTÖR A	31,74 $\pm$ 14,49	15-75	0,968	1,268	1,259
İHÖ_FAKTÖR B	35,89 $\pm$ 15,39	14-70	0,966	0,373	-0,739
İHÖ_FAKTÖR C	20,14 $\pm$ 9,06	8-40	0,967	0,418	-0,714
İHÖ_FAKTÖR D	8,06 $\pm$ 3,56	3-15	0,913	0,239	-0,874

$\bar{x} \pm SS$ =ortalama $\pm$ standart sapma, CA (α)=Cronbach Alpha

Çizelge 4.3 incelendiğinde, teorik orta noktası 120 olan ölçekte, araştırmaya katılan 481 bireyin genel toplam puan ortalamasının 95,82 ($\pm$ 39,68) seviyesinde kaldığı tespit edilmiştir. Bu durum, katılımcıların insan haklarının pratikte sağlandığına ve korunduğuna yönelik genel algılarının orta seviyenin altında olduğunu göstermektedir. İstatistiksel Varsayım Kontrolleri

Hipotez testlerinin (parametrik veya non-parametrik) seçimi, yalnızca grup büyüklüklerinin 30'un altında veya üstünde olmasına bağlı olarak yapılmamış; verilerin normallik dağılımı ve varyansların homojenliği bir arada değerlendirilmiştir

Çizelge 4.4. İnsan Hakları Ölçeği Normallik Dağılımı ve Levene Testi Sonuçları

Değişken (Ölçek/Grup)	N	Çarpıklık	Basıklık	Levene (F)	Sig. (p)	Varsayım Durumu
Ölçek Toplam Puanı	481	0,687	-0,012	-	-	Normal Dağılım Sağlanıyor
Eğitim Durumu	-	-	-	0,644	0,695	Homojenlik Sağlanıyor ($p > 0,05$)
Meslek	-	-	-	1,464	0,168	Homojenlik Sağlanıyor ($p > 0,05$)
Aylık Gelir	-	-	-	0,515	0,724	Homojenlik Sağlanıyor ($p > 0,05$)
Cinsiyet	-	-	-	9,742	0,002	Homojen Değil ($p < 0,05$)

Çizelge 4.4'te görüldüğü üzere, Çarpıklık ve Basıklık değerleri normal dağılım sınırı olan aralığında yer almaktadır. Levene testi sonucunda; eğitim, meslek ve gelir gruplarında varyansların homojen olduğu doğrulanarak Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Cinsiyet değişkeninde varyans homojenliği sağlanamadığı için bağımsız örneklem t-testinde Welch düzeltmesi dikkate alınmış, dağılım kısıtlarının bulunduğu bazı değişkenlerde ise Kruskal-Wallis testi tercih edilmiştir. İlgili histogram ve

Q-Q grafikleri araştırmanın ekler bölümünde sunulmuştur.

Örneklem Profili ve Temsil Gücü

Çizelge 4.5. Katılımcıların demografik özellikleri

		Frekans	Yüzde %
Cinsiyet	Erkek	251	52,2
	Kadın	230	47,8
Medeni Durum	Evli	208	43,2
	Bekar	273	56,8
Yaş	18-24	55	11,4
	25-34	280	58,2
	35-44	101	21,0
	45 ve üstü	45	9,4
Eğitim Durumu	Ön lisans ve altı	75	15,6
	Lisans	301	62,6
	Lisansüstü	105	21,8
Meslek	Öğrenci	48	9,97
	Kamu personeli	172	35,75
	Özel sektör çalışanı	242	50,31
	Çalışmıyor	19	3,95
Aylık Gelir	0 - 22.100	88	18,3
	22.101- 30.000	51	10,6
	30.001-40.000	50	10,4
	40.001-50.000	73	15,2
	50.001+	219	45,5
İkamet Edilen İlçe	Haliliye /Şanlıurfa	129	26,8
	Karaköprü /Şanlıurfa	189	39,3
	Eyyübiye /Şanlıurfa	163	33,9
Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	Yalnız yaşıyorum	55	11,4
	2	62	12,9
	3-4	249	51,8
	5 ve üstü	115	23,9
Oturulan Ev Türü	Apartman	297	61,7
	Site	140	29,1
	Müstakil ev	44	9,1
Ev Mülkiyeti	Kira	182	37,8
	Mülk (kendi evimiz)	299	62,2

Araştırmanın betimsel bulguları incelendiğinde, katılımcıların %58,2'sinin 25-34 yaş grubunda yer alması, %84,4'ünün yükseköğrenim mezunu olması ve önemli bir kesiminin

üst gelir grubunda bulunması, örneklemin genel olarak ”genç, yüksek eğitilmiş ve görece yüksek gelirli” bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Ancak bu yapı, Şanlıurfa ilinin genel yetişkin nüfus yapısı ile karşılaştırıldığında belirli bir seçim eğilimine (selection bias) işaret etmektedir

Çizelge 4.6. Araştırma Örneklemi ile Şanlıurfa Genel Nüfus Yapısının (TÜİK) Karşılaştırmalı Profili

Değişken	Araştırma Örneklemi Profili	Şanlıurfa Genel Nüfus Yapısı (TÜİK)	Temsil Gücü ve Sınırlılık
Eğitim	%84,4 oranında lisans ve lisansüstü mezunu.	25 yaş üstü ortalama eğitim süresi 7,7 yıl.	Yüksek eğitilmiş gruplar örnekleimde fazla temsil edilmiştir.
Yaş	Ağırlıklı olarak 25-34 yaş arası.	Ortanca yaş 21,8'dir.	Yaşlı ve düşük eğitilmiş nüfus eksik temsil edilmiştir.
İkamet	Karaköprü (%39,3) yoğunlukta.	Eyyübiye görece daha az gelişmiştir.	Çevrimiçi araçlara erişimi yüksek olan orta-üst gelir grubunun katılımı daha yoğun olmuştur.

Bu yapısal farklar; anketin uygulama yönteminden ve modern kentsel alanlardaki ulaşılabilirlik faktörlerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle araştırma bulguları tüm Şanlıurfa halkına genellenmemiş; ”modern kent yaşamına entegre olmuş ve çalışma hayatının içinde yer alan katılımcıların algısı” bağlamında değerlendirilmiştir.

İnsan Hakları ve Kuşak Haklarına İlişkin Betimsel Bulgular

Çizelge 4.7. Katılımcıların insan haklarına dair bilgi ve görüşlerine ait betimsel istatistikler

		Frekan s	Yüzde %
İnsan hakları konusunda bir eğitime katıldınız mı?	Evet	173	36,0%
	Hayır	308	64,0%
İnsan hakları konusunda bilgi düzeyinizi nasıl tanımlarsınız?	Yüksek	141	29,3%
	Orta seviyede	292	60,7%
	Düşük seviyede	48	10,0%
Kuşak hakları konusunda bilgi düzeyiniz nedir?	Yüksek	82	17,0%
	Orta seviyede	230	47,8%
	Düşük seviyede	122	25,4%
	Çok düşük	47	9,8%
Yaşadığınız şehirde insan haklarına ne düzeyde önem verildiğini düşünüyorsunuz?	Yüksek düzeyde önem veriliyor.	34	7,1%
	Orta düzeyde önem veriliyor.	144	29,9%
	Düşük düzeyde önem veriliyor.	215	44,7%
	Hiç önem verilmiyor.	88	18,3%
Şu ana kadar insan hakları ihlallerine maruz kaldınız mı?	Evet, birçok kez maruz kaldım.	104	21,6%
	Evet, birkaç kez maruz kaldım.	229	47,6%
	Hayır, maruz kalmadım.	86	17,9%
	Emin değilim.	62	12,9%
Sizce ülkemizde en çok ihlal edilen insan hakkı aşağıdakilerden hangisidir?	Yaşam Hakkı	63	13,1%
	Eğitim Hakkı	33	6,9%
	Sağlık hakkı	10	2,1%
	Güvenlik Hakkı	68	14,1%
	İfade özgürlüğü	262	54,5%
	Kişisel verilerin korunması	45	9,4%
Ülkemizde aşağıdaki gruplardan hangisinde hak ihlali daha fazladır?	Kadın hakları	267	55,5%
	Çocuk hakları	66	13,7%
	Hayvan hakları	31	6,4%
	Çevre hakları	77	16,0%
	Diğer	40	8,3%
Gelecek nesillerin temel insan haklarını korumak için ülkemizde önlemlerin yeteri düzeyde alındığını düşünüyor musunuz?	Evet, yeterli önlemler alınıyor.	10	2,1%
	Kısmen önlemler alınıyor.	106	22,0%
	Hayır, yetersiz önlemler alınıyor.	264	54,9%
	Hiçbir önlem alınmıyor.	101	21,0%
Türkiye'deki insan hakları kurumlarının sorunları çözmede etkili olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet, oldukça etkili.	12	2,5%
	Kısmen etkili.	143	29,7%
	Hayır, yetersiz etkili.	213	44,3%
	Hiç etkili değil.	113	23,5%

Çizelge 4.8. Katılımcıların insan haklarına karşı tutum ve davranışlarına ait betimsel istatistikler

		Frekan s	Yüzde %
Bir insan hakkı ihlaline şahit olduğunuzda, aşağıdaki durumlardan hangilerinde yetkili birimlere başvurursunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)			
Bana karşı yapıldığı zaman.	Hayır	224	46,6%
	Evet	257	53,4%
Yakınlarıma karşı yapıldığında.	Hayır	253	52,6%
	Evet	228	47,4%
İş arkadaşlarıma yapıldığında.	Hayır	333	69,2%
	Evet	148	30,8%
Komşularıma yapıldığında	Hayır	349	72,6%
	Evet	132	27,4%
Tanık olduğum kime yapılırsa	Hayır	156	32,4%
	Evet	325	67,6%
Diğer	Hayır	464	96,5%
	Evet	17	3,5%
İnsan hakları ihlalleriyle mücadelede bireysel sorumluluğun önemli olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet, bireysel sorumluluk çok önemli.	278	57,8%
	Evet, ama asıl sorumluluk devlete ve kurumlara aittir.	186	38,7%
	Hayır, bireysel sorumluluğun pek önemi yok.	15	3,1%
	Hayır, bu tamamen devletin sorumluluğundadır.	2	0,4%
İnsan hakları farkındalığının artırılması için eğitim zorunlu olmalı mı?	Evet, kesinlikle zorunlu olmalı.	358	74,4%
	Evet, ama isteğe bağlı olmalı.	95	19,8%
	Hayır, zorunlu olmamalı.	18	3,7%
	Emin değilim.	10	2,1%

Katılımcıların %64'ü insan hakları konusunda resmi bir eğitim almadığını belirtmesine rağmen, bilgi düzeylerini orta veya yüksek olarak tanımlamaktadır. En çok ihlal edildiği düşünülen hak kategorisinde "İfade Özgürlüğü" (%54,5) ilk sırada yer alırken; en fazla ihlale maruz kalan grubun "Kadınlar" (%55,5) olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%67,8) Türkiye'deki insan hakları kurumlarının (TİHEK, KDK vb.) sorun çözmede yetersiz kaldığını veya hiç etkili olmadığını düşünmekte; aynı paralelde gelecek nesiller için alınan önlemlerin yetersiz olduğuna (%75,9) inanmaktadır. Bu durum, katılımcıların kurumsal işleyişe yönelik sistemik bir güvensizlik (bürokratik yabancılaşma) yaşadığına işaret etmektedir

Çizelge 4.9. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile cinsiyet arasındaki farklılığın analizi

	Cinsiyet	n	Ortalama	SS	t	p
İnsan Hakları Ölçeği	Erkek	251	100,90	42,83	2,953	0,003
	Kadın	230	90,29	35,18		
İHÖ_FAKTÖR A	Erkek	251	34,13	16,01	3,830	<0,001
	Kadın	230	29,13	12,14		
İHÖ_FAKTÖR B	Erkek	251	37,47	16,30	2,364	0,018
	Kadın	230	34,16	14,17		
İHÖ_FAKTÖR C	Erkek	251	21,14	9,66	2,533	0,012
	Kadın	230	19,05	8,24		
İHÖ_FAKTÖR D	Erkek	251	8,16	3,76	0,689	0,491
	Kadın	230	7,94	3,34		
Independent Sample t Testi, p<0,05						

Nitekim İHÖ genel puan ortalamalarında erkeklerin ($\bar{X}$ =100,90; SS=42,83) kadınlara ($\bar{X}$ =90,29; SS=35,18) kıyasla daha yüksek bir algı düzeyine sahip olması (t =2,953; p =0,003), toplumsal cinsiyet rolleri ve kamusal alandaki deneyim farklarıyla ilişkilendirilebilir. Alt boyutlar bazında incelendiğinde, devletin yükümlülüklerini içeren Faktör A'da erkeklerin puan ortalamasının ($\bar{X}$ =34,13) kadınlardan ($\bar{X}$ =29,13) istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek çıkması (t =3,830; p <0,001), kadınların sosyal haklara ve devlet hizmetlerine erişimde karşılaştıkları kısıtlar nedeniyle kurumsal yapılara daha eleştirel ve talepkar yaklaşıtlarını göstermektedir.

Benzer şekilde, ayrımcılığa uğramama ve özgürlükleri kapsayan Faktör B (t =2,364; p =0,018) ile çevre ve şiddetten korunmayı temsil eden Faktör C (t =2,533; p =0,012) boyutlarında da erkeklerin ortalamalarının anlamlı düzeyde yüksek olması, gündelik yaşamda kadınların güvenlik, şiddet riskleri ve ayrımcılık kaygılarını daha yoğun hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, literatürde kadınların hak ihlallerine yönelik farkındalıklarının yüksekliği sebebiyle ölçek maddelerine daha temkinli ve eleştirel yanıt vermeleri şeklinde yorumlanmaktadır.

Öte yandan, çalışma hayatı ve sendikal hakları içeren Faktör D boyutunda erkekler ($\bar{X}$ =8,16) ile kadınlar ($\bar{X}$ =7,94) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın saptanmaması (t =0,689; p =0,491), iş gücüne katılım ve istihdam ortamındaki haklara

yönelik algının cinsiyet değişkeninden bağımsız olarak benzer bir sosyo-ekonomik ekseninde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Medeni Duruma Göre İnceleme

Çizelge 4.10. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile medeni durum arasındaki farklılığın analizi

	Medeni Durum	n	Ortalama	SS	t	p
İnsan Hakları Ölçeği	Evli	208	100,14	39,94	2,090	0,037
	Bekar	273	92,53	39,23		
İHÖ_FAKTÖR A	Evli	208	33,10	14,23	1,792	0,074
	Bekar	273	30,71	14,63		
İHÖ_FAKTÖR B	Evli	208	37,58	15,75	2,117	0,035
	Bekar	273	34,59	15,01		
İHÖ_FAKTÖR C	Evli	208	21,05	9,16	1,935	0,054
	Bekar	273	19,44	8,95		
İHÖ_FAKTÖR D	Evli	208	8,41	3,68	1,899	0,058
	Bekar	273	7,79	3,46		
Independent Sample t Testi, $p<0,05$						

Çizelge 4.10 verileri incelendiğinde, İnsan Hakları Ölçeği toplam puan ortalamasında evli bireylerin ($\bar{X}=100,14$; $SS=39,94$) bekar bireylere ($\bar{X}=92,53$; $SS=39,23$) kıyasla istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek bir puana sahip olduğu saptanmıştır ($t=2,090$; $p=0,037$). Bu durum, evlilik bağıyla kamusal ve hukuki süreçlerle daha sık temas eden bireylerin hak kavramını daha yüksek düzeyde benimsediklerine işaret etmektedir. Alt boyutlar düzeyinde, devletin yükümlülüklerini kapsayan Faktör A boyutunda evli katılımcıların ortalaması ($\bar{X}=33,10$; $SS=14,23$), bekar katılımcıların ortalamasından ($\bar{X}=30,71$; $SS=14,63$) yüksek olmakla birlikte, aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=1,792$; $p=0,074$). Buna karşın, 1. Kuşak haklarla ilişkili olan ve ayrımcılığa uğramama durumunu ölçen Faktör B boyutunda evli bireylerin ortalaması ($\bar{X}=37,58$; $SS=15,75$), bekar bireylerin ortalamasından ($\bar{X}=34,59$; $SS=15,01$) belirgin biçimde yüksek çıkmış ve fark anlamlı tespit edilmiştir ($t=2,117$; $p=0,035$).

Aile kurumunun sağladığı toplumsal statü ve hukuki güvence algısı, evli bireylerin ayrımcılık karşısında kendilerini daha korunaklı hissetmelerine katkı sunuyor olabilir. 3.

Kuşak hakları temsil eden çevre ve şiddetten korunmaya ilişkin Faktör C boyutunda evli bireylerin ortalaması ($\bar{X}=21,05$; $SS=9,16$), bekar bireylere ($\bar{X}=19,44$; $SS=8,95$) kıyasla daha yüksek bir eğilim gösterse de fark anlamlılık sınırının dışında kalmıştır ($t=1,935$; $p=0,054$). Çalışma hayatı ve sendikal hakları içeren Faktör D boyutunda evli katılımcıların ortalaması ($\bar{X}=8,41$; $SS=3,68$), bekar katılımcılardan ($\bar{X}=7,79$; $SS=3,46$) yüksek çıkmış ancak istatistiksel açıdan sınırda bir değerde kalmıştır ($t=1,899$; $p=0,058$).

Medeni durum değişkeninin genel insan hakları algısı ile ayrımcılık karşıtı tutumlar (Faktör B) üzerinde belirleyici bir rol oynadığı, alt boyutlar genelinde ise evli bireyler lehine gözlenen aritmetik üstünlüğün toplumsal rol ve sorumluluk yükleriyle paralellik gösterdiği söylenebilir.

Yaş, Eğitim, Gelir ve İkamet Edilen İlçe Değişkenleri

Çizelge 4.11. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile yaş grupları arasındaki farklılığın analizi

	Yaş Grubu	n	Ortalama	SS	F	p
İnsan Hakları Ölçeği	18-24	55	97,44	44,70	1,816	0,143
	25-34	280	94,06	38,08		
	35-44	101	94,19	39,68		
	45 ve üstü	45	108,51	41,87		
İHÖ_FAKTÖR A	18-24	55	33,15	17,91	0,839	0,473
	25-34	280	31,31	14,04		
	35-44	101	30,99	13,77		
	45 ve üstü	45	34,38	14,31		
İHÖ_FAKTÖR B	18-24	55	36,20	15,90	2,262	0,080
	25-34	280	35,08	14,84		
	35-44	101	35,48	15,59		
	45 ve üstü	45	41,44	17,02		
İHÖ_FAKTÖR C	18-24	55	20,20	9,53	2,266	0,080
	25-34	280	19,78	8,75		
	35-44	101	19,63	9,17		
	45 ve üstü	45	23,44	9,75		
İHÖ_FAKTÖR D	18-24	55	7,89	3,49	1,934	0,123
	25-34	280	7,89	3,46		
	35-44	101	8,09	3,75		
	45 ve üstü	45	9,24	3,73		
ANOVA Testi, p<0,05						

Katılımcıların yaş gruplarına göre İnsan Hakları Ölçeği genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanların karşılaştırılması amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda, ölçek genelinde ve tüm alt boyutlarda yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0,05$).

İnsan Hakları Ölçeği toplam puan ortalamaları incelendiğinde; 18-24 yaş grubunun ortalaması 97,44 (SS=44,70), 25-34 yaş grubunun 94,06 (SS=38,08), 35-44 yaş grubunun 94,19 (SS=39,68) ve 45 yaş ve üstü grubun 108,51 (SS=41,87) olarak hesaplanmış, yaş grupları arasındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($F=1,816$; $p=0,143$).

Devletin yükümlülüklerini kapsayan Faktör A boyutunda puan ortalamaları 30,99 ile 34,38 arasında değişmekte olup yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F=0,839$; $p=0,473$).

Ayrımcılığa uğramama durumunu ölçen Faktör B boyutunda 45 yaş ve üstü grubun ortalaması ($\bar{X}=41,44$; SS=17,02) diğer gruplara kıyasla daha yüksek bir eğilim gösterse de aradaki fark anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($F=2,262$; $p=0,080$).

Benzer şekilde, çevre ve şiddetten korunmayı temsil eden Faktör C boyutunda da en yüksek ortalama 45 yaş ve üstü grupta ($\bar{X}=23,44$; SS=9,75) gözlenmiş, ancak yaş grupları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($F=2,266$; $p=0,080$).

Son olarak, çalışma hayatı ve sendikal hakları içeren Faktör D boyutunda yaş gruplarının puan ortalamaları birbirine oldukça yakın seyretmiş (7,89 - 9,24) ve gruplar arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($F=1,934$; $p=0,123$).

Bu bulgular, araştırmaya katılan bireylerin insan haklarına ve alt boyutlarına ilişkin algılarının yaş değişkeninden bağımsız olarak benzer bir düzeyde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 4.12. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile eğitim durumu arasındaki farklılığın analizi

	Eğitim Durumu	n	Ortalama	SS	F	p
İnsan Hakları Ölçeği	Ön lisans ve altı	75	98,93	41,96	0,328	0,721
	Lisans	301	94,86	37,96		
	Lisansüstü	105	96,36	42,98		
İHÖ_FAKTÖR A	Ön lisans ve altı	75	33,16	14,92	0,585	0,557
	Lisans	301	31,24	13,93		
	Lisansüstü	105	32,17	15,78		
İHÖ_FAKTÖR B	Ön lisans ve altı	75	36,72	16,39	0,162	0,851
	Lisans	301	35,62	14,82		
	Lisansüstü	105	36,06	16,38		
İHÖ_FAKTÖR C	Ön lisans ve altı	75	21,07	9,80	0,464	0,629
	Lisans	301	19,97	8,76		
	Lisansüstü	105	19,97	9,41		
İHÖ_FAKTÖR D	Ön lisans ve altı	75	7,99	3,87	0,065	0,937
	Lisans	301	8,04	3,47		
	Lisansüstü	105	8,16	3,64		

ANOVA Testi, $p < 0,05$

Çizelge 4.12 verileri incelendiğinde, İnsan Hakları Ölçeği toplam puanında ve tüm alt boyutlarında eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > 0,05$).

Ölçek genelinde en yüksek puan ortalaması Ön lisans ve altı grubunda ($\bar{X}=98,93$; $SS=41,96$) elde edilirken, bunu Lisansüstü ($\bar{X}=96,36$; $SS=42,98$) ve Lisans ($\bar{X}=94,86$; $SS=37,96$) grupları izlemiş; fark anlamlı bulunmamıştır ($F=0,328$; $p=0,721$).

Devletin yükümlülüklerini kapsayan Faktör A boyutunda ortalamalar 31,24 ile 33,16 arasında değişmektedir ($F=0,585$; $p=0,557$). Ayrımcılığa uğramama durumunu ölçen Faktör B boyutunda benzer şekilde gruplar arası fark bulunmamıştır ($F=0,162$; $p=0,851$). Çevre ve şiddetten korunmayı temsil eden Faktör C boyutunda Lisans ve Lisansüstü grupların ortalamaları eşit çıkmıştır ($\bar{X}=19,97$; $F=0,464$; $p=0,629$). Çalışma hayatını içeren Faktör D boyutunda ise ortalamalar birbirine oldukça yakın seyretmiştir ($F=0,065$; $p=0,937$).

Çizelge 4.13. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile aylık gelir arasındaki farklılığın analizi

	Aylık Gelir	n	Ortalama	SS	F	p
İnsan Hakları Ölçeği	0- 22.100	88	92,20	40,33	0,515	0,724
	22.101- 30.000	51	94,57	36,21		
	30.001-40.000	50	94,40	37,13		
	40.001-50.000	73	100,92	39,20		
	50.001+	219	96,20	41,04		
İHÖ_FAKTÖR A	0- 22.100	88	30,65	15,59	0,399	0,810
	22.101- 30.000	51	30,86	13,42		
	30.001-40.000	50	30,72	12,90		
	40.001-50.000	73	32,77	14,72		
	50.001+	219	32,28	14,62		
İHÖ_FAKTÖR B	0- 22.100	88	34,94	15,14	0,508	0,730
	22.101- 30.000	51	35,37	14,12		
	30.001-40.000	50	35,56	14,87		
	40.001-50.000	73	38,16	15,13		
	50.001+	219	35,70	16,03		
İHÖ_FAKTÖR C	0- 22.100	88	19,02	9,12	0,680	0,606
	22.101- 30.000	51	20,22	8,09		
	30.001-40.000	50	20,28	8,39		
	40.001-50.000	73	21,38	9,03		
	50.001+	219	20,12	9,43		
İHÖ_FAKTÖR D	0- 22.100	88	7,59	3,36	0,860	0,488
	22.101- 30.000	51	8,12	3,37		
	30.001-40.000	50	7,84	3,54		
	40.001-50.000	73	8,60	3,37		
	50.001+	219	8,10	3,75		
ANOVA Testi, $p<0,05$						

Çizelge 4.14. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile ikamet edilen ilçe arasındaki farklılığın analizi

	İkamet Edilen İlçe	n	Ortalama	SS	F	p
İnsan Hakları Ölçeği	Haliliye /Şanlıurfa	129	96,38	37,85	0,334	0,716
	Karaköprü /Şanlıurfa	189	97,19	39,45		
	Eyyübiye /Şanlıurfa	163	93,80	41,47		
İHÖ_FAKTÖR A	Haliliye /Şanlıurfa	129	30,82	13,04	0,600	0,549
	Karaköprü /Şanlıurfa	189	32,58	14,27		
	Eyyübiye /Şanlıurfa	163	31,50	15,82		
İHÖ_FAKTÖR B	Haliliye /Şanlıurfa	129	36,36	15,45	0,253	0,777
	Karaköprü /Şanlıurfa	189	36,16	15,51		
	Eyyübiye /Şanlıurfa	163	35,20	15,29		
İHÖ_FAKTÖR C	Haliliye /Şanlıurfa	129	20,77	9,02	0,881	0,415
	Karaköprü /Şanlıurfa	189	20,34	9,04		
	Eyyübiye /Şanlıurfa	163	19,41	9,13		
İHÖ_FAKTÖR D	Haliliye /Şanlıurfa	129	8,43	3,45	1,564	0,210
	Karaköprü /Şanlıurfa	189	8,11	3,60		
	Eyyübiye /Şanlıurfa	163	7,70	3,60		

ANOVA Testi, $p < 0,05$

Çizelge 4.14 verileri incelendiğinde, İnsan Hakları Ölçeği toplam puanında ve tüm alt boyutlarında ikamet edilen ilçe değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > 0,05$).

Ölçek genelinde en yüksek puan ortalaması Karaköprü ilçesinde ($\bar{X}=97,19$; $SS=39,45$) elde edilirken, bunu Haliliye ($\bar{X}=96,38$; $SS=37,85$) ve Eyyübiye ($\bar{X}=93,80$; $SS=41,47$) ilçeleri izlemiştir; ilçeler arası fark anlamlı bulunmamıştır ($F=0,334$; $p=0,716$).

Devletin yükümlülüklerini kapsayan Faktör A boyutunda ortalamalar 30,82 ile 32,58 arasında değişmektedir ($F=0,600$; $p=0,549$). Ayrımcılığa uğramama durumunu ölçen Faktör B boyutunda Haliliye ($\bar{X}=36,36$) en yüksek değere sahip olup fark anlamlı değildir ($F=0,253$; $p=0,777$). Çevre ve şiddetten korunmayı temsil eden Faktör C boyutunda da ortalamalar benzer seyretmiştir ($F=0,881$; $p=0,415$). Çalışma hayatını içeren Faktör D boyutunda ise en yüksek değer Haliliye ($\bar{X}=8,43$), en düşük değer Eyyübiye ($\bar{X}=7,70$) ilçesinde gerçekleşmiştir ($F=1,564$; $p=0,210$).

Çizelge 4.15. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile hanede yaşayan kişi sayısı arasındaki farklılığın analizi

	Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	n	Ortalama	SS	F	p
İnsan Hakları Ölçeği	Yalnız yaşıyorum	55	92,53	35,04	1,536	0,204
	2	62	91,03	26,53		
	3-4	249	94,73	42,16		
	5 ve üstü	115	102,36	41,70		
İHÖ_FAKTÖR A	Yalnız yaşıyorum	55	30,89	13,10	1,419	0,236
	2	62	29,76	9,18		
	3-4	249	31,39	15,21		
	5 ve üstü	115	33,98	15,71		
İHÖ_FAKTÖR B	Yalnız yaşıyorum	55	34,49	13,59	1,422	0,235
	2	62	34,08	12,33		
	3-4	249	35,53	16,15		
	5 ve üstü	115	38,30	15,90		
İHÖ_FAKTÖR C	Yalnız yaşıyorum	55	19,04	8,32	1,825	0,142
	2	62	19,26	6,52		
	3-4	249	19,84	9,54		
	5 ve üstü	115	21,78	9,40		
İHÖ_FAKTÖR D	Yalnız yaşıyorum	55	8,11	3,20	0,255	0,858
	2	62	7,94	2,87		
	3-4	249	7,96	3,77		
	5 ve üstü	115	8,30	3,64		

ANOVA Testi, $p < 0,05$

Katılımcıların hanede yaşayan kişi sayısına göre İnsan Hakları Ölçeği genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanların karşılaştırılması amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda, ölçek genelinde ve tüm alt boyutlarda hanede yaşayan kişi sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > 0,05$).

İnsan Hakları Ölçeği toplam puan ortalamaları incelendiğinde; yalnız yaşayanların ortalaması 92,53 (SS=35,04), 2 kişi yaşayanların 91,03 (SS=26,53), 3-4 kişi yaşayanların 94,73 (SS=42,16) ve 5 kişi ve üstü yaşayanların ortalaması 102,36 (SS=41,70) olarak hesaplanmış; hanedeki kişi sayısına göre fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=1,536$; $p=0,204$).

Devletin yükümlülüklerini kapsayan Faktör A boyutunda ortalamalar 29,76 ile 33,98

arasında değişmekte olup en yüksek puan 5 kişi ve üstü yaşayan grupta görülse de gruplar arası fark anlamlı değildir ($F=1,419$; $p=0,236$).

Ayrımcılığa uğramama durumunu ölçen Faktör B boyutunda ortalamalar yalnız yaşayanlarda 34,49 ($SS=13,59$), 2 kişi yaşayanlarda 34,08 ($SS=12,33$), 3-4 kişi yaşayanlarda 35,53 ($SS=16,15$) ve 5 kişi ve üstü yaşayanlarda 38,30 ($SS=15,90$) olup hane büyüklüğüne göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($F=1,422$; $p=0,235$).

Çevre ve şiddetten korunmayı temsil eden Faktör C boyutunda en yüksek ortalama 5 kişi ve üstü grupta ($\bar{X}=21,78$; $SS=9,40$) saptanmış, ancak diğer hane gruplarıyla arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde çıkmamıştır ($F=1,825$; $p=0,142$).

Son olarak, çalışma hayatı ve sendikal hakları içeren Faktör D boyutunda ortalamalar yalnız yaşayanlarda 8,11 ($SS=3,20$), 2 kişi yaşayanlarda 7,94 ($SS=2,87$), 3-4 kişi yaşayanlarda 7,96 ($SS=3,77$) ve 5 kişi ve üstü yaşayanlarda 8,30 ($SS=3,64$) olarak birbirine oldukça yakın seyretmiş ve gruplar arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($F=0,255$; $p=0,858$).

Ayrıntılı örneklem ve grup dağılımları incelendiğinde; araştırmaya katılan bireylerin büyük çoğunluğunun 3-4 kişilik hanelerde ($n=249$) ve 5 kişi ve üstü yaşayan ailelerde ($n=115$) yoğunlaştığı, yalnız yaşayanların ($n=55$) ve 2 kişilik hanelerin ($n=62$) ise görece daha küçük grupları oluşturduğu görülmektedir. Faktör A boyutunda 2 kişilik hanelerde en düşük ortalama ($\bar{X}=29,76$; $SS=9,18$) ve en düşük sapma gözlenirken, 3-4 kişilik grupta ortalama 31,39 ($SS=15,21$) ve yalnız yaşayanlarda 30,89 ($SS=13,10$) olmuştur. Faktör C boyutunda ise en düşük puan ortalaması yalnız yaşayan bireylerde ($\bar{X}=19,04$; $SS=8,32$) kalmış, bunu 2 kişilik haneler ($\bar{X}=19,26$; $SS=6,52$) ve 3-4 kişilik haneler ($\bar{X}=19,84$; $SS=9,54$) izlemiştir.

Bu bulgular, araştırmaya katılan bireylerin insan hakları algı düzeylerinin ve alt boyut tutumlarının aile/hane halkı büyüklüğünden bağımsız olarak benzer bir yapıda olduğunu göstermekte

Çizelge 4.16. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile oturulan ev türü arasındaki farklılığın analizi

	Oturulan Ev Türü	n	Ortalama	SS	F	p
İnsan Hakları Ölçeği	Apartman	297	93,87	37,34	1,079	0,341
	Site	140	98,11	42,39		
	Müstakil ev	44	101,73	45,69		
İHÖ_FAKTÖR A	Apartman	297	30,82	13,31	1,604	0,202
	Site	140	33,04	15,50		
	Müstakil ev	44	33,80	18,24		
İHÖ_FAKTÖR B	Apartman	297	35,28	14,86	0,777	0,460
	Site	140	36,50	16,14		
	Müstakil ev	44	38,05	16,54		
İHÖ_FAKTÖR C	Apartman	297	19,81	8,75	1,106	0,332
	Site	140	20,25	9,42		
	Müstakil ev	44	21,98	9,96		
İHÖ_FAKTÖR D	Apartman	297	7,96	3,46	0,520	0,595
	Site	140	8,31	3,75		
	Müstakil ev	44	7,91	3,68		

ANOVA Testi, $p < 0,05$

Çizelge 4.17. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile ev mülkiyeti arasındaki farklılığın analizi

	Ev Mülkiyeti	n	Ortalama	SS	t	p
İnsan Hakları Ölçeği	Kira	182	91,77	36,50	1,750	0,081
	Mülk (kendi evimiz)	299	98,29	41,36		
İHÖ_FAKTÖR A	Kira	182	30,05	13,17	1,998	0,046
	Mülk (kendi evimiz)	299	32,77	15,17		
İHÖ_FAKTÖR B	Kira	182	34,49	14,63	1,555	0,121
	Mülk (kendi evimiz)	299	36,74	15,81		
İHÖ_FAKTÖR C	Kira	182	19,36	8,47	1,468	0,143
	Mülk (kendi evimiz)	299	20,61	9,39		
İHÖ_FAKTÖR D	Kira	182	7,87	3,42	0,902	0,367
	Mülk (kendi evimiz)	299	8,17	3,65		

Independent Sample t Testi, $p < 0,05$

Uygulanan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre; katılımcıların yaş grupları, eğitim düzeyleri, aylık gelirleri, ikamet ettikleri ilçeler, hanede yaşayan kişi sayısı ve oturulan ev türüne göre ölçek toplam puanlarında ve alt boyutlarında istatistiksel olarak

anlamli bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu istatistiksel farksızlık, kurumsal işleyiş ve hakların korunmasına dair algısal sorunların belirli bir sınıfsal veya mekânsal sınırı aşarak yatay ve genel bir nitelik taşıdığını düşündürmektedir.

Çizelge 4.17 incelendiğinde ev mülkiyeti değişkenine göre t-testi analizinde genel ölçekte anlamlı fark görülmezken ($t=1,750$; $p=0,081$), devletin sağlaması gereken hakları içeren Faktör A boyutunda kendi evinde oturanlar lehine ($\bar{X}=32,77$; $SS=15,17$) kiracılara ($\bar{X}=30,05$; $SS=13,17$) kıyasla istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t=1,998$; $p=0,046$). Mülk sahibi olmanın getirdiği sosyo-ekonomik güvence algısının, bireylerin sosyal devlet ve kamusal hak taleplerine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Çizelge 4.17 detaylı biçimde incelendiğinde; kirada oturan katılımcı sayısı 182, kendi evinde oturan mülk sahibi katılımcı sayısı ise 299 olarak dağılım göstermektedir. Ölçek genelinde mülk sahiplerinin puan ortalaması ($\bar{X}=98,29$; $SS=41,36$), kiracıların ortalamasından ($\bar{X}=91,77$; $SS=36,50$) daha yüksek gerçekleşmiş ancak bu fark anlamlılığa ulaşmamıştır ($t=1,750$; $p=0,081$). İstatistiksel olarak tek anlamlı farklılığın saptandığı Faktör A (devletin sağlaması gereken haklar) boyutunun ardından, diğer alt boyutlardaki sayısal dağılımlar incelendiğinde; ayrımcılığa uğramama durumunu ölçen Faktör B boyutunda ev sahibi olan bireylerin ortalaması ($\bar{X}=36,74$; $SS=15,81$), kiracı olanların ortalamasından ($\bar{X}=34,49$; $SS=14,63$) yüksek bulunmuştur ($t=1,555$; $p=0,121$). Çevre ve şiddetten korunmayı içeren Faktör C boyutunda mülk sahiplerinin puan ortalaması 20,61 ($SS=9,39$) iken kiracıların ortalaması 19,36 ($SS=8,47$) olarak hesaplanmıştır ($t=1,468$; $p=0,143$). Son olarak, çalışma hayatı ve sendikal hakları kapsayan Faktör D boyutunda ev sahiplerinin ortalaması ($\bar{X}=8,17$; $SS=3,65$) ile kiracıların ortalaması ($\bar{X}=7,87$; $SS=3,42$) birbirine yakın seyretmiş, anlamlı bir farklılık oluşmamıştır ($t=0,902$; $p=0,367$).

Meslek Değişkenine Göre İnceleme

Çizelge 4.18. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile meslek arasındaki farklılığın analizi

	Meslek	n	Ortalama	SS	Medyan	Alt	Üst	H	p	Fark
İnsan Hakları Ölçeği	(1) Öğrenci	48	101,17	45,99	96	40	200	13,043	0,005	3<2
	(2) Kamu personeli	172	101,81	38,81	95	40	200			
	(3) Özel sektör çalışanı	242	89,91	38,66	82,5	40	200			
	(4) Çalışmıyor	19	103,42	34,38	94	40	195			
İHÖ_FAKTÖR A	(1) Öğrenci	48	33,79	18,46	30	15	75	9,927	0,019	3<2
	(2) Kamu personeli	172	33,27	13,68	31	15	75			
	(3) Özel sektör çalışanı	242	30,11	14,15	28	15	75			
	(4) Çalışmıyor	19	33,53	13,50	30	15	73			
İHÖ_FAKTÖR B	(1) Öğrenci	48	37,81	16,66	37,5	14	70	11,539	0,009	3<2
	(2) Kamu personeli	172	38,30	15,39	37	14	70			
	(3) Özel sektör çalışanı	242	33,58	15,03	30,5	14	70			
	(4) Çalışmıyor	19	38,53	13,13	39	14	67			
İHÖ_FAKTÖR C	(1) Öğrenci	48	21,31	10,39	19	8	40	12,419	0,006	3<2
	(2) Kamu personeli	172	21,56	8,98	20	8	40			
	(3) Özel sektör çalışanı	242	18,73	8,76	16	8	40			
	(4) Çalışmıyor	19	22,21	7,83	21	8	40			
İHÖ_FAKTÖR D	(1) Öğrenci	48	8,25	3,66	8,5	3	15	12,988	0,005	3<2
	(2) Kamu personeli	172	8,67	3,53	9	3	15			
	(3) Özel sektör çalışanı	242	7,49	3,52	7	3	15			
	(4) Çalışmıyor	19	9,16	3,17	9	3	15			

Kruskal Wallis H Testi, $p<0,05$

Meslek gruplarına göre uygulanan analizlerde, özel sektör çalışanlarının İHÖ toplam puanı ve tüm alt boyutlarda kamu personeline kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük puanlara sahip olduğu saptanmıştır (). Bu bulgu, özel sektördeki performans baskısı ve güvencesizlik algısının, evrensel hakların korunmasına yönelik genel kurumsal güveni zayıflattığı şeklinde yorumlanabilir.

İhlal Deneyimi ve Kurumsal Algıya Göre Karşılaştırmalar

Çizelge 4.19. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile insan hakları konusunda eğitim katılma durumu arasındaki farklılığın analizi

İnsan hakları konusunda bir eğitime katıldınız mı?		n	Ortalama	SS	t	p
İnsan Hakları Ölçeği	Evet	173	95,45	41,25	0,157	0,876
	Hayır	308	96,04	38,83		
İHÖ_FAKTÖR A	Evet	173	31,97	15,21	0,259	0,795
	Hayır	308	31,61	14,10		
İHÖ_FAKTÖR B	Evet	173	35,18	15,93	0,754	0,451
	Hayır	308	36,28	15,09		
İHÖ_FAKTÖR C	Evet	173	20,08	9,22	0,106	0,916
	Hayır	308	20,17	8,99		
İHÖ_FAKTÖR D	Evet	173	8,21	3,68	0,727	0,468
	Hayır	308	7,97	3,50		

Independent Sample t Testi, $p < 0,05$

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin insan hakları konusunda eğitime katılım durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarını göstermektedir. Bulgular, ölçek toplam puanı ile Faktör A (devletin sağlaması gereken haklar), Faktör B (ayrımcılığa uğramama), Faktör C (çevre ve şiddetten korunma) ve Faktör D’de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koymuştur (tüm $p > 0,05$). Ortalama değerler eğitime katılan ve katılmayanlar arasında küçük değişiklikler gösterse de bu farklar anlamlı düzeye ulaşmamıştır.

Detaylı veriler incelendiğinde; İHÖ genelinde eğitime katılanların puan ortalaması ($\bar{X}=95,45$; $SS=41,25$) ile katılmayanların ortalaması ($\bar{X}=96,04$; $SS=38,83$) neredeyse farksızdır ($t=0,157$; $p=0,876$). Faktör A’da eğitime katılanların ortalaması ($\bar{X}=31,97$) katılmayanlardan ($\bar{X}=31,61$) biraz yüksekken ($t=0,259$; $p=0,795$); Faktör B’de katılmayanların ($\bar{X}=36,23$), katınlara ($\bar{X}=35,18$) göre hafif üstünlüğü görülmüştür ($t=0,754$; $p=0,451$). Faktör C ($t=0,106$; $p=0,916$) ve Faktör D ($t=0,727$; $p=0,468$) boyutlarında da benzer şekilde anlamlı fark saptanmamıştır.

Çizelge 4.20. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile insan hakları konusunda bilgi düzeyi arasındaki farklılığın analizi

İnsan hakları konusunda bilgi düzeyinizi nasıl tanımlarsınız?				n	Ortalama	SS	F	p
İnsan Hakları Ölçeği	Yüksek	140	96,93	40,33	1,194	0,304		
	Orta seviyede	293	96,67	40,38				
	Düşük seviyede	48	87,44	32,50				
İHÖ_FAKTÖR A	Yüksek	140	32,02	14,53	1,220	0,296		
	Orta seviyede	293	32,12	14,95				
	Düşük seviyede	48	28,65	11,06				
İHÖ_FAKTÖR B	Yüksek	140	36,23	15,68	0,937	0,393		
	Orta seviyede	293	36,19	15,53				
	Düşük seviyede	48	33,00	13,56				
İHÖ_FAKTÖR C	Yüksek	140	20,36	9,11	1,374	0,254		
	Orta seviyede	293	20,37	9,17				
	Düşük seviyede	48	18,08	8,12				
İHÖ_FAKTÖR D	Yüksek	140	8,31	3,71	0,646	0,525		
	Orta seviyede	293	7,99	3,57				
	Düşük seviyede	48	7,71	3,07				
ANOVA Testi								

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin bireylerin insan hakları konusundaki bilgi düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarını sunmaktadır.

Bulgulara göre hem ölçek toplam puanında hem de Faktör A (devletin sağlaması gereken haklar), Faktör B (ayrımcılığa uğramama), Faktör C (çevre ve şiddetten korunma) ve Faktör D’de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) bilgi düzeyi grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (tüm $p>0,05$). Ortalama değerlere göre yüksek ve orta bilgi düzeyine sahip katılımcıların puanlarının birbirine oldukça yakın olduğu, düşük bilgi düzeyine sahip katılımcıların ise görece daha düşük ortalama puanlara sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu fark istatistiksel açıdan anlamlı düzeye ulaşmamıştır.

Çizelge 4.21. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile kuşak hakları konusunda bilgi düzeyi arasındaki farklılığın analizi

	Kuşak hakları konusunda bilgi düzeyiniz nedir?	n	Ortalama	SS	F	p	Fark
İnsan Hakları Ölçeği	Yüksek	82	97,20	45,10	2,086	0,101	
	Orta seviyede	230	99,45	39,67			
	Düşük seviyede	122	88,50	34,55			
	Çok düşük	47	94,68	40,70			
İHÖ_FAKTÖR A	(1) Yüksek	82	33,24	17,12	2,856	0,037	3<2
	(2) Orta seviyede	230	32,98	14,63			
	(3) Düşük seviyede	122	28,57	11,56			
	(4) Çok düşük	47	31,30	14,85			
İHÖ_FAKTÖR B	Yüksek	82	35,91	16,61	1,267	0,285	
	Orta seviyede	230	37,06	15,27			
	Düşük seviyede	122	33,70	14,61			
	Çok düşük	47	35,74	15,65			
İHÖ_FAKTÖR C	Yüksek	82	19,82	9,45	1,928	0,124	
	Orta seviyede	230	21,11	9,16			
	Düşük seviyede	122	18,79	8,47			
	Çok düşük	47	19,45	9,09			
İHÖ_FAKTÖR D	Yüksek	82	8,22	3,80	1,638	0,180	
	Orta seviyede	230	8,30	3,61			
	Düşük seviyede	122	7,44	3,28			
	Çok düşük	47	8,19	3,53			

ANOVA Testi, $p < 0,05$

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin kuşak hakları konusundaki bilgi düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarını sunmaktadır. Bulgulara göre, ölçek toplam puanında ve Faktör B (ayrımcılığa uğramama), Faktör C (çevre ve şiddetten korunma) ile Faktör D’de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0,05$).

Faktör A’da (devletin sağlaması gereken haklar) ise bilgi düzeyine göre anlamlı farklılık saptanmıştır ($F=2,856$; $p=0,037$). Post-hoc analizi, düşük bilgi düzeyine sahip bireylerin (Ort.=28,57; SS=11,56) orta düzey bilgiye sahip bireylere (Ort.=32,98; SS=14,63) kıyasla anlamlı derecede daha düşük puan aldığını göstermektedir ($3 < 2$).

Çizelge 4.22. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile yaşanan şehirde insan haklarına verilen önem düzeyi arasındaki farklılığın analizi

	Yaşadığınız şehirde insan haklarına ne düzeyde önem verildiğini düşünüyorsunuz?	n	Ortalama	SS	F	p	Fark
İnsan Hakları Ölçeği	(1) Yüksek düzeyde önem veriliyor.	34	106,12	44,39	10,695	<0,001	3<2
	(2) Orta düzeyde önem veriliyor.	144	109,13	38,48			4<2
	(3) Düşük düzeyde önem veriliyor.	215	89,80	33,79			
	(4) Hiç önem verilmiyor.	88	84,80	46,35			
İHÖ_FAKTÖR A	(1) Yüksek düzeyde önem veriliyor.	34	36,24	16,27	9,804	<0,001	3<2
	(2) Orta düzeyde önem veriliyor.	144	36,31	14,60			4<2
	(3) Düşük düzeyde önem veriliyor.	215	28,97	11,86			
	(4) Hiç önem verilmiyor.	88	29,31	17,17			
İHÖ_FAKTÖR B	(1) Yüksek düzeyde önem veriliyor.	34	38,74	17,19	9,938	<0,001	3<2
	(2) Orta düzeyde önem veriliyor.	144	41,01	14,42			4<2
	(3) Düşük düzeyde önem veriliyor.	215	33,79	13,87			
	(4) Hiç önem verilmiyor.	88	31,51	17,42			
İHÖ_FAKTÖR C	(1) Yüksek düzeyde önem veriliyor.	34	22,32	9,71	9,529	<0,001	3<2
	(2) Orta düzeyde önem veriliyor.	144	22,84	8,65			4<2
	(3) Düşük düzeyde önem veriliyor.	215	19,26	8,31			
	(4) Hiç önem verilmiyor.	88	17,03	9,95			
İHÖ_FAKTÖR D	(1) Yüksek düzeyde önem veriliyor.	34	8,82	4,08	7,271	<0,001	3<2
	(2) Orta düzeyde önem veriliyor.	144	8,97	3,43			4<2
	(3) Düşük düzeyde önem veriliyor.	215	7,78	3,26			
	(4) Hiç önem verilmiyor.	88	6,94	3,90			

ANOVA Testi, $p<0,05$

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin, katılımcıların yaşadıkları şehirde insan haklarına verilen öneme ilişkin algılarına göre

farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarını sunmaktadır. Bulgular, ölçek toplam puanında ($F=10,695$; $p<0,001$) ve tüm alt faktörlerde (Faktör A: $F=9,804$; $p<0,001$; Faktör B: $F=9,938$; $p<0,001$; Faktör C: $F=9,529$; $p<0,001$; Faktör D: $F=7,271$; $p<0,001$) istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Post-hoc analizine göre, şehirde insan haklarına orta düzeyde önem verildiğini düşünen bireyler (Ort.=109,13) düşük (Ort.=89,80) ve hiç önem verilmediğini düşünen bireylere (Ort.=84,80) kıyasla anlamlı derecede daha yüksek toplam puana sahiptir ($3<2$, $4<2$). Aynı eğilim alt faktörlerde de görülmüş; orta düzeyde önem algısı olan katılımcılar, düşük ve hiç önem verilmediğini düşünenlere göre tüm alt boyutlarda anlamlı derecede daha yüksek puanlar almıştır.

Ayrıntılı veriler incelendiğinde, devletin yükümlülüklerini içeren Faktör A boyutunda orta düzeyde önem verildiğini belirtenlerin ortalaması ($\bar{X}=36,31$; $SS=14,60$) ile yüksek düzeyde önem verildiğini belirtenlerin ortalaması ($\bar{X}=36,24$; $SS=16,27$) birbirine yakın seyretmiştir. Bu iki grubun puanları, düşük düzeyde önem verildiğini düşünenlerin ($\bar{X}=28,97$; $SS=11,86$) ve hiç önem verilmediğini savunanların ($\bar{X}=29,31$; $SS=17,17$) ortalamalarından yüksek çıkmıştır.

Ayrımcılığa uğramama durumunu temsil eden Faktör B boyutunda en yüksek ortalama yine orta düzeyde önem algısına sahip grupta ($\bar{X}=41,01$; $SS=14,42$) gözlenmiş; bunu yüksek düzey ($\bar{X}=38,74$), düşük düzey ($\bar{X}=33,79$) ve hiç önem verilmeyen düzey ($\bar{X}=31,51$) takip etmiştir.

Çevre ve şiddetten korunmayı kapsayan Faktör C boyutunda da benzer bir hiyerarşi izlenmiş; orta düzeyde önem algısı taşıyan bireyler ($\bar{X}=22,84$) ile yüksek düzey algısı olanlar ($\bar{X}=22,32$), hiç önem verilmediğini düşünen gruba ($\bar{X}=17,03$) kıyasla üstünlük sergilemiştir. Faktör D boyutunda en düşük ortalama hiç önem verilmediğini düşünen grupta ($\bar{X}=6,94$; $SS=3,90$) gerçekleşmiştir.

Bireylerin kentteki insan haklarına bakışı olumlu değerlendirmelerinin genel tutumlarını desteklediğini göstermektedir.

Çizelge 4.23. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile insan hakları ihlaline maruz kalma durumu düzeyi arasındaki farklılığın analizi

	Şu ana kadar insan hakları ihlallerine maruz kaldınız mı?	n	Ortalama	SS	F	p	Fark
İnsan Hakları Ölçeği	(1) Evet, birçok kez maruz kaldım.	104	87,59	45,43	2,931	0,033	1<3
	(2) Evet, birkaç kez maruz kaldım.	229	95,50	37,50			
	(3) Hayır, maruz kalmadım.	86	104,02	36,66			
	(4) Emin değilim.	62	99,45	39,38			
İHÖ_FAKTÖR A	(1) Evet, birçok kez maruz kaldım.	104	29,24	16,70	2,395	0,068	
	(2) Evet, birkaç kez maruz kaldım.	229	31,37	13,39			
	(3) Hayır, maruz kalmadım.	86	34,21	13,08			
	(4) Emin değilim.	62	33,90	15,79			
İHÖ_FAKTÖR B	(1) Evet, birçok kez maruz kaldım.	104	32,48	17,07	3,158	0,025	1<3
	(2) Evet, birkaç kez maruz kaldım.	229	35,86	14,98			
	(3) Hayır, maruz kalmadım.	86	39,12	14,13			
	(4) Emin değilim.	62	37,23	14,82			
İHÖ_FAKTÖR C	(1) Evet, birçok kez maruz kaldım.	104	18,13	10,10	2,988	0,031	1<3
	(2) Evet, birkaç kez maruz kaldım.	229	20,31	8,57			
	(3) Hayır, maruz kalmadım.	86	22,01	8,99			
	(4) Emin değilim.	62	20,27	8,65			
İHÖ_FAKTÖR D	(1) Evet, birçok kez maruz kaldım.	104	7,73	3,99	1,231	0,298	
	(2) Evet, birkaç kez maruz kaldım.	229	7,97	3,46			
	(3) Hayır, maruz kalmadım.	86	8,69	3,39			
	(4) Emin değilim.	62	8,05	3,40			

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin bireylerin insan hakları ihlallerine maruz kalma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek

amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarını sunmaktadır. Bulgular, ölçek toplam puanında ($F=2,931$; $p=0,033$) ve Faktör B (ayrımcılığa uğramama; $F=3,158$; $p=0,025$) ile Faktör C’de (çevre ve şiddetten korunma; $F=2,988$; $p=0,031$) istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Post-hoc sonuçlarına göre, insan hakları ihlallerine birçok kez maruz kalan bireylerin (Ort.=87,59) toplam puanları, hiç maruz kalmadığını belirten katılımcıların (Ort.=104,02) puanlarından anlamlı derecede daha düşüktür ($1<3$). Benzer biçimde, Faktör B’de birçok kez maruz kalanların puanları (Ort.=32,48), maruz kalmayanlardan (Ort.=39,12) daha düşük bulunmuştur ($1<3$). Faktör C’de de aynı yönde bir sonuç elde edilmiş, birçok kez maruz kalanların ortalaması (Ort.=18,13), maruz kalmayanların ortalamasından (Ort.=22,01) anlamlı derecede düşük olmuştur ($1<3$).

Buna karşılık, Faktör A (devletin sağlaması gereken haklar) ve Faktör D’de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) gruplar arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0,05$).

Ayrıntılı veriler incelendiğinde, ölçek genelinde ihlale birkaç kez maruz kaldığını belirtenlerin ortalaması ($\bar{X}=95,50$; $SS=37,50$) ile emin olmadığını ifade edenlerin ortalaması ($\bar{X}=99,45$; $SS=39,38$) orta düzeyde bir seyir izlemiştir. Anlamlı fark bulunmayan Faktör A boyutunda en düşük ortalama yine ihlale birçok kez maruz kalan grupta ($\bar{X}=29,24$; $SS=16,70$) gerçekleşirken, en yüksek ortalama hiç maruz kalmayanlarda ($\bar{X}=34,21$; $SS=13,08$) saptanmıştır ($F=2,395$; $p=0,068$).

Ayrımcılığa uğramama durumunu temsil eden Faktör B boyutunda ihlale birkaç kez maruz kalanların ortalaması ($\bar{X}=35,86$; $SS=14,98$), emin olmayanların ortalaması ise ($\bar{X}=37,23$; $SS=14,82$) olarak hesaplanmıştır. Çevre ve şiddetten korunmayı kapsayan Faktör C boyutunda da benzer bir dağılım görülmüş; birkaç kez maruz kalanlar ($\bar{X}=20,31$; $SS=8,57$) ile emin olmayanlar ($\bar{X}=20,27$; $SS=8,65$) birbirine oldukça yakın değerler sergilemiştir.

Son olarak, çalışma hayatı ve sendikal hakları içeren Faktör D boyutunda en düşük puan ortalaması birçok kez maruz kalan grupta ($\bar{X}=7,73$; $SS=3,99$), en yüksek ortalama ise maruz kalmayan grupta ($\bar{X}=8,69$; $SS=3,39$) elde edilmiş, ancak bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bir Düzeye ulaşmamıştır ($F=1,231$; $p=0,298$).

Elde edilen bu sonuçlar, hak ihlallerine doğrudan ve sıkça maruz kalma deneyiminin, bireylerin hakların uygulanabilirliğine ve mevcut koruma mekanizmalarına olan güvenini olumsuz etkileyerek algı düzeylerini düşürdüğünü ortaya koymaktadır.

Çizelge 4.24. İnsan hakkı ihlali yakınlarıma yapıldığında tepki analizi.

Sizce ülkemizde en çok ihlal edilen insan hakkı aşağıdakilerden hangisidir?		n	Ortalama	SS	Medyan	Alt	Üst	H	p	Fark
İnsan Hakları Ölçeği	(1) Yaşam Hakkı	63	97,03	46,78	87	40	200	21,687	<0,001	5<6
	(2) Eğitim Hakkı	33	104,33	32,47	107	40	162			
	(3) Sağlık hakkı	10	92,70	39,23	106,50	40	153			
	(4) Güvenlik Hakkı	68	102,09	41,64	101	40	194			
	(5) İfade özgürlüğü	262	90,02	37,66	83	40	200			
	(6) Kişisel verilerin korunması	45	112,89	36,58	111	51	200			
İHÖ_FAKTÖR A	(1) Yaşam Hakkı	63	32,86	18,03	29	15	75	18,715	0,002	5<6
	(2) Eğitim Hakkı	33	34,21	10,32	31	15	61			5<6
	(3) Sağlık hakkı	10	22,60	7,96	20,50	15	37			
	(4) Güvenlik Hakkı	68	32,93	15,57	30	15	74			
	(5) İfade özgürlüğü	262	30,45	13,78	29	15	75			
	(6) Kişisel verilerin korunması	45	36,16	13,83	34	16	75			
İHÖ_FAKTÖR B	(1) Yaşam Hakkı	63	36,29	17,00	35	14	70	26,054	<0,001	5<6
	(2) Eğitim Hakkı	33	39,12	14,13	42	14	60			
	(3) Sağlık hakkı	10	39,80	19,71	45	14	70			
	(4) Güvenlik Hakkı	68	38,56	15,75	39	14	70			
	(5) İfade özgürlüğü	262	33,17	14,42	30	14	70			
	(6) Kişisel verilerin korunması	45	43,87	14,49	43	18	70			
İHÖ_FAKTÖR C	(1) Yaşam Hakkı	63	19,89	10,22	18	8	40	18,567	0,002	5<6
	(2) Eğitim Hakkı	33	22,24	8,30	21	8	40			
	(3) Sağlık hakkı	10	21,90	10,26	25,50	8	36			
	(4) Güvenlik Hakkı	68	22,03	9,23	22	8	40			
	(5) İfade özgürlüğü	262	18,82	8,69	16	8	40			
	(6) Kişisel verilerin korunması	45	23,40	8,32	21	8	40			
İHÖ_FAKTÖR D	(1) Yaşam Hakkı	63	8,00	3,96	9	3	15	14,768	0,011	5<6
	(2) Eğitim Hakkı	33	8,76	3,25	9	3	15			
	(3) Sağlık hakkı	10	8,40	4,43	9,50	3	15			
	(4) Güvenlik Hakkı	68	8,57	3,76	9	3	15			
	(5) İfade özgürlüğü	262	7,59	3,38	7	3	15			
	(6) Kişisel verilerin korunması	45	9,47	3,38	9	3	15			

Kruskal Wallis H Testi, $p<0,05$

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin, katılımcıların ülkemizde en çok ihlal edilen insan hakkı olarak gördükleri haklara göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis testi sonuçlarını sunmaktadır. Bulgular, ölçek toplam puanında ($H=21,687$; $p<0,001$) ve tüm alt faktörlerde (Faktör A: $H=18,715$; $p=0,002$; Faktör B: $H=26,054$; $p<0,001$; Faktör C: $H=18,567$; $p=0,002$; Faktör D: $H=14,768$; $p=0,011$) istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Post-hoc analizine göre, ifade özgürlüğünü en çok ihlal edilen hak olarak gören katılımcıların toplam puanları (Ort.=90,02; Medyan=83) kişisel verilerin korunmasını en çok ihlal edilen hak olarak gören katılımcıların puanlarından (Ort.=112,89; Medyan=111) anlamlı derecede daha düşüktür ($5<6$). Faktör A'da sağlık hakkını en çok ihlal edilen hak olarak görenlerin puanları (Ort.=22,60; Medyan=20,50) kişisel verilerin korunması grubundan (Ort.=36,16; Medyan=34) düşük bulunmuştur ($3<6$), ayrıca ifade özgürlüğü grubu da (Ort.=30,45; Medyan=29) kişisel verilerin korunması grubuna göre daha düşük puan almıştır ($5<6$). Faktör B'de ifade özgürlüğünü belirten katılımcılar (Ort.=33,17; Medyan=30), kişisel verilerin korunması grubuna (Ort.=43,87; Medyan=43) göre anlamlı derecede daha düşük puana sahiptir ($5<6$). Benzer biçimde Faktör C'de ifade özgürlüğü grubunun puanları (Ort.=18,82; Medyan=16), kişisel verilerin korunması grubuna (Ort.=23,40; Medyan=21) göre anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur ($5<6$). Faktör D'de de ifade özgürlüğünü belirten katılımcılar (Ort.=7,59; Medyan=7), kişisel verilerin korunması grubuna (Ort.=9,47; Medyan=9) kıyasla daha düşük puan almıştır ($5<6$).

Tablodaki veriler detaylıca incelendiğinde, ölçek genelinde diğer hak gruplarında yer alan katılımcılardan eğitim hakkını en çok ihlal edilen hak olarak görenlerin ortalaması 104,33 (SS=32,47; Medyan=107), güvenlik hakkını belirtenlerin ortalaması 102,09 (SS=41,64; Medyan=101), yaşam hakkını belirtenlerin ortalaması 97,03 (SS=46,78; Medyan=87) ve sağlık hakkını belirtenlerin ortalaması 92,70 (SS=39,23; Medyan=106,50) olarak saptanmıştır.

Devletin yükümlülüklerini kapsayan Faktör A boyutunda en yüksek puan ortalaması kişisel verilerin korunması grubunun ardından eğitim hakkı grubunda ($\bar{X}=34,21$; SS=10,32)

ve güvenlik hakkı grubunda ($\bar{X}=32,93$; $SS=15,57$) gerçekleşirken, yaşam hakkını belirtenlerin ortalaması 32,86 ($SS=18,03$) olmuştur. Ayrımcılığa uğramama durumunu ölçen Faktör B boyutunda sağlık hakkını belirtenler ($\bar{X}=39,80$; $SS=19,71$), eğitim hakkını belirtenler ($\bar{X}=39,12$; $SS=14,13$) ve güvenlik hakkını belirtenler ($\bar{X}=38,56$; $SS=15,75$) kişisel verilerin korunması grubuna yakın yüksek ortalamalar sergilemiştir. Çevre ve şiddetten korunmayı içeren Faktör C boyutunda en yüksek puanlar kişisel verilerin korunması grubunun yanında eğitim hakkı ($\bar{X}=22,24$; $SS=8,30$) ve güvenlik hakkı ($\bar{X}=22,03$; $SS=9,23$) gruplarında gözlenmiştir. Son olarak, çalışma hayatı ve sendikal hakları temsil eden Faktör D boyutunda en düşük ortalama ifade özgürlüğü grubunda ($\bar{X}=7,59$) kalırken; yaşam hakkı grubu 8,00 ($SS=3,96$), sağlık hakkı grubu 8,40 ($SS=4,43$) ve güvenlik hakkı grubu 8,57 ($SS=3,76$) ortalama değer kaydetmiştir.

Ayrıca örneklem dağılımları ve alt-üst değerler incelendiğinde; katılımın en yüksek olduğu ifade özgürlüğü grubunda ($n=262$) ölçek genel puanları 40 ile 200 arasında değişirken medyan değeri 83 olarak gerçekleşmiştir. Kişisel verilerin korunması grubunda ($n=45$) ise en düşük puan 51, en yüksek puan 200 olup medyan 111 seviyesindedir. Faktör A'da sağlık hakkı grubunun ($n=10$) standart sapması ($SS=7,96$) ve medyanı (20,50) oldukça düşük kalmıştır. Faktör B'de en yüksek medyan değerleri sağlık (Medyan=45) ve kişisel veriler (Medyan=43) gruplarında gözlenmiştir. Faktör C'de minimum puanlar tüm gruplarda 8 iken; Faktör D'de ifade özgürlüğü grubu medyan 7 ile en alt sırada kalmıştır.

Bu sonuçlar, özellikle ifade özgürlüğünü en temel ihlal alanı olarak değerlendiren bireylerin insan hakları genelinde ve tüm alt faktörlerde daha eleştirel, temkinli ve düşük düzeyde bir algıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 4.25. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile gelecek nesillerin haklarını korumaya yönelik önlemlerin yeterlilik algısı arasındaki farklılığın analizi.

Ülkemizde aşağıdaki gruplardan hangisinde hak ihlali daha fazladır?		n	Ortalama	SS	F	p	Fark
İnsan Hakları Ölçeği	(1) Kadın hakları	267	89,70	37,72	6,636	<0,001	1<2
	(2) Çocuk hakları	66	107,12	40,61			1<4
	(3) Hayvan hakları	31	110,29	37,24			
	(4) Çevre hakları	77	107,29	39,24			
	(5) Diğer	40	84,80	42,81			
İHÖ_FAKTÖR A	(1) Kadın hakları	267	30,14	13,59	3,639	0,006	1<2,3,4
	(2) Çocuk hakları	66	34,59	15,56			5<2,3,4
	(3) Hayvan hakları	31	35,81	15,48			
	(4) Çevre hakları	77	34,97	15,17			
	(5) Diğer	40	28,38	14,56			
İHÖ_FAKTÖR B	(1) Kadın hakları	267	33,23	14,54	8,114	<0,001	1<2
	(2) Çocuk hakları	66	40,80	15,12			1<4
	(3) Hayvan hakları	31	41,32	13,94			5<2
	(4) Çevre hakları	77	41,04	15,47			5<4
	(5) Diğer	40	31,35	17,06			
İHÖ_FAKTÖR C	(1) Kadın hakları	267	18,70	8,60	7,131	<0,001	1<2
	(2) Çocuk hakları	66	22,83	9,18			1<3
	(3) Hayvan hakları	31	24,10	7,93			1<4
	(4) Çevre hakları	77	22,56	9,04			
	(5) Diğer	40	17,60	10,04			
İHÖ_FAKTÖR D	(1) Kadın hakları	267	7,63	3,40	3,483	0,008	1<2
	(2) Çocuk hakları	66	8,89	3,78			1<3
	(3) Hayvan hakları	31	9,06	3,02			1<4
	(4) Çevre hakları	77	8,71	3,72			5<2
	(5) Diğer	40	7,47	3,88			

ANOVA Testi, $p<0,05$

Bu Çizelge İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin, katılımcıların ülkemizde en fazla hak ihlali yaşandığını düşündükleri gruplara göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarını sunmaktadır.

İnsan Hakları Ölçeği toplam puanında gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur

($F=6,636$; $p<0,001$). Post-hoc analizine göre, kadın haklarında ihlalin daha fazla olduğunu düşünen katılımcıların (Ort.=89,70) puanları, çocuk hakları (Ort.=107,12) ve çevre hakları (Ort.=107,29) gruplarından anlamlı şekilde daha düşüktür ($1<2$, $1<4$). Ayrıca hayvan hakları grubunun puanları (Ort.=110,29) da kadın hakları grubuna göre daha yüksektir.

Faktör A'da (devletin sağlaması gereken haklar) anlamlı farklılık saptanmıştır

($F=3,639$; $p=0,006$). Kadın hakları grubunun ortalaması (Ort.=30,14), çocuk hakları (Ort.=34,59), hayvan hakları (Ort.=35,81) ve çevre hakları (Ort.=34,97) gruplarına göre daha düşük bulunmuştur ($1<2,3,4$). Ayrıca “diğer” grubunun puanı (Ort.=28,38), çocuk, hayvan ve çevre hakları gruplarına göre daha düşük çıkmıştır ($5<2,3,4$).

Faktör B'de (ayrımcılığa uğramama) da anlamlı bir farklılık görülmüştür ($F=8,114$; $p<0,001$). Kadın hakları grubunun ortalaması (Ort.=33,23), çocuk hakları (Ort.=40,80) ve çevre hakları (Ort.=41,04) gruplarına göre anlamlı derecede düşük bulunmuştur ($1<2$, $1<4$). Ayrıca “diğer” grubu (Ort.=31,35), çocuk hakları (Ort.=40,80) ve çevre hakları (Ort.=41,04) gruplarından anlamlı şekilde daha düşük puan almıştır ($5<2$, $5<4$).

Faktör C'de (çevre ve şiddetten korunma) da farklılık anlamlıdır ($F=7,131$; $p<0,001$).

Kadın hakları grubunun ortalaması (Ort.=18,70), çocuk hakları (Ort.=22,83), hayvan hakları

(Ort.=24,10) ve çevre hakları (Ort.=22,56) gruplarına göre daha düşük bulunmuştur ($1<2$, $1<3$, $1<4$). Bu sonuç, kadın hakları ihlali algısına sahip katılımcıların çevre ve şiddetten korunma konusundaki farkındalıklarının görece düşük olduğunu göstermektedir.

Faktör D'de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) da gruplar arasında anlamlı farklılık vardır ($F=3,483$; $p=0,008$). Kadın hakları grubunun ortalaması (Ort.=7,63), çocuk hakları (Ort.=8,89), hayvan hakları (Ort.=9,06) ve çevre hakları (Ort.=8,71) gruplarından daha düşük bulunmuştur ($1<2$, $1<3$, $1<4$). Ayrıca “diğer” grubunun puanı (Ort.=7,47), çocuk hakları grubuna göre daha düşük çıkmıştır ($5<2$).

Çizelge 4.26. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile gelecek nesillerin haklarını korumaya yönelik önlemlerin yeterlilik algısı arasındaki farklılığın analizi.

Gelecek nesillerin temel insan haklarını korumak için ülkemizde önlemlerin yeteri düzeyde alındığını düşünüyor musunuz?		n	Ortalama	SS	Medyan	Alt	Üst	H	p	Fark
İnsan Hakları Ölçeği	(1) Evet, yeterli önlemler alınıyor.	10	137,80	39,69	150,50	80	200	102,180	<0,001	3<1,2
	(2) Kısmen önlemler alınıyor.	106	118,78	35,41	117	40	199			4<1,2,3
	(3) Hayır, yetersiz önlemler alınıyor.	264	91,98	35,68	87,50	40	200			
	(4) Hiçbir önlem alınmıyor.	101	72,48	38,09	67	40	200			
İHÖ FAKTÖR A	(1) Evet, yeterli önlemler alınıyor.	10	51,60	14,32	55	30	75	102,395	<0,001	3<1,2
	(2) Kısmen önlemler alınıyor.	106	39,21	13,73	36,50	15	75			4<1,2,3
	(3) Hayır, yetersiz önlemler alınıyor.	264	30,64	12,91	29	15	75			
	(4) Hiçbir önlem alınmıyor.	101	24,83	14,28	20	15	75			
İHÖ FAKTÖR B	(1) Evet, yeterli önlemler alınıyor.	10	47,20	16,18	55,50	16	70	84,758	<0,001	3<2
	(2) Kısmen önlemler alınıyor.	106	44,70	13,92	46,50	14	70			4<1,2,3
	(3) Hayır, yetersiz önlemler alınıyor.	264	35,48	14,12	34,50	14	70			
	(4) Hiçbir önlem alınmıyor.	101	26,56	14,24	23	14	70			
İHÖ FAKTÖR C	(1) Evet, yeterli önlemler alınıyor.	10	28,30	10,03	32	9	40	88,265	<0,001	3<2
	(2) Kısmen önlemler alınıyor.	106	25,22	7,87	25	8	40			4<1,2,3
	(3) Hayır, yetersiz önlemler alınıyor.	264	19,92	8,36	18	8	40			
	(4) Hiçbir önlem alınmıyor.	101	14,56	8,41	12	8	40			
İHÖ FAKTÖR D	(1) Evet, yeterli önlemler alınıyor.	10	10,70	3,86	12	3	15	51,771	<0,001	3<2
	(2) Kısmen önlemler alınıyor.	106	9,66	3,21	9,50	3	15			4<1,2,3
	(3) Hayır, yetersiz önlemler alınıyor.	264	7,94	3,40	8	3	15			
	(4) Hiçbir önlem alınmıyor.	101	6,42	3,51	6	3	15			

Kruskal Wallis H Testi, $p<0,05$

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin, katılımcıların gelecek nesillerin temel insan haklarını korumak için ülkemizde alınan önlemlerin yeterliliğine ilişkin görüşlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis testi sonuçlarını göstermektedir.

Ölçek toplam puanında gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($H=102,180$; $p<0,001$). Post-hoc analizine göre, “yetersiz önlemler alınıyor” diyen katılımcıların

(Ort.=93,98) puanları, hem “yeterli önlemler alınıyor” (Ort.=137,80) hem de “kısmen önlemler alınıyor” (Ort.=118,78) gruplarından daha düşüktür ($3 < 1,2$). Ayrıca “hiçbir önlem alınmıyor” grubunun puanı (Ort.=72,38), diğer üç grubun tamamına göre anlamlı derecede daha düşüktür ($4 < 1,2,3$).

Faktör A’da (devletin sağlaması gereken haklar) da benzer bir farklılık görülmüştür ($H=102,395$; $p<0,001$). “Yetersiz önlemler alınıyor” grubunun puanı (Ort.=30,64), “yeterli” (Ort.=51,60) ve “kısmen” (Ort.=39,21) gruplarından daha düşüktür ($3 < 1,2$). “Hiçbir önlem alınmıyor” grubunun ortalaması (Ort.=24,83) ise tüm gruplardan anlamlı derecede düşük bulunmuştur ($4 < 1,2,3$).

Faktör B’de (ayrımcılığa uğramama) farklılık anlamlıdır ($H=84,758$; $p<0,001$). “Yetersiz önlemler alınıyor” grubunun puanı (Ort.=35,48), “kısmen” grubuna (Ort.=44,70) göre anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur ($3 < 2$). Ayrıca “hiçbir önlem alınmıyor” grubunun ortalaması (Ort.=26,56), diğer üç grubun tamamına göre anlamlı derecede daha düşüktür ($4 < 1,2,3$).

Faktör C’de (çevre ve şiddetten korunma) da benzer bir sonuç saptanmıştır ($H=88,265$; $p<0,001$). “Yetersiz önlemler alınıyor” grubunun puanı (Ort.=19,92), “kısmen” grubuna (Ort.=25,22) göre anlamlı derecede düşük bulunmuştur ($3 < 2$). “Hiçbir önlem alınmıyor” grubunun puanı (Ort.=14,56) ise diğer tüm gruplardan daha düşük çıkmıştır ($4 < 1,2,3$).

Faktör D’de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) da anlamlı farklılık vardır ($H=51,771$; $p<0,001$). “Yetersiz önlemler alınıyor” grubunun ortalaması (Ort.=7,94), “kısmen” grubuna (Ort.=9,66) göre daha düşük bulunmuştur ($3 < 2$). Ayrıca “hiçbir önlem alınmıyor” grubunun puanı (Ort.=6,42), diğer üç grubun tamamına kıyasla anlamlı derecede daha düşük çıkmıştır ($4 < 1,2,3$).

Çizelge 4.27. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile insan hakları kurumlarının sorun çözme etkinliğine yönelik algı arasındaki farklılığın analizi.

Türkiye'deki insan hakları kurumlarının sorunları çözmede etkili olduğunu düşünüyor musunuz?		n	Ortalama	SS	Medyan	Alt	Üst	H	p	Fark
İnsan Hakları Ölçeği	(1) Evet, oldukça etkili.	12	152,75	33,07	160	80	200	92,697	<0,001	3,4<2
	(2) Kısmen etkili.	143	111,95	37,26	114	40	195			4<1,3
	(3) Hayır, yetersiz etkili.	213	92,28	32,93	87	40	200			
	(4) Hiç etkili değil.	113	76,04	41,57	68	40	200			
İHÖ_FAKTÖR A	(1) Evet, oldukça etkili.	12	55,33	13,98	60	30	75	88,597	<0,001	2<1
	(2) Kısmen etkili.	143	36,86	13,95	33	15	75			3<1,2
	(3) Hayır, yetersiz etkili.	213	29,97	11,95	29	15	75			4<1,2,3
	(4) Hiç etkili değil.	113	26,11	15,26	21	15	75			
İHÖ_FAKTÖR B	(1) Evet, oldukça etkili.	12	54,08	11,45	56	28	70	72,633	<0,001	3,4<2
	(2) Kısmen etkili.	143	42,00	14,80	42	14	70			4<1,3
	(3) Hayır, yetersiz etkili.	213	34,70	13,26	34	14	70			
	(4) Hiç etkili değil.	113	28,44	15,83	25	14	70			
İHÖ_FAKTÖR C	(1) Evet, oldukça etkili.	12	31,67	6,98	32	16	40	89,067	<0,001	3,4<2
	(2) Kısmen etkili.	143	23,97	8,45	24	8	40			4<1,3
	(3) Hayır, yetersiz etkili.	213	19,61	7,70	19	8	40			
	(4) Hiç etkili değil.	113	15,07	9,23	13	8	40			
İHÖ_FAKTÖR D	(1) Evet, oldukça etkili.	12	11,67	2,99	12	6	15	51,659	<0,001	3,4<2
	(2) Kısmen etkili.	143	9,12	3,36	9	3	15			4<1,3
	(3) Hayır, yetersiz etkili.	213	8,00	3,33	8	3	15			
	(4) Hiç etkili değil.	113	6,42	3,57	6	3	15			

Kruskal Wallis H Testi, $p<0,05$

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin, katılımcıların Türkiye'deki insan hakları kurumlarının sorunları çözmede etkili olup olmadığına ilişkin görüşlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis testi sonuçlarını göstermektedir.

Ölçek toplam puanında gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($H=92,697$; $p<0,001$). Post-hoc analizine göre, “kısmen etkili” grubunun ortalama puanı (Ort.=111,95),

“yetersiz etkili” (Ort.=92,28) ve “hiç etkili değil” (Ort.=76,04) gruplarından daha yüksek bulunmuştur ($3,4<2$). Ayrıca “hiç etkili değil” grubunun puanı, “oldukça etkili”

(Ort.=152,75) ve “yetersiz etkili” gruplarına kıyasla anlamlı derecede daha düşüktür ($4 < 1,3$).

Faktör A’da (devletin sağlaması gereken haklar) da anlamlı farklılık saptanmıştır ($H=88,597$; $p < 0,001$). “Oldukça etkili” grubunun ortalaması (Ort.=55,33), “kısmen etkili” (Ort.=36,86) ve “yetersiz etkili” (Ort.=29,97) gruplarından daha yüksektir ($2 < 1$; $3 < 1,2$). Bunun yanında “hiç etkili değil” grubunun puanı (Ort.=26,11), tüm gruplardan anlamlı derecede daha düşük çıkmıştır ($4 < 1,2,3$).

Faktör B’de (ayrımcılığa uğramama) da anlamlı farklılık gözlenmiştir ($H=72,633$; $p < 0,001$). “Kısmen etkili” grubunun ortalaması (Ort.=42,00), “yetersiz” (Ort.=34,70) ve

“hiç etkili değil” (Ort.=28,44) gruplarına kıyasla anlamlı derecede daha yüksektir ($3,4 < 2$). Ayrıca “hiç etkili değil” grubunun puanı, “oldukça etkili” (Ort.=54,08) ve “yetersiz etkili” gruplarından daha düşük bulunmuştur ($4 < 1,3$).

Faktör C’de (çevre ve şiddetten korunma) da benzer biçimde anlamlı farklılık vardır ($H=89,067$; $p < 0,001$). “Kısmen etkili” grubunun ortalaması (Ort.=23,97), “yetersiz” (Ort.=19,61) ve “hiç etkili değil” (Ort.=15,07) gruplarına göre daha yüksektir ($3,4 < 2$). Ayrıca “hiç etkili değil” grubunun puanı, “oldukça etkili” (Ort.=31,67) ve “yetersiz etkili” gruplarına göre daha düşük çıkmıştır ($4 < 1,3$).

Faktör D’de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) da anlamlı farklılıklar görülmektedir

($H=51,659$; $p < 0,001$). “Kısmen etkili” grubunun puanı (Ort.=9,12), “yetersiz etkili” (Ort.=8,00) ve “hiç etkili değil” (Ort.=6,42) gruplarından daha yüksektir ($3,4 < 2$). Bunun yanında “hiç etkili değil” grubunun ortalaması, “oldukça etkili” (Ort.=11,67) ve “yetersiz” gruplarına göre daha düşük bulunmuştur ($4 < 1,3$).

Çizelge 4.28. İnsan hakkı ihlali bana karşı yapıldığında tepki analizi.

	Bana karşı yapıldığı zaman.	n	Ortalama	SS	t	p
İnsan Hakları Ölçeği	Hayır	224	97,90	42,22	1,070	0,285
	Evet	257	94,02	37,31		
İHÖ_FAKTÖR A	Hayır	224	32,82	15,42	1,520	0,129
	Evet	257	30,81	13,60		
İHÖ_FAKTÖR B	Hayır	224	36,32	16,32	0,573	0,567
	Evet	257	35,51	14,56		
İHÖ_FAKTÖR C	Hayır	224	20,63	9,58	1,108	0,269
	Evet	257	19,71	8,58		
İHÖ_FAKTÖR D	Hayır	224	8,13	3,78	0,447	0,655
	Evet	257	7,99	3,37		
Independent Sample t Testi, $p < 0,05$						

Bu Çizelge, İnsan Hakları Ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin, katılımcıların bir insan hakkı ihlali kendilerine karşı yapıldığında yetkili birimlere başvurup başvurmayacaklarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarını göstermektedir. Bulgular, ölçek toplam puanı ($t=1,070$; $p=0,285$) ve alt faktörler olan Faktör A (devletin sağlaması gereken haklar), Faktör B (ayrımcılığa uğramama), Faktör C (çevre ve şiddetten korunma) ve Faktör D (çalışma hayatı ve sendikal haklar) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını göstermektedir (tüm $p > 0,05$). Ortalama puanlar karşılaştırıldığında, başvurmayan katılımcıların hemen her boyutta biraz daha yüksek değerlere sahip olduğu görülse de bu farklar anlamlı düzeye ulaşmamıştır.

Ayrıntılı veriler incelendiğinde; İHÖ genelinde yetkili birimlere başvurmayacağını belirtenlerin ortalaması ($\bar{X}=97,90$; $SS=42,22$) başvuracağını belirtenlerden ($\bar{X}=94,02$; $SS=37,31$) biraz yüksek çıkmıştır. Faktör A boyutunda başvurmayan grubun ortalaması ($\bar{X}=32,82$; $SS=15,42$), başvuran gruba ($\bar{X}=30,81$; $SS=13,60$) kıyasla daha yüksek bir eğilim gösterse de fark anlamlı değildir ($t=1,520$; $p=0,129$). Faktör B ($t=0,573$; $p=0,567$), Faktör C ($t=1,108$; $p=0,269$) ve Faktör D ($t=0,447$; $p=0,655$) boyutlarında da grupların aritmetik ortalamaları birbirine oldukça yakın seyretmiş ve istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Çizelge 4.29. İnsan hakkı ihlali yakınlarıma yapıldığında tepki analizi.

	Yakınlarıma karşı yapıldığında.	n	Ortalama	SS	t	p
İnsan Hakları Ölçeği	Hayır	253	97,98	42,16	1,259	0,209
	Evet	228	93,43	36,67		
İHÖ_FAKTÖR A	Hayır	253	32,73	15,57	1,573	0,116
	Evet	228	30,65	13,15		
İHÖ_FAKTÖR B	Hayır	253	36,51	16,17	0,943	0,346
	Evet	228	35,19	14,48		
İHÖ_FAKTÖR C	Hayır	253	20,59	9,48	1,147	0,252
	Evet	228	19,64	8,57		
İHÖ_FAKTÖR D	Hayır	253	8,15	3,73	0,635	0,526
	Evet	228	7,95	3,37		
Independent Sample t Testi, $p < 0,05$						

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin, katılımcıların yakınlarına karşı bir insan hakkı ihlali yapıldığında yetkili birimlere başvurma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarını sunmaktadır. Bulgular, ölçek toplam puanı ($t=1,259$; $p=0,209$) ile Faktör A (devletin sağlaması gereken haklar), Faktör B (ayrımcılığa uğramama), Faktör C (çevre ve şiddetten korunma) ve Faktör D’de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir (tüm $p > 0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde, başvuru yapmayan katılımcıların tüm boyutlarda başvuru yapanlara kıyasla biraz daha yüksek puanlara sahip olduğu görülse de bu farklar istatistiksel anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Ayrıntılı veriler incelendiğinde; İHÖ genelinde başvurmayacağını belirtenlerin puan ortalaması ($\bar{X}=97,98$; $SS=42,16$) başvuracağını belirten gruptan ($\bar{X}=93,43$; $SS=36,67$) biraz yüksek saptanmıştır. Faktör A boyutunda başvurmayan grubun ortalaması ($\bar{X}=32,73$; $SS=15,57$), başvuran gruptan ($\bar{X}=30,65$; $SS=13,15$) yüksek bir eğilim gösterse de fark anlamlı değildir ($t=1,573$; $p=0,116$). Faktör B ($t=0,943$; $p=0,346$), Faktör C ($t=1,147$; $p=0,252$) ve Faktör D ($t=0,635$; $p=0,526$) boyutlarında da gruplar arası ortalamalar birbirine yakın seyretmiş, istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Çizelge 4.30. İnsan hakkı ihlali iş arkadaşlarıma yapıldığında tepki analizi.

	İş arkadaşlarıma yapıldığında.	n	Ortalama	SS	t	p
İnsan Hakları Ölçeği	Hayır	333	95,42	39,74	0,331	0,741
	Evet	148	96,72	39,64		
İHÖ_FAKTÖR A	Hayır	333	31,66	14,36	0,178	0,859
	Evet	148	31,92	14,85		
İHÖ_FAKTÖR B	Hayır	333	35,66	15,57	0,487	0,627
	Evet	148	36,40	15,02		
İHÖ_FAKTÖR C	Hayır	333	20,03	9,09	0,385	0,700
	Evet	148	20,38	9,04		
İHÖ_FAKTÖR D	Hayır	333	8,07	3,59	0,119	0,905
	Evet	148	8,03	3,52		

Independent Sample t Testi, $p < 0,05$

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin, katılımcıların iş arkadaşlarına yönelik bir insan hakkı ihlali durumunda yetkili birimlere başvurma eğilimlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarını göstermektedir. Bulgular, ölçek toplam puanı ($t=0,331$; $p=0,741$) ile Faktör A (devletin sağlaması gereken haklar), Faktör B (ayrımcılığa uğramama), Faktör C (çevre ve şiddetten korunma) ve Faktör D’de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymaktadır (tüm $p > 0,05$). Ortalama değerler incelendiğinde, başvuru yapanların puanlarının her faktörde az da olsa daha yüksek olduğu görülse de bu farklar istatistiksel açıdan anlamlı düzeye ulaşmamıştır.

Ayrıntılı veriler incelendiğinde; İHÖ genelinde başvuru yapacağını belirtenlerin ortalaması ($\bar{X}=96,72$; $SS=39,64$) başvuru yapmayacaklardan ($\bar{X}=95,42$; $SS=39,74$) hafif yüksek saptanmıştır. Faktör A boyutunda başvuranların ortalaması ($\bar{X}=31,92$; $SS=14,85$) ile başvurmayanlar ($\bar{X}=31,66$; $SS=14,36$) arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($t=0,178$; $p=0,859$). Benzer şekilde Faktör B ($t=0,487$; $p=0,627$) ve Faktör C ($t=0,385$; $p=0,700$) boyutlarında başvuranlar lehine küçük aritmetik farklar görülse de Faktör D boyutunda başvurmayanların ortalaması ($\bar{X}=8,07$; $SS=3,59$) başvuranlardan ($\bar{X}=8,03$) yüksek kalmış, tüm farklar anlamsız bulunmuştur ($t=0,119$; $p=0,905$).

Çizelge 4.31. İnsan hakkı ihlali komşularıma yapıldığında tepki analizi.

	Komşularıma yapıldığında	n	Ortalama	SS	t	p
İnsan Hakları Ölçeği	Hayır	349	96,30	39,83	0,426	0,670
	Evet	132	94,57	39,39		
İHÖ_FAKTÖR A	Hayır	349	31,98	14,48	0,585	0,559
	Evet	132	31,11	14,56		
İHÖ_FAKTÖR B	Hayır	349	35,92	15,55	0,086	0,932
	Evet	132	35,79	15,03		
İHÖ_FAKTÖR C	Hayır	349	20,27	9,07	0,511	0,609
	Evet	132	19,80	9,07		
İHÖ_FAKTÖR D	Hayır	349	8,13	3,60	0,699	0,485
	Evet	132	7,87	3,47		
Independent Sample t Testi, $p < 0,05$						

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin, katılımcıların komşularına yönelik bir insan hakkı ihlali durumunda yetkili birimlere başvurma eğilimlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarını sunmaktadır. Bulgular, ölçek toplam puanı ($t=0,426$; $p=0,670$) ile Faktör A (devletin sağlaması gereken haklar), Faktör B (ayrımcılığa uğramama), Faktör C (çevre ve şiddetten korunma) ve Faktör D’de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir (tüm $p > 0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde, başvuru yapmayan ve yapan katılımcıların değerlerinin birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir.

Ayrıntılı veriler incelendiğinde; İHÖ genelinde başvuru yapmayacağını belirtenlerin ortalaması ($\bar{X}=96,30$; $SS=39,83$) başvuru yapacağını belirten gruptan ($\bar{X}=94,57$; $SS=39,39$) hafif yüksek saptanmıştır. Faktör A boyutunda başvurmayanların ortalaması 31,98 iken başvuranların ortalaması 31,11’dir ($t=0,585$; $p=0,559$). Faktör B ($t=0,086$; $p=0,932$), Faktör C ($t=0,511$; $p=0,609$) ve Faktör D ($t=0,699$; $p=0,485$) boyutlarında da gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Çizelge 4.32. İnsan hakkı ihlali tanık olduğum birine yapıldığında tepki analizi.

	Tanık olduğum kime yapılırsa	n	Ortalama	SS	t	p
İnsan Hakları Ölçeği	Hayır	156	95,95	39,43	0,048	0,962
	Evet	325	95,76	39,86		
İHÖ_FAKTÖR A	Hayır	156	32,35	14,95	0,633	0,527
	Evet	325	31,45	14,28		
İHÖ_FAKTÖR B	Hayır	156	35,49	14,94	0,393	0,695
	Evet	325	36,08	15,63		
İHÖ_FAKTÖR C	Hayır	156	19,93	8,61	0,351	0,725
	Evet	325	20,24	9,29		
İHÖ_FAKTÖR D	Hayır	156	8,19	3,49	0,553	0,581
	Evet	325	7,99	3,60		
Independent Sample t Testi, p<0,05						

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin, katılımcıların tanık oldukları bir insan hakkı ihlali kime yapılırsa yapılsın yetkili birimlere başvurma eğilimlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarını göstermektedir. Bulgular, ölçek toplam puanı ($t=0,048$; $p=0,962$) ile Faktör A (devletin sağlaması gereken haklar), Faktör B (ayrımcılığa uğramama), Faktör C (çevre ve şiddetten korunma) ve Faktör D’de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymuştur (tüm $p > 0,05$). Ortalama puanlar, başvuru yapan ve yapmayan katılımcıların birbirine oldukça yakın olduğunu göstermektedir.

Ayrıntılı veriler incelendiğinde; İHÖ genelinde başvuru yapmayacağını belirten katılımcıların ortalaması ($\bar{X}=95,95$; $SS=39,43$) ile başvuru yapacağını belirten gruptan ($\bar{X}=95,76$; $SS=39,86$) eşdeğer düzeydedir. Faktör A boyutunda başvurmayanların ortalaması 32,35 iken başvuranlarınki 31,45’tir ($t=0,633$; $p=0,527$). Faktör B ($t=0,393$; $p=0,695$) ve Faktör C ($t=0,351$; $p=0,725$) boyutlarında başvuranlar lehine; Faktör D ($t=0,553$; $p=0,581$) boyutunda ise başvurmayanlar lehine küçük aritmetik farklar gözlense de istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Çizelge 4.33. İnsan hakkı ihlali diğer seçenek analizi.

	Diğer	n	Ortalama	SS	Medyan	Alt	Üst	U	p
İnsan Hakları Ölçeği	Hayır	464	96,60	39,82	90	40	200	2,106	0,035
	Evet	17	74,59	28,93	78	40	126		
İHÖ_FAKTÖR A	Hayır	464	31,99	14,61	30	15	75	2,085	0,037
	Evet	17	25,06	8,94	25	15	47		
İHÖ_FAKTÖR B	Hayır	464	36,16	15,39	35	14	70	1,989	0,047
	Evet	17	28,41	13,81	28	14	55		
İHÖ_FAKTÖR C	Hayır	464	20,34	9,09	19	8	40	2,305	0,021
	Evet	17	14,76	6,21	16	8	27		
İHÖ_FAKTÖR D	Hayır	464	8,12	3,56	8	3	15	1,982	0,047
	Evet	17	6,35	3,20	6	3	13		
Mann Whitney U Testi, p<0,05									

Bu Çizelge, katılımcıların “diğer” durumlarda insan hakkı ihlaline tanık olduklarında yetkili birimlere başvurma eğilimlerine göre İnsan Hakları Ölçeği (İHÖ) puanlarının Mann-Whitney U testi sonuçlarını göstermektedir. Bulgular, ölçek genelinde (U=2,106; p=0,035) ve tüm alt boyutlarda (Faktör A: U=2,085, p=0,037; Faktör B: U=1,989, p=0,047; Faktör C: U=2,305, p=0,021; Faktör D: U=1,982, p=0,047) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur.

Veriler incelendiğinde; başvuru yapmayacağını belirten katılımcı sayısı 464 iken, başvuranlar 17 kişi ile sınırlı kalmıştır. Başvuru yapmayanların ölçek genel puan ortalaması ($\bar{X}$ =96,60; Medyan=90) ve alt boyut puanları (Faktör A: $\bar{X}$ =31,99; Faktör B: $\bar{X}$ =36,16; Faktör C: $\bar{X}$ =20,34; Faktör D: $\bar{X}$ =8,12), başvuru yapanların genel ortalamasından ($\bar{X}$ =74,59; Medyan=78) ve alt boyut ortalamalarından (Faktör A: $\bar{X}$ =25,06; Faktör B: $\bar{X}$ =28,41; Faktör C: $\bar{X}$ =14,76; Faktör D: $\bar{X}$ =6,35) belirgin şekilde yüksektir.

Kamu yönetimi ve idari davranış bağlamında; hak algısı ve farkındalığı yüksek bireylerin başvuru mekanizmalarında çekimser kalması, bürokratik süreçlere yönelik güven ve idari mekanizmaların işlevselliğine dair çekincelerle açıklanabilir. Bu durum, hak arama kanallarının etkinliği kadar idareye duyulan kurumsal güvenin de güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Çizelge 4.34. İnsan hakları ölçeği ve alt boyutları ile insan hakları ihlalleriyle mücadelede bireysel sorumluluğun önemine yönelik algı arasındaki farklılığın analizi.

İnsan hakları ihlalleriyle mücadelede bireysel sorumluluğun önemli olduğunu düşünüyor musunuz?		n	$\bar{x}$	SS	Medyan	Alt	Üst	H	p	Fark
İnsan Hakları Ölçeği	(1) Evet, bireysel sorumluluk çok önemli.	278	98,57	41,42	91	40	200	3,857	0,277	
	(2) Evet, ama asal sorumluluk devlete ve kurumlara aittir.	186	90,35	35,04	85,5	40	200			
	(3) Hayır, bireysel sorumluluğun pek önemi yok.	15	110,20	51,97	103	40	196			
	(4) Hayır, bu tamamen devletin sorumluluğundadır.	2	115,00	63,64	115	70	160			
İHÖ FAKTÖR A	(1) Evet, bireysel sorumluluk çok önemli.	278	32,63	15,32	30	15	75	8,543	0,036	3<1,2
	(2) Evet, ama asal sorumluluk devlete ve kurumlara aittir.	186	29,45	12,06	29	15	75			4<1,2
	(3) Hayır, bireysel sorumluluğun pek önemi yok.	15	42,00	19,52	37	15	75			
	(4) Hayır, bu tamamen devletin sorumluluğundadır.	2	45,00	21,21	45	30	60			
İHÖ FAKTÖR B	(1) Evet, bireysel sorumluluk çok önemli.	278	36,82	16,09	35	14	70	1,974	0,578	
	(2) Evet, ama asal sorumluluk devlete ve kurumlara aittir.	186	34,26	13,79	33,5	14	70			
	(3) Hayır, bireysel sorumluluğun pek önemi yok.	15	38,27	19,77	33	14	69			
	(4) Hayır, bu tamamen devletin sorumluluğundadır.	2	39,50	23,33	39,5	23	56			
İHÖ FAKTÖR C	(1) Evet, bireysel sorumluluk çok önemli.	278	20,90	9,28	19	8	40	5,299	0,151	
	(2) Evet, ama asal sorumluluk devlete ve kurumlara aittir.	186	18,84	8,42	17	8	40			
	(3) Hayır, bireysel sorumluluğun pek önemi yok.	15	22,07	10,98	21	8	39			
	(4) Hayır, bu tamamen devletin sorumluluğundadır.	2	21,00	15,56	21	10	32			
İHÖ FAKTÖR D	(1) Evet, bireysel sorumluluk çok önemli.	278	8,23	3,60	8	3	15	1,686	0,640	
	(2) Evet, ama asal sorumluluk devlete ve kurumlara aittir.	186	7,90	3,49	8	3	15			
	(3) Hayır, bireysel sorumluluğun pek önemi yok.	15	7,87	3,94	7	3	13			
	(4) Hayır, bu tamamen devletin sorumluluğundadır.	2	9,50	3,54	9,5	7	12			

Kruskal Wallis H Testi, $p<0,05$

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin, katılımcıların insan hakları ihlalleriyle mücadelede bireysel sorumluluğun önemine ilişkin

görüşlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis testi sonuçlarını göstermektedir.

Ölçek toplam puanında gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($H=3,857$; $p=0,277$). Ortalama puanlar incelendiğinde, bireysel sorumluluğun önemsiz olduğunu veya tamamen devlete ait olduğunu düşünen küçük grubun puanlarının görece yüksek olduğu görülse de bu fark istatistiksel anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Alt faktörlerden yalnızca Faktör A'da (devletin sağlaması gereken haklar) gruplar arasında anlamlı farklılık saptanmıştır ($H=8,543$; $p=0,036$). Post-hoc analizine göre, "bireysel sorumluluk pek önemli değil" diyen katılımcıların (Ort.=42,00) ve "tamamen devletin sorumluluğundadır" görüşünü benimseyenlerin (Ort.=45,00), hem "bireysel sorumluluk çok önemli" (Ort.=32,63) hem de "asıl sorumluluk devlete ve kurumlara aittir" (Ort.=29,45) diyenlerden daha yüksek puanlara sahip olduğu görülmektedir ($3 < 1,2$; $4 < 1,2$).

Faktör B (ayrımcılığa uğramama), Faktör C (çevre ve şiddetten korunma) ve Faktör D'de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (tüm $p > 0,05$).

Ayrıntılı veriler incelendiğinde; İHÖ genelinde "bireysel sorumluluk çok önemli" diyen katılımcıların ($n=278$) ortalaması 98,57 ($SS=41,42$; Medyan=91), "asal sorumluluk devlete aittir" diyenlerin ($n=186$) ortalaması ise 90,35 ($SS=35,04$; Medyan=85,5) olarak hesaplanmıştır. Anlamlı farkın saptandığı Faktör A boyutunda en yüksek medyan değere "tamamen devletin sorumluluğundadır" grubu ($n=2$, Medyan=45, $\bar{X}=45,00$) ulaşırken, en düşük ortalama ikinci grupta ($\bar{X}=29,45$; $SS=12,06$) kalmıştır. Anlamsız çıkan Faktör B'de ortalamalar 34,26 ile 39,50; Faktör C'de ise 18,84 ile 22,07 arasında değişmektedir ($H=5,299$; $p=0,151$). Son olarak Faktör D boyutunda "tamamen devletin sorumluluğundadır" görüşü en yüksek ortalama ($\bar{X}=9,50$; $SS=3,54$) sahipken, diğer üç grubun ortalamaları birbirine oldukça yakın seyretmiştir ($H=1,686$; $p=0,640$).

Çizelge 4.35. n hakları ölçeği ve alt boyutları ile insan hakları farkındalığını artırmada eğitimin zorunlu olmasına yönelik görüşler arasındaki farklılığın analizi.

İnsan Hakları Farkındalığının Arttırılması İçin Eğitim											
	Zorunlu Olmalı mı	n	$\bar{x}$	SS	Medyan	Alt	Üst	H	p	Fark	
İnsan Hakları Ölçeği	Evet, kesinlikle zorunlu olmalı.	358	94,04	39,40	86,5	40	200	7,617	0,055		
	Evet, ama isteğe bağlı olmalı.	95	103,57	39,70	98	40	200				
	Hayır, zorunlu olmamalı.	18	98,28	42,33	101	40	182				
	Emin değilim.	10	81,50	39,38	76,5	40	160				
İHÖ_FAKTÖR A	Evet, kesinlikle zorunlu olmalı.	358	31,07	14,40	29	15	75	8,715	0,033	2<4	
	Evet, ama isteğe bağlı olmalı.	95	34,80	14,78	32	15	75				
	Hayır, zorunlu olmamalı.	18	31,00	14,02	30	15	65				
	Emin değilim.	10	28,00	13,76	23,5	15	60				
İHÖ_FAKTÖR B	Evet, kesinlikle zorunlu olmalı.	358	35,25	15,22	34	14	70	5,189	0,158		
	Evet, ama isteğe bağlı olmalı.	95	38,38	15,52	37	14	70				
	Hayır, zorunlu olmamalı.	18	38,22	17,51	41,5	14	70				
	Emin değilim.	10	30,80	15,40	28	14	56				
İHÖ_FAKTÖR C	Evet, kesinlikle zorunlu olmalı.	358	19,76	8,99	18	8	40	6,739	0,081		
	Evet, ama isteğe bağlı olmalı.	95	21,86	9,13	21	8	40				
	Hayır, zorunlu olmamalı.	18	20,83	9,79	20,5	8	39				
	Emin değilim.	10	16,20	8,36	15,5	8	32				
İHÖ_FAKTÖR D	Evet, kesinlikle zorunlu olmalı.	358	7,97	3,56	8	3	15	4,044	0,257		
	Evet, ama isteğe bağlı olmalı.	95	8,53	3,54	9	3	15				
	Hayır, zorunlu olmamalı.	18	8,22	3,77	9	3	15				
	Emin değilim.	10	6,50	3,27	6	3	12				

Kruskal Wallis H Testi, p<0,05

Kruskal Wallis H Testi, $p<0,05$

Bu Çizelge, İnsan Hakları ölçeğinin (İHÖ) toplam puanı ve alt faktörlerinin, katılımcıların insan hakları farkındalığının artırılması için eğitimlerin zorunlu olup olmaması gerektiğine dair görüşlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis testi sonuçlarını göstermektedir.

Ölçek toplam puanında gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($H=7,617$; $p=0,055$). Ortalama değerlere bakıldığında, “eğitim isteğe bağlı olmalı” diyenlerin puanlarının diğer gruplara göre görece daha yüksek olduğu, “emin değilim” diyenlerin ise en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir; ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Alt faktörler incelendiğinde yalnızca Faktör A’da (devletin sağlaması gereken

haklar) gruplar arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($H=8,715$; $p=0,033$). Post-hoc analizine göre, “eğitim isteğe bağlı olmalı” görüşünü savunan katılımcılar, “emin değilim” diyenlere kıyasla anlamlı derecede daha yüksek puan almıştır ($2<4$). Bu bulgu, insan hakları farkındalığına yönelik isteğe bağlı eğitimi savunan bireylerin, devletin sağlaması gereken haklara ilişkin farkındalıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Faktör B (ayrımcılığa uğramama), Faktör C (çevre ve şiddetten korunma) ve Faktör D’de (çalışma hayatı ve sendikal haklar) gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır (tüm $p>0,05$). Ortalama puanlar “isteğe bağlı” görüşünü savunanların bu boyutlarda da görece yüksek puanlar aldığını, “emin değilim” diyenlerin ise en düşük düzeyde kaldığını göstermektedir.

Özellikle, “Yaşadığınız şehirde insan haklarına önem verildiğini düşünüyor musunuz?” ve “İnsan hakları kurumlarını etkili buluyor musunuz?” sorularına verilen yanıtlara göre yapılan analizlerde, kurumları yetersiz bulanların ölçek puanlarının dramatik bir biçimde düştüğü tespit edilmiştir ($p<0,001$). Buna karşın, hak ihlaline uğranıldığında “yetkili birimlere başvuru” eğilimi ile ölçek puanları arasında anlamlı bir farkın bulunmaması ($p>0,90$); bireylerin şikayet süreçlerinden kaçınmasını yalnızca bilgi eksikliğiyle değil, “rasyonel kayıtsızlık” ve şikayet mekanizmasının sonucuna inanmama gibi bürokratik yabancılaşma faktörleriyle açıklanabileceğini göstermektedir.

Anket soruları

A1: Ülkemde çalışan herkes, sosyal güvencesi olan bir işte çalışmaktadır.

A2: Ülkemde herkes adil ve eşit koşullarda eğitim almaktadır.

A3: Ülkemde herkesin aldığı eğitim sahip olduğu yetenekleri hayata geçirebilecek yeterliliktedir.

A4: Ülkemde herkes, hayatını idame ettirebileceği işe sahiptir.

A5: Ülkemde her çalışan işten çıkartıldığında tazminatını alabilmektedir.

A6: Ülkemde herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamaktadır.

A7: Ülkemde herkesin eğitimde herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmama güvencesi bulunmaktadır.

A8: Ülkemde herkes yeterli beslenmektedir.

A9: Ülkemde devlet, işsizliği önlemeye yönelik önlemler almaktadır.

A10: Ülkemde devlet, çalışanların yaşam seviyesini yükseltmektedir.

A11: Ülkemde her çalışan, işsiz kaldığında işsizlik sigortasından rahatlıkla yararlanabilmektedir.

A12: Ülkemde herkes düşünce ve kanaatlerini tek başına veya toplu olarak açıklama konusunda kendini güvende hissetmektedir.

A13: Ülkemde şehirlerin özellikleri ve çevresel koşulları gözetilerek, planlama dahilinde konut ihtiyacı karşılanmaktadır.

A14: Ülkemde herkes sağlık hizmetlerinden eşit ve adil şekilde yararlanmaktadır.

A15: Ülkemde kaza, hastalık, yaşlılık, işsizlik, maluliyet ve ölüm gibi nedenlerle doğan her türlü gelir kaybını ve gider artışını karşılamak için önlemler alınmaktadır.

A16: Ülkemde herkes inandıkları din ya da inancı açıklayabilme özgürlüğüne sahiptir.

A17: Ülkemde herkes, hiçbir zorlama olmadan, inancını özgürce yaşamaktadır.

A18: Ülkemde herkesin tercih ettiği bir dini kabul etme ya da değiştirme özgürlüğü bulunmaktadır.

A19: Ülkemde herkes dini inanç fark etmeksizin eşit haklardan yararlanmaktadır.

A20: Ülkemde herkes, cinsiyet veya cinsel tercih fark etmeksizin eşit haklardan yararlanmaktadır.

A21: Ülkemde Laz, Kürt, Çerkez, Türkmen veya genel olarak göçmen, muhacir vb. bakılmaksızın herkes eşit haklardan yararlanmaktadır.

A22: Ülkemde herkesin, asayiş bozmadan gösteri yürüyüşü ve siyasal toplantılar düzenleme hakkı bulunmaktadır.

A23: Ülkemde herkes düşünce ve kanaatlerini özgürce açıklayabilmektedir.

A24: Ülkemde herkesin yaşam hakkı hukuk düzenince korunmaktadır.

A25: Ülkemde herkes, düşünce ve kanaatlerini açıklama konusunda baskı yaşamamaktadır.

A26: Ülkemde yasa önünde herkes eşit muamele görmektedir.

A27: Ülkemde herkesin fiziki ve psikolojik varlığı devlet tarafından korunmaktadır.

A28: Ülkemde insanlar, kişiliğini serbestçe geliştirme hakkını kullanmaktadır.

A29: Ülkemde hiç kimseye işkence yapılmamakta, beden ve ruh bütünlüğüne dokunulmamaktadır.

A30: Ülkemde çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusundaki farkındalık yüksektir.

A31: Ülkemde yaşanılır bir çevre için devlet gerekli önlemleri almaktadır.

A32: Ülkemde yaşanabilir bir çevrenin devamlılığının sağlanması konusunda insanlar kendini güvende hissetmektedir.

A33: Ülkemde herkes yerel, bölgesel, ulusal olarak şiddet eylemlerine karşı korunmaktadır.

A34: Ülkemde herkes, uluslararası alanda şiddet eylemlerine karşı korunmaktadır.

A35: Ülkemde herkes kendini geliştirme konusunda eğitim vb. yollarla devlet kurumları tarafından desteklenmektedir.

A36: Ülkemde savaşın engellenmesi ve barışçıl bir ortamın sağlanması için gerekli önlemler alınmaktadır.

A37: Ülkemde insanların bulunduğu toplumdaki kültürel kimliğine saygı gösterilerek gelişimine katkı sağlanmaktadır.

A38: Ülkemde işveren ve sendika temsilcileri arasında, çalışma koşulları, ücretler, çalışma süreleri, sosyal yardımlar gibi konularda toplu sözleşmeler yapılmaktadır.

A39: Ülkemde işçi ve işveren sendikaları, temsil ettikleri üyeleriyle ilgili sözleşmeler yapmaktadır.

A40: Ülkemde grev ve lokavt haklarının kullanılmasında herhangi bir engelleme

bulunmamaktadır.

5. TARTIŞMA

Örneklem Profili ve Hak Bilincine İlişkin Tartışma: Saha araştırmasından elde edilen demografik veriler ışığında, katılımcıların büyük bir kısmının yükseköğrenim mezunu (%84,4) olduğu ve eğitim seviyesi açısından görece homojen bir profil sergilediği görülmektedir. Literatürde, formel eğitim düzeyi yükseldikçe temel hak ve özgürlüklere yönelik kavramsal farkındalığın arttığı yönünde güçlü bir eğilim bulunmaktadır. Genç yetişkin nüfusun (%58,2 ile 25–34 yaş arası) ve yüksek eğitimli grubun ağırlıkta olduğu bu saha profilinin, hak ihlallerini algılama ve değerlendirme konusunda belirli bir duyarlılığa sahip olduğu söylenebilir.

Buna karşılık, katılımcıların öznel hak bilgisi ile kuramsal altyapıları arasında dikkat çekici bir farklılık göze çarpmaktadır. Katılımcıların %60,7'si insan hakları konusunda kendisini orta düzeyde bilgili olarak tanımlasa da %64'ünün bu alanda hiçbir formel veya kurumsal eğitim almadığını belirtmesi önemli bir bulgudur. Bu veri, sahadaki mevcut hak bilincinin akademik müfredat veya kurumsal eğitimlerden ziyade; gündelik hayattaki deneyimler, toplumsal gözlemler ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla gelişmiş olabileceğine işaret etmektedir. Nitekim kuşak haklarına yönelik kavramsal bilgi eksikliği ile gelecek nesillerin haklarının korunmasına dair alınan önlemlerin toplamda %75,9 oranında "yetersiz" veya "hiç alınmıyor" şeklinde değerlendirilmesi bu durumu destekler niteliktedir. Söz konusu tablo, literatürde dayanışma hakları olarak kavramsallaştırılan üçüncü kuşak haklara yönelik toplumsal düzeyde bir gelecek kaygısının yaşandığını göstermektedir.

Araştırmada öne çıkan bulgulardan bir diğeri, hak ihlallerine karşı bireye atfedilen toplumsal roldür. Katılımcıların %57,8'i insan haklarını koruma mücadelesinde bireysel sorumluluğun "çok önemli" olduğunu belirtmiştir. Bu tutumu destekler biçimde, %74,4'lük bir çoğunluk insan hakları eğitiminin okullarda kesinlikle zorunlu olması gerektiğini savunmaktadır. Örneklemin hak ihlalleriyle mücadeleyi sadece devlete havale etmeyip bireysel sorumluluğa da vurgu yapması, insan haklarının içselleştirilmesi gereken bir yurttaşlık ödevi olarak algılanma eğilimini yansıtmaktadır.

Sahadan elde edilen nicel bulgularda istatistiksel olarak dikkat çeken temel veri, İnsan Hakları Ölçeği'nin (İHÖ) genel toplam puan ortalamasıdır. Ölçekten alınabilecek teorik orta

nokta 120 iken; katılımcıların ortalamasının 95,82 () seviyesinde kalması, sistemin hakları koruyabildiğine dair algının orta seviyenin altında olduğunu göstermektedir. Ölçeğin alt boyutlarında da benzer bir eğilim izlenmektedir. Bu sonuç; "yerel düzeyde insan haklarına verilen önemin düşük algılanması" ve "kurumsal işleyişe yönelik güvensizlik" verileriyle birlikte okunduğunda, normatif beklenti ile sahadaki pratik arasındaki makasın açıldığına ve katılımcıların kurumsal vaatlere karşı mesafeli bir tutum geliştirdiğine işaret etmektedir.

Demografik ve Mesleki Değişkenlere Göre Algı Farklılıklarının Tartışılması: Cinsiyet değişkenine göre yapılan analizler, sendikal haklar (Faktör D) dışındaki tüm alt boyutlarda erkeklerin kadınlara oranla istatistiksel olarak daha yüksek puan aldığını göstermektedir. Ölçek maddelerinin temel hakların mevcut durumda ne derece sağlandığına veya korunabildiğine dair inancı ölçtüğü göz önüne alındığında, kadınların ortalamalarının düşük çıkması basit bir bilgisizlik olarak yorumlanmamalıdır. Her ne kadar bu çalışmanın ilişkisel tarama modeli kesin bir nedensellik bağı kurmaya imkân vermese de elde edilen bulgu toplumsal cinsiyet sosyolojisinde "kırılganlık paradoksu" olarak adlandırılan teorik yaklaşımla açıklanabilecek olası bir eğilime işaret etmektedir. Kadınların günlük yaşamda karşılaştıkları eşitsizlikler ve şiddet riski, hakların pratik düzeyde işlerliğine yönelik inançlarını görece daha eleştirel hale getirmiş olabilir. Bu kuramsal çıkarım, anketin diğer bölümlerinde "en çok ihlal edilen haklar" sıralamasında kadın haklarının (%55,5) ilk sırada yer almasıyla da tutarlılık göstermektedir.

Medeni durum değişkenine ilişkin bulgular incelendiğinde, evli katılımcıların insan hakları genel algısında ve özellikle ayrımcılığa uğramama (Faktör B) boyutunda bekâr katılımcılara kıyasla daha yüksek puanlara sahip olduğu saptanmıştır. Sosyoloji yazınında evlilik, bireyin toplumsal yapıya entegrasyonunu artıran ve nesiller arası sorumluluk bağına güçlendiren bir kurum olarak değerlendirilir. Evli bireylerin, kurdukları düzen üzerinden ayrımcılık risklerine karşı daha korumacı ve kurumsal yapıya daha yakın bir hak algısı geliştirmiş olmaları mümkündür.

Araştırmada yaş, eğitim durumu, aylık gelir ve ikamet edilen ilçe değişkenlerine göre yapılan testlerde İHÖ toplam puanı ve alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Siyaset bilimi literatüründe genellikle demografik ve sosyoekonomik

farklılıkların adalet algısında belirgin değişimler yaratması beklenir. Ancak sahada anlamlı fark bulunmaması, sorunun tüm demografik grupları yatay olarak kestiği şeklinde kesin bir nedensellik kurularak açıklanmamalıdır. Bu istatistiksel farksızlık; örneklemin homojen yapısından, kullanılan ölçüm aracının duyarlılık sınırlarından veya örneklem dağılımındaki dengesizliklerden de kaynaklanmış olabilir. Dolayısıyla bu değişkenler arasındaki ilişkinin farklı örneklem gruplarıyla yeniden test edilmesi gerekmektedir.

Hanede yaşayan kişi sayısı ve oturulan ev türü değişkenlerinde de anlamlı farkın bulunmaması, hak algısına yönelik endişelerin mikro yaşam koşullarından ziyade daha makro ölçekli sistemik faktörlerle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Ev mülkiyeti değişkeni incelendiğinde ise yalnızca devletin sağlaması gereken hakları içeren Faktör A boyutunda kendi evinde oturanların kiracılara kıyasla daha yüksek puan aldığı görülmüştür. Bu durum, konut sahipliğinin bireyin sisteme entegrasyonunu artırdığı ve barınma güvencesinin devlete duyulan genel inancı desteklediği yönündeki argümanlarla kısmen örtüşmektedir.

Çalışma hayatına dair bulgular incelendiğinde, özel sektör çalışanlarının İHÖ toplam puanında ve sendikal hakları kapsayan Faktör D dâhil tüm alt boyutlarda kamu personeline kıyasla daha düşük puan aldığı görülmüştür. Özel sektör çalışanlarının hakların uygulanabilirliğine olan inançlarının düşük çıkması; performans baskısı, güvencesizlik veya sendikal örgütlenmenin zayıflığı gibi faktörlerin bir yansıması olabilir. Ancak bu unsurlar ankette doğrudan ölçülmediği için kesin bir nedensel yargıya varmaktan kaçınılmalıdır. Bu farklılığın yapısal nedenleri, daha çok değişkenli modellerle kontrol edilmesi gereken bir durumdur.

İhlal Deneyimi, Kurumsal Güven ve Başvuru Eğiliminin Tartışılması: İnsan hakları eğitimi alma durumu ile İHÖ puanları arasında anlamlı bir farklılık çıkmaması dikkat çekici bir bulgudur. Bu sonuç, mevcut eğitimlerin tek başına hak inancını artırmada yeterli olmadığını düşündürebilir. Ancak ankette eğitimlerin içeriği, süresi veya kalitesi gibi detaylar ölçülmediğinden, böylesi kesin bir açıklama yapmak veri sınırlarını aşacaktır. Alınan eğitimin niteliği ve formatı dikkate alınarak bu ilişkinin farklı yöntemlerle incelenmesi gerekmektedir.

”Yaşadıkları şehirde insan haklarına verilen önem algısı” değişkeni incelendiğinde,

şehrinde insan haklarına hiç önem verilmediğini düşünen bireylerin ölçek puanlarının belirgin şekilde düştüğü görülmüştür. Kesitsel anket verisi, önem algısı ile ölçek puanı arasında kesin bir nedensellik bağı kurmaya yetmese de, bu iki değişkenin birbiriyle paralel seyrettiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu, bireyin çevresindeki hak uygulamalarına yönelik gözlemlerinin, kamu otoritesinin koruyucu kapasitesine yönelik inancını etkileyebileceği yönündeki yaklaşımlarla uyumludur. Benzer şekilde, insan hakları ihlallerine "birçok kez" maruz kaldığını belirtenlerin "hiç maruz kalmayanlara" kıyasla daha düşük puanlar sergilemesi, bizzat deneyimlenen mağduriyetlerin evrensel haklara olan inancı zayıflatabildiğini göstermektedir.

Katılımcıların en çok ihlal edilen insan hakkı olarak ifade özgürlüğünü (%54,5), en fazla ihlale uğrayan grup olarak ise kadınları (%55,5) belirtmeleri; yaşamsal güvenlik ve temel hak pratiklerine yönelik toplumsal hassasiyetin yüksek olduğunu yansıtmaktadır. Gelecek nesillerin haklarını korumaya yönelik alınan önlemler ile Türkiye'deki insan hakları kurumlarının sorun çözme kapasitesine dair görüşlerin İHÖ ile ilişkisi incelendiğinde, önlemleri ve kurumları yetersiz bulanların ölçek puanlarının belirgin bir şekilde gerilediği görülmüştür. Bu durum, kurumsal mekanizmaların etkinliğine duyulan güvenin genel insan hakları algısında merkezi bir rol oynadığını düşündürmektedir.

Son olarak, bireyin kendisi, yakınları, iş arkadaşları ve komşuları bir ihlale uğradığında yetkili birimlere başvuru eğilimleri ile İHÖ algısı arasında istatistiksel bir fark saptanmamıştır. Başvuru davranışı ile hak algısı arasındaki bu farksızlık, şikâyet davranışının yalnızca kurumsal güvenle açıklanamayabileceğini göstermektedir. Anket formunda bireylerin başvuru motivasyonlarını (sosyal maliyet algısı, kurumsal güven, şikâyet deneyimi sonucu vb.) doğrudan ölçen alt değişkenler bulunmadığından kesin bir sebep-sonuç ilişkisi kurulamasa da bu durumu sadece "bürokratik yabancılaşma" olarak nitelemek yerine, arka plan mekanizmalarının nitel çalışmalarla daha derinlemesine analiz edilmesi faydalı olacaktır.

6. SONUÇLAR

Bu çalışma, Şanlıurfa ilinin merkez ilçeleri (Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü) örnekleminde bireylerin kuşak hakları bağlamındaki insan hakları algılarını ve bu algıların çeşitli demografik ve idari değişkenlerle olan ilişkilerini incelemiştir.

Örneklemin genel hak algısı değerlendirildiğinde; İnsan Hakları Ölçeği (İHÖ) genel toplam puan ortalamasının ($95,82 \pm 39,68$) teorik orta nokta olan 120'nin altında kaldığı saptanmıştır. Bu durum, katılımcıların teorik düzeyde eğitim seviyelerinin yüksek olmasına (%62,6'sı lisans, %21,8'i lisansüstü mezunu) ve hak farkındalığı taşımalarına rağmen, evrensel insan haklarının pratik düzeyde sağlandığına ve korunduğuna yönelik inançlarının görece düşük olduğunu göstermektedir.

Demografik ve kurumsal değişkenlere ilişkin sonuçlar: Demografik farklılıklar analiz edildiğinde; yaş, eğitim durumu, aylık gelir, ikamet edilen ilçe ve hanede yaşayan kişi sayısı gibi değişkenlerin İHÖ toplam puanı ve alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür ($p > 0,05$). Özellikle örneklemin eğitim düzeyindeki farksızlık ($F=0,328$; $p=0,721$), hak algısına dair sorunların belirli bir sınıfsal veya mekânsal sınırı aşan genel bir nitelik taşıdığı yönünde bulgular sunmaktadır.

Buna karşın, cinsiyet ve meslek gruplarında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Kadın katılımcıların Faktör D (sendikal haklar) dışındaki tüm boyutlarda erkeklere oranla daha düşük puanlar alması (örneğin Faktör B için $t=2,364$; $p=0,018$), yaşadıkları yapısal eşitsizlikler nedeniyle sistemin işleyişine daha eleştirel baktıklarına işaret etmektedir. Çalışmanın ilişkisel tarama modeli doğrudan nedensel bir açıklama sunamasa da, bu durum kadınların hak pratiklerine yönelik inancında "kırılganlık paradoksu" olarak nitelendirilebilecek bir yaklaşımla uyum göstermektedir. Benzer şekilde, yasal iş güvencesine sahip kamu personelinin özel sektör çalışanlarına kıyasla İHÖ toplam puanında anlamlı düzeyde ($H=13,043$; $p=0,005$) daha yüksek puanlar aldığı saptanmıştır.

Katılımcıların hak ihlali deneyimleri ve kurumsal algıları incelendiğinde; ihlale "birçok kez" maruz kaldığını belirtenlerin toplam puanlarının ("Ort."=87,59), hiç maruz kalmayanlardan ("Ort."=104,02) anlamlı derecede daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

($F=2,931$; $p=0,033$). Kurumların (TİHEK, KDK vb.) sorun çözme kapasitesine dair algı da bu inanç erimesini desteklemektedir; kurumları "hiç etkili değil" bulanların ölçek puanları ("Ort."=76,04), "oldukça etkili" bulanlara göre ("Ort."=152,75) dramatik bir biçimde gerilemektedir ($H=92,697$; $p<0,001$).

Öte yandan, hak ihlaline uğranıldığında yetkili mercilere başvuru eğilimi ile ölçek puanları arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır ($t=0,048$; $p=0,962$). Ankete katılan bireylerin şikâyetten vazgeçme gerekçeleri doğrudan ölçülmediği için kesin bir sebep-sonuç çıkarımı yapılamamakla birlikte, bu farksızlık tablosu literatürdeki "rasyonel kayıtsızlık", "bürokratik yabancılaşma" ve "öğrenilmiş çaresizlik" gibi kavramlarla tartışılabilir kuramsal bir zemin sunmaktadır. Bireylerin; şikâyet süreçlerinin olası sosyal maliyetlerini, idari mekanizmaların işleyiş hızını ve cezasızlık algısını hesaplayarak bilinçli bir çatışmadan kaçınma stratejisi izledikleri teorik bir çıkarım olarak öne sürülebilir.

Sonuç olarak, Şanlıurfa merkez ilçelerindeki bu örneklemden elde edilen bulgular, insan haklarının pratik yaşamda karşılık bulabilmesi için salt "bilgisizlik" engelinin değil, idari mekanizmaların işleyişine duyulan tereddütlerin de rol oynadığını göstermektedir. Eğitim değişkeninde fark bulunmaması bilgi sorununun önemsiz olduğunu kesin olarak kanıtlamasa da mevcut araştırma deseni, bireylerin haklarını kâğıt üzerinde bilmekten ziyade, hak arama yollarının bürokratik hantallıktan arındırılarak güvenli bir seçeneğe dönüştürülmesini talep ettiklerine dair ipuçları barındırmaktadır. Nihayetinde bu araştırmadan elde edilen bulgular, yerel düzeyde insan haklarının içselleştirilebilmesi için kurumsal güven, idari koruma kalkınının etkinliği ve demokratik yönetim kapasitesinin nitel çalışmalar ve daha geniş ölçekli boylamsal araştırmalarla ayrıca incelenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

7. ÖNERİLER

Merkezi İdare ve Politika Yapıcılara Yönelik Öneriler: İdari Başvuru Mekanizmalarının Şeffaflaştırılması ve Güvence Altına Alınması: Araştırmada gözlemlenen “rasyonel kayıtsızlık” ve “bürokratik yabancılaşma” eğilimini aşmak adına TİHEK, KDK ve CİMER gibi denetim mekanizmalarının kurumsal işleyiş süreçleri gözden geçirilebilir. Bireylerin sosyal maliyet ve çatışma kaygıları nedeniyle hak aramaktan vazgeçmesini önlemek amacıyla; ihbarcıyı koruyan (whistleblower protection), anonim bildirim imkân tanıyan ve sürecin her aşamasının dijital ortamda şeffafça takip edilebildiği yasal altyapıların güçlendirilmesi faydalı olacaktır. Başvuru süreçleri zaman sınırlı ve sonuç odaklı hale getirilmeli, kurumların etki analizleri düzenli olarak kamuoyuyla paylaşılmalıdır.

Hak Eğitimlerinde Pratik ve Eylemsel Pedagojiye Geçiş: Örgün eğitimin hak farkındalığını artırmada istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yaratmaması, mevcut eğitim modelinin pratik yansımalar açısından geliştirilmeye açık olduğunu düşündürmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı ve YÖK müfredatındaki insan hakları eğitimleri, salt teorik bilgi aktarımından ziyade; vaka analizi, hukuki okuryazarlık ve e-devlet üzerinden dilekçe/başvuru simülasyonlarını içeren uygulamalı, problem çözme odaklı bir pedagojik yaklaşımla yeniden yapılandırılabilir.

Çalışma Hayatında Sosyal Devlet Denetimi: Kamu personeli ile özel sektör çalışanları arasında saptanan belirgin hak algısı farkı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın özel sektör üzerindeki denetim mekanizmalarını etkinleştirmesi gerektiğine işaret etmektedir. İş yerlerinde ayrımcılık, mobbing ve güvencesiz çalıştırma pratiklerine karşı bağımsız ve hızlı müdahale birimleri kurulmalı; sendikal örgütlenmeyi teşvik eden yasal düzenlemelerle serbest piyasa koşullarında çalışanların hak kayıplarını önleyici politikalar öncelikli hale getirilmelidir.

Gelecek Nesillere Yönelik Sürdürülebilirlik Vizyonu: Vatandaşların çevre ve sosyal güvenlik gibi alanlarda yaşadığı gelecek kaygısını gidermek amacıyla, kamu politikalarında nesiller arası adalet perspektifi kurumsallaştırılmalıdır. Makro planlamalarda kısa vadeli ve reaktif kararlar yerine, uzun vadeli ve sürdürülebilir kamu politikalarının merkeze alınması önem arz etmektedir.

Yerel Yönetimlere (Büyükşehir ve İlçe Belediyeleri) Yönelik Öneriler: “İnsan Hakları Kenti” Vizyonu ve Yerel Ombudsmanlık: Şehirdeki yönetim ikliminin bireysel farkındalığı artırdığı yönündeki bulgu, belediyelerin klasik altyapı hizmetlerinin ötesine geçerek “hak temelli bir hizmet modeli” (rights-based service delivery) geliştirmesinin yararlı olacağını göstermektedir. Bu doğrultuda yerel yönetimler bünyesinde, vatandaşın doğrudan başvurabileceği, arabuluculuk ve yönlendirme sağlayan “Yerel Ombudsmanlık” ofisleri veya insan hakları birimlerinin kurulması önerilmektedir.

“Kırılma Paradoxu”na Karşı Kapsayıcı Sosyal Politikalar: Hak ihlallerine en açık grup olarak değerlendirilmesine rağmen kadınların hak farkındalığının görece düşük çıkması, yerel yönetimlerin bu alanda proaktif inisiyatif almasını gerekli kılmaktadır. Belediyelere bağlı Kadın Destek Merkezleri (KADEM, KHAM vb.), meslek edindirme kurslarının yanı sıra barolarla entegre çalışarak doğrudan sahaya inen, hukuki danışmanlık ve psikososyal destek sunan uzmanlaşmış birer merkez olarak da işlevsel hale getirilebilir.

İkinci ve Üçüncü Kuşak Haklar İçin Katılımcı Bütçeleme: Vatandaşların barınma ve sağlıklı çevre gibi yaşam kalitesine dair beklentilerindeki belirgin memnuniyetsizliği aşmak adına, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri yerel düzeyde işletilmelidir. Kentsel altyapı ve çevre projelerinde “katılımcı bütçeleme” uygulamalarına geçilmeli, kent konseyleri ve mahalle meclisleri aracılığıyla doğrudan karar alma süreçleri aktif kılınmalıdır. Ayrıca mahalle ölçeğinde çatışmadan kaçınma eğilimini azaltacak, anonim ve güvenli bildirim kanalları oluşturulabilir.

Sivil Toplum, Barolar ve Özel Sektöre Yönelik Öneriler: Vekil/Aracı Şikâyet Mekanizmalarının İşletilmesi: Bireylerin yakın sosyal ağlarında (iş yeri, komşuluk) yaşadıkları eylemsizlik halini aşabilmek adına Şanlıurfa Barosu ve yerel hak savunucusu sivil toplum kuruluşları daha etkin bir rol üstlenebilir. İhlal durumlarında mağdurun üzerindeki sosyal maliyeti azaltmak amacıyla, kurumların “vekil veya aracı şikâyetçi” rolü üstleneceği hukuki ağlar oluşturulmalı; adli yardım mekanizmalarının kapasitesi genişletilerek bireylere kurumsal bir sivil destek sağlanmalıdır.

Özel Sektörde Kurumsal Etik Kurulların Tesisi: İnsan hakları normlarının yalnızca kamuda değil özel sektörde de kurumsallaşması amacıyla Ticaret ve Sanayi Odaları

öncülüğünde adımlar atılabilir. Büyük ve orta ölçekli işletmelerde, çalışan şikâyetlerini işverenden bağımsız bir şekilde değerlendirecek “İşyeri Etik ve İnsan Hakları Kurulları” oluşturulması teşvik edilebilir ve bu kurullar iç denetim mekanizması olarak güvence altına alınabilir.

Sınırlılıklar ve gelecek araştırmalara yönelik öneriler: bu araştırmanın bulguları değerlendirilirken dikkate alınması gereken bazı metodolojik sınırlılıklar bulunmakta olup, bu kısıtlar gelecek akademik çalışmalar için zengin bir araştırma gündemi sunmaktadır. Öncelikle araştırma, neden-sonuç ilişkisi kurmaya imkân vermeyen kesitsel bir tarama deseninde (cross-sectional design) kurgulanmıştır. Verilerin öz-bildirime (self-report) dayanması, çoklu testlerin tip 1 hata payını artırabilme ihtimali ve örneklemin çevrimiçi/yüz yüze karma yöntemle ağırlıklı olarak genç ve yükseköğrenim mezunu kişilerden oluşan homojen bir yapı sergilemesi temel sınırlılıklardır.

Bu araştırma tasarımı yapısı gereği bazı spesifik soruları bütünüyle cevaplayamamıştır. Kurumlara duyulan güvensizliğin asıl nedenleri, hak aramama eylemsizliğinin altında yatan derin motivasyonlar, ilçeler arasındaki gerçek bağlamsal farklılıklar ve bilhassa kadınlar ile özel sektör çalışanlarında gözlemlenen düşük puanların arka planındaki mekanizmalar nicel verilerle nedensel olarak açıklanamamıştır. Bu sınırlılıkların aşılması ve bulguların derinleştirilmesi adına gelecek çalışmalara şu yöntem ve yaklaşımlar önerilmektedir:

Nitel ve Karma Yöntemler: Kurumlara duyulan güvensizliğin, sosyal maliyet kaygısının ve bürokratik yabancılaşmanın altında yatan motivasyonları çözümlemek için nicel verilerin derinlemesine görüşmeler ve odak grup çalışmalarıyla (karma yöntem) desteklenmesi faydalı olacaktır.

Temsili Ulusal Örneklem ve Boylamsal Tasarım: Kadınlarda tespit edilen “kırılganlık paradoksu” ile kamu/özel sektör arasındaki hak algısı asimetrisinin Türkiye geneline genellenebilmesi için, rastgele seçilmiş ulusal ölçekli temsili örneklemlemlerle ve zaman içindeki değişimi ölçecek boylamsal (longitudinal) tasarımlarla test edilmesi gerekmektedir.

Çok düzeyli modeller ve şehirlerarası karşılaştırmalar: Şanlıurfa içindeki ilçeler arası bağlamsal farklılıkların ve diğer kentlerle (örneğin metropol ile taşra veya doğu

ile batı arasında) yaşanabilecek algısal ayrışmaların gerçek etkisini izole edebilmek için araştırmalarda çok düzeyli modeller (multilevel modeling) ve karşılaştırmalı analizler kullanılmalıdır.

Ölçüm değişmezliği ve faktör doğrulaması: Bu araştırmada Şanlıurfa örnekleminde kullanılan "Kuşak Hakları Bağlamında İnsan Hakları Ölçeği"nin faktör yapısının farklı coğrafi bölgelerde doğrulanması önem arz etmektedir. Ayrıca söz konusu ölçeğin kadın/erkek veya meslek grupları arasında gerçekten aynı yapıyı ölçüp ölçmediğini (ölçüm değişmezliği/measurement invariance) test eden psikometrik çalışmalar literatüre büyük katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Acar, A. (2006). Friedrich Karl von Savigny'nin hukuk anlayışı. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 65–88.
- Acar, F. (2006). *Hukuk felsefesi tarihsel perspektifinde subjektif hak kavramı ve irade-menfaat teorileri çatışması*. . Seçkin Yayıncılık.
- Acar, H. (2006). Subjektif hak kavramının felsefi temelleri: İrade ve menfaat teorileri bağlamında bir inceleme. *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 14(1), 72–91.
- Açık, C. (2011). *Ulusal insan hakları kurumları ve Türkiye örneğine eleştirel bir yaklaşım* [dok. tezi]. . Ankara Üniversitesi.
- Ağaoğulları, M. A. (2018). *Kral-devletten ulus-devlete: Aydınlanma felsefesi ve Fransız ihtilali*. . İletişim Yayınları.
- Akad, M. (2011). Parlamenter denetim mekanizmaları ve TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun rolü. *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 79–98.
- Akın, İ. F. (1990). *Kamu hukuku*. . Beta Basım Yayım.
- Akın, S. (2025). Agamben'in Homo Sacer'i ve çocuk haklarının biyopolitikası. *ODİTOR-YUM Eleştirel Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(6), 24–50.
- Albayrak, H. (2020). Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun Türk kamu yönetiminin denetimindeki yeri ve işlevi. *Sayıştay Dergisi*, 31(119), 129–153.
- Alston, P. (2005). The 'Not-a-Cat' Syndrome: Can the International Human Rights Regime Accommodate Non-State Actors? İçinde P. Alston (Ed.), *Non-State Actors and Human Rights* (ss. 3–36). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780199272815.003.0001>
- Anayurt, Ö. (2003). 1924 Anayasası'nda temel hak ve hürriyetler. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 3–18.
- Anderson, G. (1990). *Fundamentals of educational research*. . Falmer Press.
- Aral, V. (2011a). *Hukuk felsefesi: Hukukun ahlaki ve insani temelleri*. . On İki Levha Yayıncılık.
- Aral, V. (2011b). *Hukuk felsefesinin temel sorunları* (8. bs.). . On İki Levha Yayıncılık.
- Atay, E. E. (2019a). *Hukuk başlangıcı* (7. bs.). . Gazi Kitabevi.
- Atay, E. E. (2019b). *İdare hukuku ve normatif idari yapı*. . Turhan Kitabevi.
- aux droits de l'homme du Conseil de l'Europe, C. (2019). *Combler l'écart: Comment garantir les droits de l'homme pour tous*. . Conseil de l'Europe.
- Aydın, İ. (2022). *Bir ulusal insan hakları koruma mekanizması olarak Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu* [dok. tezi] [VERIFY: thesis degree, institute and university details against the original thesis record.]. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Aydın, O. (2022). Türkiye'de insan haklarının idari korunması ve TİHEK'in bağımsızlık sorunu. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 4(2), 165–201.

- Başar, C. K. (2023). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesinin etkin korunması üzerine bir değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(2), 751–785.
- Beetham, D. (2014a). *Demokrasi ve insan hakları*. . Liberte Yayınları.
- Beetham, D. (2014b). *İnsan hakları ve küresel liberalizm: Eleştirel bir yaklaşım*. . Liberte Yayınları.
- Bentham, J. (1843). *Anarchical fallacies*. . William Tait.
- Bilge, N. (1990). *Hukuk başlangıcı (Hukukun temel ilkeleri)* (7. bs.). . Turhan Kitabevi.
- Bilgi, B. F. (2024a). Paris İlkeleri ışığında ulusal insan hakları kurumlarının özerkliği ve küresel akreditasyon ağları. *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Dergisi*, 12(1), 125–158.
- Bilgi, B. F. (2024b). Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel İttifakı (GANHRI) bünyesindeki Akreditasyon Alt Komitesi (SCA) tarafından yayımlanan raporlara göre ulusal insan hakları kurumlarının akreditasyon sürecinde öne çıkan temel sorunlar. *İnsan Hakları Yıllığı*, 42(1), 125–162.
- Boyar, O., & Çınarlı, G. (2020). Parlamenter denetim aracı olarak İnsan Hakları İnceleme Komisyonu. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 26(2), 608–632.
- Bozkurt, E. (2006). *Uluslararası insan hakları hukuku* (2. bs.). . Asil Yayın Dağıtım.
- Buerghenthal, T. (2006). The evolving international human rights system. *American Journal of International Law*, 100(4), 783–807.
- Burgers, J. H. (1992). The road to San Francisco: The revival of human rights idea in the twentieth century. *Human Rights Quarterly*, 14(4), 447–477.
- Carlyle, A. J. (2022). Ortaçağ siyaset teorisinin kaynakları ve ortaçağ politikası ile bağlantısı (O. Z. Çıfci, Çev.) [VERIFY: editor/translator/container title and pages against the cited edition.]. *İstem*, 20(39), 317–328. <https://doi.org/10.31591/is-tem.1137764> (<https://doi.org/10.31591/is-tem.1137764>)
- Ceylan, N. A. (2017). Siyasal ve ekonomik haklar bağlamında hakların bütünlüğü ilkesi. *Anasay Süreli Yayınlar Dergisi*, 1(2), 217–226.
- Chesterman, S., Johnstone, I., & Malone, D. M. (2016). *Law and practice of the United Nations*. . Oxford University Press.
- Connors, J., & Schmidt, M. (2014). United Nations [VERIFY: editor/translator/container title and pages against the cited edition.].
- Cooper, T. L. (1991). *An ethic of citizenship for public administration*. . Prentice Hall.
- Çağiran, M. E. (2017). *Uluslararası alanda insan hakları* (3. bs.). . Turhan Kitabevi.
- Çağiran, M. N. (2017). *Uluslararası insan hakları hukuku ve anayasal metinler*. . Platin Yayıncılık.
- Çalık, E. (2017). İnsan hakları meselesinin gelişimi ve siyasî ve sosyal faktörlerle ilişkisi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(16), 47–53.

- Çalık, F. (2017). *Batı dünyasında insan hakları ve modern anayasacılık hareketlerinin gelişim çizgisi*. . Legal Yayıncılık.
- Çalış, S. (2017). *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. , (29), 35–58.
- Çatal, B. (2018). İnsan haklarının korunmasında ulusal bölgesel ve uluslararası mekanizmalar. *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(2), 69–99.
- Çayır, K. (2014). Türkiye’de insan hakları hareketi: İHD ve Mazlum-Der örneğinde hak savunuculuğu. *Sivil Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 12(34), 105–125.
- Çelebi, E. (2021a). *Belgi Dergisi*. , (22), 75–93.
- Çelebi, E. (2021b). *Yasama Dergisi*. , (43), 73–98.
- Department of International Relations & Cooperation, S. A. (2018). (<http://www.dir-co.gov.za/>) [VERIFY: exact webpage title and access date should be added.].
- DeVellis, R. F. (2016). *Scale development: Theory and applications* (4. bs.). . Sage Publications.
- Didinmez, M. A. (2020). *Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel Ağına akreditasyon çerçevesinde Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu incelemesi* [dok. tezi] [VERIFY: thesis degree, institute and university details against the original thesis record.]. .Ankara Üniversitesi.
- Dinçkol, H. A. (2021). Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu’nun ayrımcılık yasağının ihlali kapsamında idari yaptırım yetkisi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 188–215.
- Doğan, İ. (2013). *İnsan hakları hukuku ders kitabı* (1. bs.). . Astana Yayınları.
- Döner, A. (2003). *İnsan haklarının uluslararası alanda korunması ve Avrupa sistemi*. . Seçkin Yayıncılık.
- Durul, F., Er, K., & Solmaz, U. (2022). Kuşak hakları bağlamında insan hakları ölçeği. *Firat University Journal of Social Sciences*, 32(2), 753–768. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1012433>
- Düğmeci, F. (2018). *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nun yapısı ve idare üzerindeki ayrımcılık denetimi* [dok. tezi] [VERIFY: thesis degree, institute and university details against the original thesis record.]. .Selçuk Üniversitesi.
- Düğmeci, F. (2019). *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nun yapısı ve idare üzerindeki ayrımcılık denetimi* (1. bs.) [VERIFY: determine whether the 2018 thesis and 2019 book are the same work in different publication forms.]. . Adalet Yayınevi.
- Dworkin, R. (2007). *Hakları ciddiye almak*. (A. Uğur, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Efe, H., & Demirci, M. (2013). *Sayıştay Dergisi*. , (90), 49–72.
- Efe, S., & Demirci, K. (2013). İdarenin denetlenmesinde alternatif bir hak arama yolu: Kamu Denetçiliği Kurumu. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(3), 47–72.
- Emini, M. E. (1999). *Hukuk başlangıcı (Hukukun temel kavram ve kurumları)* (3. bs.). . Mimoza Yayınları.

- Emini, M. E. (2004). *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. , (1), 203–216.
- Emini, S. (2004). Türk hukuk dilinde ve doktrinde objektif hukuk ve sübjektif hak kavramlarının gelişimi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53(2), 203–228.
- Erdoğan, O., & Pank, Ç. (2017). Kamu bürokrasisinin denetiminde il ve ilçe insan hakları kurulları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), 91–98.
- Eren, A. (2016). *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu: Yapısal ve işlevsel analizi*. . On İki Levha Yayıncılık.
- Eren, A. (2022). *Anayasa hukuku dersleri* (4. bs.). . Seçkin Yayıncılık.
- Eren, B. (2013). Anayasal çerçevede Türkiye’de çalışma hakkı. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(2), 66–84.
- Eren, H. (2016). *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu*. . Adalet Yayınevi.
- Fendoğlu, H. T. (2017). *İnsan hakları hukuku*. . Yetkin Yayınları.
- Fendoğlu, T. F. (2017). *Modern özel hukuk doktrinde hak kavramı ve metodolojik ayrıştımlar*. . Yetkin Yayınları.
- Feridun, S. (1962). *Anayasalar ve siyasal belgeler*. . Çelikkilt Matbaası.
- Feyzioğlu, B. (1981). Üniversite özerkliği. *Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansları*, 28, 127–133.
- for Economic Co-operation, O., & (OECD), D. (2011). OECD guidelines for multinational enterprises.
- for Fundamental Rights, E. U. A. (2018). (<http://fra.europa.eu/>) [VERIFY: exact webpage title and access date should be added.].
- Freedon, M. (1991). *Rights*. . University of Minnesota Press.
- Freeman, R. (2013). *The United Nations Human Rights Council: A critique and early assessment*. . Routledge.
- Gemalmaz, M. S. (2012). *Ulusalüstü insan hakları hukukunun genel teorisine giriş* (8. bs.). . Legal Yayıncılık.
- Gemalmaz, S. (1997). *Ulusalüstü insan hakları hukukunun genel teorisine giriş*. . Beta Basım.
- Gözler, K. (2000). *Türk anayasa hukuku*. . Ekin Kitabevi.
- Gözler, K. (2016). *Türk anayasa hukuku dersleri* (20. bs.). . Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2018). *Türk anayasa hukuku dersleri*. . Ekin Yayın Dağıtım.
- Gözübüyük, A. Ş. (2000a). *Anayasa hukuku*. . Turhan Kitabevi Basım Yayın.
- Gözübüyük, A. Ş. (2000b). *Yönetim hukuku*. . Turhan Kitabevi Basım Yayın.
- Gözübüyük, A. Ş., & Gölcüklü, F. (2007). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve uygulaması*. . Turhan Kitabevi.

- Gözübüyük, A. Ş., & Kili, S. (1982). *Türk anayasa metinleri: Sened-i İttifak'tan günümüze* (2. bs.). . İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gözübüyük, Ş. (1973). *Hukuka giriş ve hukukun temel kavramları*. . Sevinç Matbaası.
- Grotius, H. (1625). *De jure belli ac pacis libri tres*.
- Güldoğan, A. (2009). *İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesinde il ve ilçe insan hakları kurullarının işlevleri* [dok. tezi] [VERIFY: thesis degree, institute and university details against the original thesis record.]. .Dicle Üniversitesi.
- Gülfidan, O. S. (2021). *Yaşam hakkı bakımından devletin pozitif yükümlülükleri – Robert Alexy'nin ilkeler teorisi çerçevesinde bir inceleme*. . Yetkin Yayınları.
- Güneş, A. M. (2020). *İnsan hakları hukukuna giriş* (2. bs.). . Adalet Yayınevi.
- Güneş, M. (2020). *Hukuk sosyolojisi ve geleneksel normlar*. . İmaj Yayınevi.
- Güneş, Ü. (2018). Türkiye'de insan haklarının korunmasına ilişkin ulusal insan hakları kurumları: Kamu Denetçiliği Kurumu ve TİHEK örnekleme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 165–186.
- H Kalabalık. (2009a). *İnsan hakları hukuku* (2. bs.). . Seçkin Yayıncılık.
- H Kalabalık. (2009b). *İnsan hakları hukuku: Kavramsal çerçeve ve ulusal mevzuat*. . Sayram Yayınları.
- H Kalabalık. (2017). *İnsan hakları hukuku* (5. bs.). . Seçkin Yayınevi.
- Hakları, T. İ., & Eşitlik Kurumu [TİHEK]. (2023). *Kurul kararı*. (Başvuru Numarası: 2022/1707, Karar Numarası: 2023/502). 13 Haziran 2023.
- Hakymez, Y. Ş. (2010). 2010 Anayasa değişiklikleri ve demokratik hukuk devleti. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 387–406.
- Hamidullah, M. (1995a). *İslam anayasa hukuku*. . Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M. (1995b). *İslam'ın hukuki ve siyasi yapısı: Medine Vesikası analizi*. . Beyan Yayınları.
- Hegel, W. G. F. (1964). *Phenomenology of mind*. (J. Baillie, Çev.). George Allen; Unwin Ltd.
- Hegel, W. G. F. (1969). Stoicism, scepticism, the unhappy consciousness [VERIFY: editor/translator/container title and pages against the cited edition.].
- Hekimoğlu, M. M. (2003a). *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. , (8), 71–94.
- Hekimoğlu, M. M. (2003b). İnsan haklarının tarihsel perspektif içerisindeki gelişimi. *Journal of Management and Economics Research*, 1(1), 73–92.
- Herskovits, M. J. (1947). Statement on human rights. *American Anthropologist*, 49(4), 539–543.
- Hesse, K. (1977). *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland* (10. bs.). . C. F. Müller Juristischer Verlag.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- International Labour Organization (ILO). (2017). The tripartite declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy (5. bs.).

- Ishay, M. R. (2008). *The history of human rights: From ancient times to the globalization era*. . University of California Press.
- İlal, E. (2011). Magna Carta ve modern anayasacılığın kökenleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 34(1-4), 209–224.
- İpek, C. D. (2012). Afrika Birliği Örgütü ve kıtada işbirliği arayışları. *21. Yüzyıl Eğitim ve Toplum Dergisi*, 1(3), 111–130.
- İzveren, A. (1988). *Hukuk felsefesi*. . Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- James, S. (2007). *Universal human rights: Origins and development*. . LFB Scholarly Publishing LLC.
- Kabaoğlu, İ. Ö. (1997). İnsan hakları [VERIFY: editor/translator/container title and pages against the cited edition.].
- Kaboğlu, İ. Ö. (2020). *Anayasa hukuku dersleri: Genel esaslar* (15. bs.). . Legal Yayıncılık.
- Kahya, Ö. (2024). Türk yargı sisteminde adil yargılanma hakkı ve makul sürede yargılanma ilkesi. *Hukuk Kuramı Dergisi*, 11(2), 221–245.
- Kahya, R. (2024). Adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs suçu (TCK m. 288) ile yargı görevi yaparı, bilirkişiyi veya tanığı etkilemeye teşebbüs suçunun karşılaştırmalı incelemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 219–266.
- Kant, I. (1996). *The metaphysics of morals*. . Cambridge University Press.
- Karaman, H. (1987). *İslam'ın ışığında günümüzün meseleleri*. (Cilt 2). İz Yayıncılık.
- Karan, U. (2022). *Uluslararası insan hakları hukuku ve anayasa hukuku ışığında eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı*. . On İki Levha Yayıncılık.
- Kayaalp, A. (2019). Paris Prensipleri çerçevesinde Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun yapısal analizi. *İdari Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 78–99.
- Kayaalp, D. (2019). *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun iş hukukuna etkisi* [dok. tezi] [VERIFY: thesis degree, institute and university details against the original thesis record.]. .Gazi Üniversitesi.
- Kayıran, M., & Metintaş, M. Y. (2017). Türkiye'de anayasal gelişme (1876-1924). *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1(1), 14–41.
- Kelebek, M. (2000). İslam hukuk felsefesi açısından Medine Vesikası [(https://dergi-park.org.tr/tr/pub/cuifd/article/257275)]. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 325–374.
- Kelsen, H. (1967). *Pure theory of law*. . University of California Press.
- Kelsen, H. (2021). *Saf hukuk teorisi*. (E. Özçelik, Çev.). Tellekt Yayınları.
- Keyman, E. F., & İçduygu, A. (2003). Küreselleşme, sivil toplum ve Türkiye'de katılımcı demokrasi: Tematik sivil toplum örgütleri. *Doğu Batı Dergisi*, 6(24), 211–232.
- Kıran, A. (2008). Milletler Cemiyeti ve önlenemeyen savaş. *GAU Journal of Social and Applied Sciences*, 3(6), 19–36.

- Konan, B. (2011). İnsan hakları ve temel özgürlükleri bakımından Osmanlı Devleti'ne bir bakış. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(4), 253–288.
- Kubalı, H. N. (1960). *Türk esas teşkilât hukuku dersleri*. . Kenan Matbaası.
- Kuçuradi, İ. (1981). *Çağın olayları arasında insan onuru ve insan değerleri*. . Şiir Tiyatro Yayınları.
- Kurulu, B. M. G. (1993, Aralık 20). Principles relating to the status of national institutions (Paris Principles).
- Küçük, A. (2015). *Anayasa hukuku* (3. bs.). . Orion Kitabevi.
- Lafourcade, M. (2016). Le réseau des institutions nationales des droits de l'homme a l'épreuve de la politisation. *Annuaire Français de Relations Internationales*, 20, 917–932.
- Langtry, D., & Lyster, K. R. (2021). *National Human Rights Institutions: Rules, Requirements, and Practice*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198829102.001.0001>
- League, A. (2018). (<http://www.arableagueonline.org/>) [VERIFY: exact webpage title and access date should be added.].
- Locke, J. (1980). *Second treatise of government*. . Hackett Publishing.
- Locke, J. (1988). *Two treatises of government*. . Cambridge University Press.
- Locke, J. (2012). *Hükümet üzerine ikinci inceleme*. . Metis Yayınları.
- Mahkemesi, A. (2020, Aralık 15). Seyfullah Çakmak başvurusu.
- Maritain, J. (1944). *The rights of man and natural law*. . The Centenary Press.
- Marx, K. (1997). *Yahudi sorunu*. . Sol Yayınları.
- Metiner, E. (2024). Koşullu salıverme süresinden fazla tutuklu kalma halinde CMK m. 141 uyarınca tazminat ödenmesi özelinde tazminat nedenleri konusunda beliren sorunlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 165–218.
- Metiner, S. (2024). Adil yargılanma hakkı bağlamında uzun yargılama sürelerinin hürriyet ve güvenlik hakkına etkisi. *Ceza Hukuku Dergisi*, 19(54), 169–192.
- Morsink, J. (1999). *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, drafting, and intent*. . University of Pennsylvania Press.
- Nations, U. (1948). Universal Declaration of Human Rights.
- Normand, R., & Zaidi, S. (2008). *Human rights at the UN: The political history of universal justice*. . Indiana University Press.
- Odyakmaz, Z., Keskin, B., & Deniz, Y. (2016). *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. , (7), 721–761.
- Oğuşgil, A. (2015). *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. , (74), 175–198.
- (OHCHR), B. M. İ. H. Y. K. (2011). Birleşmiş Milletler iş dünyası ve insan hakları rehber ilkeleri.

- Organization of American States. (2018). (<http://www.oas.org/>) [VERIFY: exact webpage title and access date should be added.].
- Özbudun, E. (1985). 1961 ve 1982 Anayasalarında kanun hükmünde kararnameler. *Anayasa Yargısı*, 2, 227–238.
- Özcan, E. (1988). *İzmir Barosu Dergisi*. , (2), 19–21.
- Özçelik, S. (1959). Sened-i İttifak. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 24(1-4), 1–12.
- Özdemir, S. (2024). 2017 anayasa değişikliklerinin siyasi iktidarın hukuk devleti ilkesi aracılığıyla sınırlandırılması bağlamında değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 297–336.
- Özekicioğlu, S. (2018). Ombudsmanlık mekanizmasının gelişimi: Avrupa Birliği ve Türkiye bağlamında değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 158–175.
- Özer, D. K. (2016). İnsan haklarının Birleşmiş Milletler’in kurumsal yapısı içinde korunması. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 17(2), 205–234.
- Özyörük, M. (1962). *Hukuk başlangıcı*. . Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Pamir, A. (2004a). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*. , (15), 61–84.
- Pamir, A. (2004b). Osmanlı egemenlik anlayışında Sened-i İttifak’ın yeri ve hukuki niteliği. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53(2), 61–84.
- Parla, T. (1991). *Türkiye’de anayasalar*. . İletişim Yayınları.
- Rawls, J. (2017). *Bir adalet teorisi*. (V. Ahsen, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Reisoğlu, S. (2001). *Uluslararası boyutlarıyla insan hakları*. . Beta Basım Yayım.
- Ruggie, J. G. (2008, Nisan 7). Protect, respect and remedy: A framework for business and human rights.
- Sanioğlu, H. (2008). *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*. , (74), 78–79.
- Simpson, A. W. B. (2001). *Human rights and the end of empire: Britain and the genesis of the European Convention*. . Oxford University Press.
- Soysal, M. (1969). Haklar ve özgürlükler bakımından 1961 Anayasasının evrensel anlamı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 24(1), 91–94.
- Sunay, C. (2010). *Türk siyasetinde sivil-asker ilişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve sonrası*. . Orion Yayınları.
- Sur, M. (1993). *İzmir Barosu Dergisi*. , (3), 40–45.
- Susoy, Ö. F. (2021). *Osmanlı devletinden günümüze temel hak ve hürriyetlerin gelişimi ve korunması* [dok. tezi] [VERIFY: thesis degree, institute and university details against the original thesis record.]. . Karabük Üniversitesi.
- Süler, G. Y. (2010). Ombudsmanlık kurumu ve Türkiye’de uygulanabilirliği. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 2(34), 157–167.
- Şaylan, G. (2003). *Değişim küreselleşme ve devletin yeni işlevi*. . İmge Kitabevi.

- Şen, E., & Eryıldız, S. (2019). *Hukuka giriş* (1. bs.). . Seçkin Yayıncılık.
- Şenel, L. (2023). Modern anayasal düzenlerde hak ve ödev diyalektiği: Sosyolojik bir yaklaşım / Hak ve özgürlüklerin çatışması. *Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 347–379.
- Şenel, S. (2023). *İnsan haklarının teorik ve pratik boyutları: Şanlıurfa örneği bağlamında bir inceleme*. . Nobel Academic Yayıncılık.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6. bs.). . Pearson.
- Tanilli, S. (1981). *Devlet ve demokrasi*. . Say Kitap Pazarlama.
- Tanör, B. (1992). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri*. . Der Yayınları.
- Tanör, B. (1994). *İki anayasa: 1961-1982* (3. bs.). . Beta Basım Yayıncılık.
- Tanör, B. (2016). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri* (26. bs.). . Yapı Kredi Yayınları.
- Tarman, Z. D. (2022). İş dünyası ve insan hakları: Zorunlu insan hakları durum tespit yükümlülükleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 71(3), 1183–1225.
- Terzioğlu, A., & Aksungur, A. B. (2019). İş sağlığı ve güvenliğinde işverenin hukuki ve cezai sorumluluğu. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 3(6), 12–54.
- Tezcan, D., Sancakdar, M., Erdem, M. R., & Önok, M. (2016). *İnsan hakları hukuku: Uluslararası mekanizmalar ve Türkiye uygulaması* [VERIFY: editor/translator/container title and pages against the cited edition.]. . Seçkin Yayıncılık.
- Tezcan, D., Sancakdar, O., Erdem, M. R., & Önok, R. M. (2016). *İnsan hakları el kitabı* (6. bs.) [VERIFY: editor/translator/container title and pages against the cited edition.]. . Seçkin Yayıncılık.
- Teziç, E. (1986). Kanunların anayasaya uygunluğunun esas açısından denetimi. *Anayasa Yargısı*, 2, 21–38.
- Tunç, B. (2020). Türk anayasa tarihinde 1961 Anayasası'nın yeri ve önemi. *Karadeniz Araştırmaları*, 17(67), 657–692.
- Tunç, H. (2018a). *Anayasa hukuku* (1. bs.). . Gazi Yayınevi.
- Tunç, H. (2018b). *Hukuk felsefesi ve devletin keyfi müdahalelerinden arındırılmış özerk koruma alanı*. . Adalet Yayınevi.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2025). *Ulusal ve bölgesel istatistikler veri portalı* [VERIFY: exact webpage title and access date should be added.].
- Tüzel, S. (1967). *Hukuk başlangıcı* (3. bs.). . Sevinç Matbaası.
- Tüzen, M. (2021). *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. , (31), 565–584.
- Ulusoy, A. (2021). *Yeni Türk idare hukuku* (4. bs.). . Yetkin Yayınları.
- Uslan, Y. U., & Güner, T. (2014). İnsan haklarının bölgesel düzeyde korunması: Amerikan sistemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 309–322.
- Uygun, O. (2017). *Devlet teorisi* (3. bs.). . On İki Levha Yayıncılık.
- Üçok, C., Mumcu, A., & Bozkurt, G. (1996). *Türk hukuk tarihi*. . Gazi Büro Kitabevi.

- Ülker, G. (2024). 6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu kapsamında eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28(2), 515–565.
- Ülker, M. (2024). Eşitlik anlayışı ve Ulusal Önleme Mekanizması rolü bağlamında Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nun hukuki statüsü. *İdari Hukuk Dergisi*, 22(1), 515–568.
- Ünall, Ş. (2001). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi - İnsan haklarının uluslararası ilkeleri*. . TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- v Jhering, R. (1877). *Der Zweck im Recht*. (Cilt 1). Breitkopf & Härtel.
- v Jhering, R. (1913). *Law as a means to an end*. (I. Husik, Çev.). The Boston Book Company.
- v Pufendorf, S. (1672). *De jure naturae et gentium libri octo*. . Lund.
- v Savigny, F. C. (1840). *System des heutigen Römischen Rechts*. (Cilt 1). Veit und Comp.
- Velidedeoğlu, H. V. (1945). *Medeni hukukun umumi esasları*. . İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. . University of California Press.
- Wilson, W. (1887). The study of administration. *Political Science Quarterly*, 2(2), 197–222. <https://doi.org/10.2307/2139277>
- Yazar, A. (2024). Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolunun hak eksenli koruma anlayışına kurumsal etkisi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 41(1), 99–124.
- Yazar, E. (2024). Ceza infaz kurumlarında personel-mahpus ilişkisine yönelik uluslararası insan hakları standartları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 95–164.
- Yıldırım, E. (2014). Birleşmiş Milletler iş hayatı ve insan hakları rehber ilkelerinin eleştirel bir değerlendirmesi [Bildiri sunumu]. *VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu*.
- Yıldırım, K. (2000). Sözleşmenin ve Divan kararlarının uygulanma niteliği. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 17, 295–325.
- Yokuş, S. (2020). Özgürlükler bağlamında 1982 Anayasası’nın evrimi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 37(2), 1–30.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Ad Soyadı : MUHAMMED SERHAT AYDOĞDU
Öğrenci No : 235232003
E-posta : 235232003@ogrenci.harran.edu.tr
Telefon : 5541561571
Doğum Yeri : Şanlıurfa
Doğum Tarihi : 1999-09-28
ABD (TR) : Kamu Yönetimi
ABD (EN) : Public Administration
:

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Adı, Bölüm	Yıl
1.	Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi / Psikoloji	2025-Devam
2.	Harran Üniversitesi / Kamu Yönetimi	2023-Devam
3.	Atatürk Üniversitesi / Laborant ve Veteriner Sağlık	2020-Devam
4.	Anadolu Üniversitesi / Adalet	2018-2020
5.	Selçuk Üniversitesi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	2018-2022